

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Fakulta humanitních studií
INSTITUT MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Role muže očima žen a role ženy očima mužů

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Geraldina Palovčíková, CSc.

Vypracovala:
Renata Prejdová

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou prací na téma „**Role muže očima žen a role ženy očima mužů**“ zpracovala samostatně a použila jen prameny a literaturu uvedenou v závěrečném seznamu.

Brno 12.3.2009

.....

Renata Prejdová

Poděkování

Děkuji **PhDr. Geraldině Palovčíkové, CSc.** za odborné a trpělivé vedení při vypracování diplomové práce, za její podnětné připomínky, metodické rady a zejména neutuchající optimismus, který mi poskytovala v průběhu celého zpracování.

Renata Prejdová

Obsah

Úvod	2
1. Seznámení s obecnou problematikou genderu a feminismu	4
1.1 Základní tématické pojmosloví	5
1.2 Vznik a vývoj feminismu	9
1.2.1 Periodizace feminismu	10
1.2.2 Typologie feminismu	12
1.3 Vznik a vývoj emancipačního hnutí u nás	13
1.4 Feminismus v období socialismu	19
1.5 Femininismus 90. let 20. století	20
1.6 Feminismus v současnosti	32
2. Mužská role a její proměny v současnosti	34
2.1 Mužství v krizi	34
2.2 Mužská role při výchově dětí	35
2.3 Mužská typologie	36
3. Rodina v krizi?	38
3.1 Rodina v minulosti a fenomény současné rodiny	38
3.2 Proměny současné české rodiny	41
4. Charakteristika vybraného regionu Rožnovska	44
4.1 Vznik a vývoj Rožnova jako kulturního a hospodářského centra regionu	44
4.2 Rodinné vztahy v regionu	48
4.3 Alkoholismus jako častý lokální sociálně patologický jev	50
4.4 Postavení ženy v rodině ve vztahu k ostatním členům domácnosti	53
5. Role mužů a žen na Rožnovsku na příkladu vybraných historických osobností	57
5.1 Kronika rodiny rožnovského archiváře Josefa Tvarůžka	57
5.2 Kronika rodiny Billů rožnovského učitele Klementa Zrůnka	62
5.3 Z deníků a korespondence adresované malíři a grafikovi Bohumíru Jaroňkovi	67
5.4 Alois a Julie Jaroňkovi	74
5.5 Z korespondence Květoslava Paprskáře	78
5.6 Závěry vyvozené na základě analýzy vybraných archivních dokumentů	79
6. Současný pohled na problematiku vnímání genderových rolí na Rožnovsku	82
6.1 Charakteristika vytvořeného dotazníku	82
6.2 Jednotlivé otázky a hodnocení odpovědí respondentů	83
6.3 Shrnutí výsledků získaných na základě odpovědí respondentů	100
Závěr	104
Resumé	107
Anotace	108
Annotation	108
Seznam použité literatury a pramenů	109

Úvod

V rámci diplomové práce nazvané *Role muže očima žen a role ženy očima mužů* je věnována pozornost aktuálnímu tématu současnosti, problematice genderových rolí a jejich vnímání ve vybraném regionu Rožnovska nejen v současnosti, ale také v dobách minulých. Danou lokalitu jsem si zvolila, protože je mi osobně blízká a známá, neboť odtud pocházím a dosud zde pracuji. Zkoumaná problematika je tedy pojata poněkud netradičním způsobem, zájem se totiž soustředí také na určité historické souvislosti, k jejichž poznání bylo využito originálních písemných archivních dokumentů převážně osobního charakteru (obecní a rodinné kroniky, zápisky, deníky, osobní korespondence atd.), z nichž převážná většina pochází z archivu Valašského muzea v přírodě.

Cílem diplomové práce je, na základě analýzy dostupných archivních dokumentů a tématicky zaměřené literatury, postihnout problematiku genderových rolí a jejich vnímání, zejména pak z pohledu opačného pohlaví, ve vybraném regionu v konkrétním historickém období (zhruba od poloviny 19. století do poloviny 20. století) a současně nabídnout určité srovnání s nahlížením na danou problematiku v téže lokalitě v současnosti. Vzhledem k tomu, že sociální pedagogika zkoumá mj. proces výchovy v různém sociálním prostředí a rovněž problematiku formování sociálních rolí, je také cílem práce akcentovat toto sociálně-pedagogické hledisko nejen v historické části práce, ale současně i v části empirické.

Diplomová práce je složena ze tří relativně samostatných avšak tématicky propojených částí - obecné, historické a současného empirického výzkumu. Je rozdělena do několika kapitol, v nichž je věnována pozornost obecné problematice genderu a genderových rolí, základnímu tématickému pojmosloví, vzniku a vývoji feministického hnutí u nás, stručně obeznamuje s některými demografickými a sociálními fenomény dneška, jako je například krize rodiny, krize mužství, stoupající dobrovolná bezdětnost, nízká porodnost či vysoká rozvodovost atd. Historická část se pak stručně zabývá charakteristikou zvoleného regionu, zejména pak městem Rožnovem pod Radhoštěm jako jeho historickým společenským a kulturním centrem. Všímá si rovněž postavení ženy na Valašsku, sociální struktury rodiny nebo také nadměrného užívání alkoholu jako značně rozšířeného patologického jevu v minulosti. Obsáhlá část práce je věnována

dobovým výpovědím konkrétních osobností regionu získaných na základě analýzy historického archivního materiálu. Závěrečná soudobá (empirická) část je založena na zpracování a interpretaci informací získaných na základě odpovědí dotázaných respondentů a rovněž následné komparaci se zjištěními z minulosti či srovnáním s tématicky souvisejícími sociologickými výzkumy.

Celá práce je zpracována formou kombinace několika klasických metod zpracování, což se jeví, vzhledem k její koncepci, jako nezbytné. V obecné rovině je preferována metoda kompilační, kdy se vychází z všeobecně známých a platných informací uveřejněných v již vydané tématické literatuře. Historické údaje zachycující problematiku obyvatel vybraného regionu v minulosti byly získány na základě studia a následné analýzy archivních dokumentů a pramenného materiálu a empirická část vznikla zpracováním jednotlivých odpovědí respondentů z vytvořeného dotazníku, syntetickým zhodnocením a vlastní interpretací.

Vzhledem ke skutečnosti, že vybrané téma je tématem značně obsáhlým, současně s přihlédnutím k užitému pojetí celé práce, bylo již od počátku zřejmé, že nebude možné zvolenou problematiku pojmout v celé její šíři. Proto je pozornost soustředěna v obecné rovině především na základní pojmy a vyšší míra zájmu je věnována vzniku a vývoji emancipačního hnutí a feminismu obecně, další vybrané fenomény zmiňuje okrajově. Jistou neucelenost způsobenou selektivností dochovaných dokumentů vykazují použité archivní prameny, takže za komplexnější pramenný materiál lze považovat jen citované rodinné kroniky. Realizovaný výzkum provedený formou dotazníku skládajícího se z desíti otevřených otázek nemá suplovat obdobně tématicky orientované validní výzkumy. Jeho smyslem je sonda do názorů současníků na problematiku genderových rolí ve zkoumaném regionu, která umožňuje srovnání pohledů na danou problematiku v minulosti či porovnání s dostupným soudobým empirickým materiálem.

Předložená diplomová práce tak může sloužit zejména jako relativně komplexní podkladový materiál k regionální problematice genderu a vnímání sociálních rolí, jako inspirace pro hlubší studium, případně následnou monografickou práci, zvláště vezmeme-li v úvahu, že dosud neexistuje žádná syntetická práce s touto tematikou.

1. Seznámení s obecnou problematikou genderu a feminismu

S okamžikem narození každého z nás přichází na řadu první z řady sociálních rolí, jež budeme postupně po zbytek života „hrát“.¹ Je to **role dítěte**, v podstatě první a také poslední role, která se týká každého jedince, skutečně všech osob bez rozdílu pohlaví, rasy či vyznání, nelze se jí vyhnout a nelze ji podceňovat, neboť již v nejranějším věku se začíná utvářet naše osobnost. Psychologové dokonce považují vývojové období do tří let věku z hlediska formování budoucí osobnosti konkrétního jedince za nejdůležitější.

Průběžným vývojem se každý z nás stává individuální osobností hrajících řadu dalších rolí, z nichž část si sami zvolit nemůžeme – například role související s vrozenými dispozicemi (role ženy a muže)² nebo rodinnými pozicemi (role dcery nebo syna, vnuka nebo vnučky, role sestry či bratra). Naopak většinu rolí, s nimiž se během svého života setkáme, si volíme sami. Jsou to role partnerské (manželka/manžel nebo druh/družka), role rodičovské (matka/otec), role pracovní (studující/pracující/nezaměstnaný, nadřízený/podřízený, role spojená s konkrétní profesí atd.) a podobně. To, jakým způsobem se svých rolí, daných i postupně volených, zhostíme, je však vždy už jen na nás a našich rozhodnutích, ochotě či neochotě ke kompromisům, ovšem určitě všechna tato rozhodnutí ovlivní kvalitu a směr našeho života.

Ve své diplomové práci se chci věnovat sociální roli ženy a roli muže a to zejména z pohledu pohlaví opačného, neboť problematika mužských a ženských rolí je problematikou dvou biologicky a posléze i sociálně odlišných rolí pohlaví. Příčinami vzniku pohlavní rozdílnosti se zabýval taktéž psycholog a profesor na mnichovské univerzitě Hartmut Karsten, který uvádí, že pohlaví jedince působí již před narozením, poněvadž většině budoucích rodičů není lhostejné pohlaví dítěte, které se jim má narodit, přestože nastávající rodiče obvykle shodně tvrdí, že na pohlaví nezáleží a hlavní je zdraví dítěte.

¹ Sociální role je očekávaný způsob chování vázící se k určitému sociálnímu statutu. K osvojování sociálních rolí dochází v procesu sociálního učení (procesu socializace). V některých životních situacích dochází k tzv. konfliktu rolí, kdy je očekávané chování jedince vztahující se k jedné z rolí v rozporu s očekáváním, která se váží k roli jiné.

² Vzhledem k úrovni medicínských znalostí a možností, lze s tímto údajem úspěšně polemizovat. Změna pohlaví osob, které se narodily do špatného těla, je v dnešní době dostupnou záležitostí – viz. transsexualismus.

Genderové role jsou společenské (sociální) role, které společnost předepisuje svým členům na základě biologicky daného pohlaví. Jak již bylo výše zmíněno, problematice genderových rolí, jejich původu a vývoji věnoval pozornost i německý psycholog **Hartmut Karsten**.³ Šárka Gjuričová uvádí ve své recenzi, že jeho kniha je zdařilým pohledem na odlišnosti genderové socializace žen a mužů v rodině a ve společnosti ve všech věkových kategoriích.⁴ Karsten svými postoji nezapře profesí psychologa, také proto věnuje významnou část svého textu biologickým determinantům a na celou problematiku nahlíží z hlediska jednotlivých vývojových stádií člověka, od prenatálního stádia až po období pozdní dospělosti. Zvýšený zájem psychologů o genderovou tematiku u nás pak demonstruje například kniha **Pavliny Janošové**, jejímž cílem je, jak sama konstatuje hned v úvodu, *provázet zájemce vývojem genderové identity chlapců a dívek od narození do dospívání a poukázat na nejvýznamnější proměny i rizika při jejím utváření*.⁵ Rostoucí zájem odborné psychologické veřejnosti o danou problematiku je významný především tím, že problematika ženských a mužských rolí byla doposud považována za téma výhradně sociologické, psychologie v tomto případě zůstávala poněkud stranou.

1.1 Základní tématické pojmosloví

Při práci s jakoukoliv tematikou je potřeba znát také základní pojmosloví, které je její nedílnou součástí. Vzhledem k faktu, že zvolená problematika je tématem společenským, bude její terminologie zasahovat do oblasti sociologie, psychologie, sociální pedagogiky a řady dalších oborů s nimi souvisejícími.

Zájem o genderovou tematiku a současně o problematiku feminismu, tyto dva pojmy se vzájemně prolínají a úzce spolu souvisí, ale bývají často laickou veřejností nesprávně považovány za totožné, vzrostl zejména v porevolučním období po roce 1989. Hlavní nárůst byl zaznamenán od poloviny devadesátých let minulého století, kdy začala vycházet řada publikací s touto tematikou, začala se jí aktivně zabývat média, vznikaly různé pro i proti feministicky orientované organizace.⁶ V sociologickém ústavu

³ Karsten, H. Genderové role, jejich původ a vývoj. Praha: Portál 2006.

⁴ <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=21129>

⁵ Janošová, P. Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí. Praha: Grada 2008, s.11.

⁶ Například Encyklopedie Universum uvádí pod heslem gender studies přímo odkaz na heslo feministická sociologie. Clare M. Renzetti (2005) v kapitole Feministická sociologie genderu uvádí, že feministické hledisko znamená předpoklad, že gender je spíše společensky utvářený v rámci procesu socializace než vrozený a za cíl feministického výzkumu považuje zvýšení obecného povědomí

Akademie věd bylo v roce 1990 založeno výzkumné oddělení **Gender & sociologie**, jedna ze zásadních vědeckých institucí zabývajících se problematikou postavení žen a mužů ve společnosti.⁷ V listopadu 1991 pak byla založena nevládní nezisková organizace **Gender studies o.p.s.** jako informační, konzultační a vzdělávací centrum zabývajících se problematikou postavení mužů a žen ve společnosti.⁸

Gender (z angličtiny významově rod, bývá také někdy překládán jako sociální pohlaví a jeho ideální český ekvivalent neexistuje) je sociální konstrukt používaný k označení kulturně vytvořených rozdílů mezi ženami a muži. Pojem se začal užívat v druhé polovině 20. století v rámci feministického paradigmatu.⁹ Kultura a společnost působí na ženy a muže rozdílně, což vede k sociálně konstruovaným rozdílům v jejich chování, očekáváních a postojích, což v podstatě, zjednodušeně řečeno, znamená, že prostředí, v němž probíhá edukační proces jedince, je zásadním, determinujícím prvkem při formování osobnosti, jejího vědomí si pohlavní rozdílnosti a rolí s ní spojených. Vliv prostředí se pochopitelně následně odráží v chování a jednání konkrétního jedince.

Genderové role jsou souborem většinou nepsaných (neformálních) pravidel, která předepisují ženám i mužům určité typy chování a jednání na základě biologicky daného pohlaví. Lidé se nejčastěji snaží vlastní verzi chápání „pravidel“ prosazovat v rodinných a partnerských vztazích, u příležitosti vzdělávání a zvláště pak v profesním uplatnění. V prvním případě se jedná kupříkladu o názory typu, že žena patří výhradně k dětem a do kuchyně, popřípadě že muži jsou více promiskuitní z biologicky daných důvodů (představa muže jako lovce a rozsévače). V oblasti vzdělávání a profesí se tato zjevně nerovná členění projevují především v rozdílném pohledu na ženy a muže v technických povoláních (muž-inženýr je vnímán pozitivněji než žena-inženýrka), ještě výrazněji pak v rozdílném platovém ohodnocení za stejnou vykonanou práci (ženy jsou obvykle hodnoceny hůře) a taktéž v případech kariérního postupu (častá preference mužů na vyšších a manažerských pozicích). Podobných příkladů by však bylo možné uvést mnohem více. Genderové role jsou přijímány a reprodukovány prostřednictvím procesu socializace. Jak uvádí Janošová (2008), realizace genderové role nevyplývá

o genderové nerovnosti ve společnosti a přivést tak řadu lidí k úsilí o změnu této situace.

⁷ Více viz. webové stránky - <http://www.soc.cas.cz/departments/cz/4/42/Gender-sociologie.html>

⁸ Více viz webové stránky organizace - <http://www.genderstudies.cz/>

⁹ Pojem „gender“ byl poprvé použit v článku J. Moneye v roce 1955. Převzato z Janošová, P. Dívčí a chlapecká identita. Praha: Grada 2008, s. 41.

pouze z prožívání sebe sama jakožto muže či ženy, nýbrž vypovídá i o míře konformity jejího nositele s okolím.

Genderová socializace je celoživotní proces, v jehož průběhu se jedinec stává členem určité společnosti a osvojuje si její pravidla, hodnoty a normy chování, včetně těch, které se týkají genderu (genderové role). Cílem genderové socializace je naplnění tzv. **genderového očekávání**. Genderová socializace probíhá již od nejtělejšího dětství, kdy je prokázáno, že existují významné rozdíly v přístupu k výchově dívek a chlapců (Karsten 2006, Janošová 2008). Od počátku jsou u dívek záměrně posilovány jiné vlastnosti a jiné chování než u chlapců, kteří jsou podporováni k menšímu projevu citů (kluci nepláčí), vyšší fyzické aktivitě, k průbojnosti a tím i k agresi, což znamená, že projevy zlosti a vzdoru jsou u nich přijímány s mnohem větším pochopením, než u dívek, od nichž se naopak očekává výrazně vyšší míra submisivity a pasivity. Dívčí pláč je povolený prostředek k získávání cílů a naopak jakékoliv projevy agrese a vzdoru jsou již od počátku potlačovány s tím, že holčičky jsou přeci hodné, poslušné a čistotné. Zmiňované rozdíly jsou navíc podporovány během dětství i výběrem hraček (pro děvčátka panenky a kuchyňky, pro chlapce autíčka a stavebnice), literaturou a dalšími médii (v pohádkách je vždy hodná ale pasivně čekající princezna zachráněna statečným princem či Honzou a naopak vzdorovitá ženská postava dostane příležitost se změnit v poslušnou, křehce submisivní bytost, protože jinak je její špatný konec s velkou pravděpodobností neodvratný).

Průběh procesu genderové socializace (společenská očekávání a sankce za jejich nedodržování) pak pochopitelně ovlivní genderovou roli, s níž se jedinec identifikuje, tzn. jakou **genderovou identitu** si osvojí, jak bude prožívat sám sebe – jestli jako muže či jako ženu. Genderová (rodová) identita je interní a osobní součástí lidské osobnosti tvořené genderovými atributy, jež konkrétní jedinec prožívá jako jemu vlastní. (Janošová, 2008) V případě, že dítě není schopno či ochotno dostát sociálním stereotypům (chování, jež se od něj očekává na základě pohlaví), je považováno za „nenormální“ a hovoří se o tzv. poruše genderové identity (GID). Rodiče se často snaží své potomky „normalizovat“ v rámci hranic vymezených společenskými stereotypy, aby zamezili jejich sociálnímu vyloučení z kolektivu vrstevníků.

Při vytváření individuální genderové identity hrají významnou roli tzv. **genderové stereotypy**. Jedná se o tradiční a často diskriminující představy o typicky ženských a mužských vlastnostech, rolích a pozicích ve společnosti. Tato přesvědčení o pohlavní danosti jednotlivých rolí, tzn. jak má vypadat feminní žena a maskulinní muž, jsou obvykle vykonstruována na základě předsudků. Přiznávají pouze omezující vliv učení a výchovy, faktorů významně působících na formování osobnosti v rámci procesu socializace. Naprosto popírají individualitu konkrétní osobnosti s jejími individuálními vlastnostmi, hodnotami, zájmy a potřebami. Genderové stereotypy tudíž značně negativně zasahují do postavení mužů a žen nejen ve sféře veřejné, což je spojeno s rozdílnými možnostmi uplatnění na trhu práce či rozdílným platovým ohodnocením, nýbrž i ve sféře soukromé, kdy se tyto projevují zejména v nerovnoměrné dělbě domácích prací a při péči o rodinu, přičemž v nevýhodném postavení se obvykle ocitá právě žena.

S genderovými stereotypy pak úzce souvisí **genderová diskriminace**, která znamená omezování a poškozování práv, příležitostí a svobod jedince na základě genderové stereotypizace a příslušnosti k danému biologickému pohlaví. Bez ohledu na individuální schopnosti a možnosti jedince, jsou mu přisouzeny tradiční vlastnosti a předpoklady chování a jednání a na tomto základě je mu následně umožněn přístup pouze k určitým rolím, profesím a statkům.

Odstraněním genderových stereotypů a eliminací genderové diskriminace by bylo dosaženo stavu **genderové rovnosti**, čímž rozumíme faktickou rovnost mezi ženami a muži ve všech jejich právech, povinnostech, svobodách a rovných příležitostech (například v rovných platových podmínkách. Zrovna problematika nerovného platového ohodnocení žen a mužů je jedním z nejpálčivějších problémů soudobé společnosti. Bohužel, v tomto případě, nevidím perspektivní řešení situace příliš optimisticky, neboť tento předsudek patří k těm nejpevněji zakořeněným. Muži jej obvykle považují za jediný správný a logický přístup (vždyť žena nikdy nepracuje tolik jako muž, poněvadž velkou část energie navíc investuje do rodiny) a ženy se s ním často podezřele klidně smiřují (zřejmě dle přesvědčení, že existují důležitější věci, než peníze a kariéra).

S pojmem gender se pojí další řada slovních spojení – gender perspektiva, gender analýza, genderové nerovnosti, genderově korektní jazyk, gender mainstreaming atd., která mají pro danou problematiku velký význam. Není však cílem této práce vypracovat podrobný tématický slovník pojmů, nýbrž stručně seznámit zájemce s pojmy základními.

1.2 Vznik a vývoj feminizmu

„Bud' šťasten, čtenáři, nepatříš-li k pohlaví, jemuž jsou všechny dobré věci zakázány, jemuž je zakázána svoboda téměř všechny ctnosti. Bud' šťasten, patříš-li k těm, pro něž moudrost není zločinem.“ (Marie de Gournay, 16. století)¹⁰

Jak již bylo zmíněno výše, s gender tematikou je úzce propojena problematika **feminizmu** a **emancipačního hnutí za práva žen**. Definici **feminizmu** lze nalézt snadno, v literatuře i na internetu jich lze nalézt desítky, možná spíše stovky. Pojmem se s nebyvalou ochotou zaobírají i encyklopedie a slovníky, přestože ty starší hovoří místo o feminizmu o ženské emancipaci či ženském hnutí. Termín feminismus byl údajně poprvé použit v roce 1895 v recenzi nějakého časopisu.¹¹ Například všeobecná encyklopedie Universum (2002) charakterizuje **feminismus** jako ženské hnutí, které začalo vznikat na konci 18. století a působí dodnes, jehož cílem je odstranění společenské a právní nerovnoprávnosti mezi muži a ženami a splněním tohoto předpokladu lze docílit požadované emancipace žen.

Počátky historie feminizmu bývají obecně spojovány s myšlenkami Velké francouzské revoluce (v této souvislosti se nejčastěji hovoří o francouzské revoluční aktivistce **Olympe de Gouges**¹²) a rovněž s myšlenkami a činností Angličanky **Mary Wollstonecraft**¹³, sociologa **Johna Stuarta Milla** (mimo jiné autora příhodného citátu

¹⁰ Utrio, K. Dcery Eviny. Historie evropské ženy. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994, s. 153.

¹¹ Vodáková, A., Vodáková, O. Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme? Praha: Slon 2003, s. 339.

¹² Olympe de Gouges prohlašovala že ženy se rodí svobodné a mají stejná práva jako muži. V roce 1791 vydala Deklaraci práv ženy a občanky, kde své názory veřejně publikovala. Bohužel, ukázalo se, že její názory byly příliš radikální i pro radikální revolucionáře, a tak byla na podzim roku 1793 postavena pod gilotinu a popravena. Přesně dle revolučního motto, které uvádělo, že „každá revoluce požívá své děti“.

¹³ Spisovatelka Mary Wollstonecraft (1759-1797) ve své knize Obhajoba ženských práv (Vindication of the rights of women) z roku 1792 jako jedna z prvních upozornila na skutečnost, že ženy jsou do svých pozic tlačeny prostřednictvím společenských tradic a výchovy a k problému společenské nerovnosti žen přistupovala jako k otázce morálky a kulturní úrovně společnosti.

„Svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého“) a dalších. V Čechách a na Moravě jsou počátky ženské emancipace spojeny s takovými osobnostmi jakými bezesporu byly Marie Riegrová-Palacká, Karolína Světlá, Magdalena Dobromila Rettigová, Eliška Krásnohorská, Bohuslava Rajská, Věnceslava Lužická-Srbová, Božena Němcová či významnými mužskými osobnostmi takových jmen jako Vojtěch Náprstek nebo Tomáš Garrigue Masaryk a institucemi jako první ženské gymnázium Minerva či Americký klub dam.

1.2.1 Periodizace feminismu

Periodizace feminismu¹⁴ resp. feministických hnutí a teorií je, vzhledem k množství různých myšlenkových proudů souběžně probíhajících a vzájemně se prolínajících, velmi problematická, nicméně všem je společná premisa nerovného sociálního postavení ženy a všechny vycházejí z analýz genderových souvislostí vztahů mezi muži a ženami. Nejčastěji užívaná klasifikace feminismu hovoří o první, druhé a třetí vlně feminismu.

Obdobím **první vlny** rozumíme počátky boje za rovnoprávnost žen ovlivněné liberalismem, kdy hlavním cílem bylo získání volebního práva žen a práva na vzdělání. V teoretické rovině se liberální feminismus opírá o univerzalistické tendence liberalismu obecně, tzn. klade univerzální lidství nad biologické odlišnosti mužů a žen, což znamená, že pouze žádá, ve jménu rovnosti všech lidí, rovná práva pro muže i ženy. Zakladatelkou liberálního feminismu bývá nazývána Mary Wollstonecraftová a významným představitelem je i sociolog J.S. Mill a jeho dílo O poddanství žen (1869), v němž požadavek rovnosti obou pohlaví vyjádřil. Časově lze období první vlny feminismu zařadit od konce 18. století do 50. až 60. let století dvacátého, ovšem například L. Veselá uvádí období konce 19. století až po 30. léta 20. století. Pro emancipační aktivity u nás se mi jeví jako vhodnější časové členění L. Veselé (2006).

Zhruba od šedesátých let 20. století hovoříme o tzv. **druhé vlně feminismu** nebo také o **neofeminismu**, kdy je pozornost soustředěna zejména na legislativní rovnost žen a procedurální dodržování jejich práv a současně se zájem obrací i ke studiu příčin

¹⁴ Převzato z: http://www.fsv.cuni.cz/FSV-536-version1-004_Vesela.pdf, s. 6.

společenského útlaku žen. Je to etapa intenzivního rozvoje feministického hnutí, za jehož počátek je zpravidla považováno dílo **Druhé pohlaví** (1948) francouzské spisovatelky Simone de Beauvoir, která tvrdila, že ženou se člověk nerodí ale stává.¹⁵ Významu pro vývoj feministického hnutí nabývají také USA, kde v 50. letech došlo k pokusu o „návrat žen do domácností“, což vyvolalo odpor a úsilí feministek. Jejich snahy byly, s přihlédnutím k historickému kontextu období (v průběhu 2. světové války totiž došlo z pochopitelných důvodů k výraznému osamostatnění žen, které při absenci mužů bojujících na frontě, byly nuceny vykonávat řadu činností, do té doby považovaných za výhradně mužské), zcela logické. Nejvýznamnější představitelkou amerického feminismu 60. let byla psycholožka a spisovatelka **Betty Friedan**, která ve své knize **Feminine Mystique** (nejčastěji překládáno jako ženská mystika či ženský mýtus), jež se stala v USA bestsellerem (poprvé vyšla v roce 1963), vyvrátila celoamerickou fiktivní představu o ženách a jejich poslání šťastné matky, manželky a hospodyňky. Ve svých myšlenkách šla dokonce tak daleko, že dům americké ženy nazvala „pohodlným koncentračním táborem“, jako místa, kde jsou permanentně potlačovány vlastní osobnosti jednotlivých obyvatel. Její hodnocení lze označit za poněkud přehnané, nicméně, v kontextu doby a náhlého osobního „procitnutí“ z dosavadní reality, vcelku za pochopitelné.

Třetí vlna feminismu, někdy také nazývána jako **postfeminismus** (popř. **kulturní feminismus** nebo také **postmoderní feminismus**), se datuje od 80. let 20. století a je do určité míry akademickou konstrukcí (což je důsledek přesunu problematiky z „ulic na akademickou půdu“), která zdůrazňuje specifické dispozice a kulturní vývoj žen a neprosazuje jejich mechanické vyrovnání s muži. Teoretická pozornost a výzkumná činnost se přesouvají z tématu žen na téma genderu, ke zkoumání jejich vzájemného vztahu.¹⁶

¹⁵ Opačný názor se ozývá z protifeministického tábora, kde Radim Lhoták ve svém článku věnovaném kritice gender mainstreamingu (na www.zvedavec.org), jenž nazývá programem na zrušení mužské pohlavní identity, uvádí, že zatímco žena se ženou rodí, chlapec musí být v muže a svému mužství vychován. Tato velice nepravděpodobná a poměrně absurdní teorie stojí na myšlence, že ženství je přirozené (zřejmě jsou ženy v tomto ohledu geneticky disponovány), zatímco mužství je výsledkem náročného procesu v rámci sociálního vývoje. Špatná a přefeminizovaná výchova vede pak automaticky ke ztrátě pohlavní identity a tím ke krizi mužství.

¹⁶ Vodáková, A., Vodáková, O. Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme? Praha: Slon 2003, s. 350.

Zjednodušeně řečeno, byla první vlna období, kdy byla rovná práva žen vydobyta teoreticky, zatímco druhá vlna se je z velké části pokoušela skutečně aplikovat v praxi a trvala na jejich dodržování (což pochopitelně znamenalo i jistý stupeň radikalizace), samozřejmě s větším či menším úspěchem, přičemž zásadní důraz byl kladen na teoretické poznatky z řady studií zkoumajících příčiny a předpoklady sociální nerovnosti mezi pohlavími. Třetí vlna už je jen pomyslnou „třešničkou na dortu“, kdy se zájem o problematiku rovnosti pohlaví přesunuje do teoretické roviny a předmětem zájmu se stávají tzv. gender studies (v podobě různých nadací, přednáškových akcí, vysokoškolských studijních programů atd.), jejichž pozornost se soustřeďuje zejména na srovnávání situace a možností žen a mužů, kladoucí důraz na pochopení jejich biologicky vrozených i společensky a kulturně získaných dispozic.

1.2.2 Typologie feminismu

Feminismus má také celou řadu specifických odnoží resp. myšlenkových proudů, které se během jeho vývoje zcela logicky vyprofilovaly. Existuje **feminismus liberální** (klade si za cíl rovná práva mužů i žen), **radikální** (ten naopak staví na odlišnostech obou pohlaví tvrzením, že ženy jsou kvalitativně vyšší bytosti a jeho cílem je vytvoření matriarchátu a centralizace politické moci do rukou žen), **marxistický** (socialistický) feminismus (největší pozornost věnuje ekonomickým aspektům pohlavní nerovnosti a zdůrazňuje význam ekonomické nezávislosti žen pro získání rovnoprávného postavení), **ekofeminismus** (vychází z teze, že muži vykořisťují nejen ženy ale i přírodu, proto je jeho cílem znovunastolení rovnováhy), **anarchofeminismus** (myšlenkový proud, který trvá na tom, že boj za osvobození žen nelze oddělovat od boje proti kapitalistické hierarchii ve společnosti, neboť kapitalismus je popřením svobody a všechny hierarchie jsou špatné), **kyberfeminismus** (feministický přístup k problematice infospolečnosti),¹⁷ **náboženský feminismus** (odmítá patriarchální náboženství a jejich nařízení diskriminující ženy), **multirasový** (řeší problém diskriminace žen v kombinaci s řešením pozice různých etnických skupin), **queer theory** (požadavek uznání menšinových sexuálních citění, například homosexuálů) a řada dalších. Vzhledem k množství existujících myšlenkových proudů se také někdy hovoří místo o feminismu o **feminismech** v množném čísle.

¹⁷ Více viz. např. Jedličková, P. Kyberfeminismus tady a teď. In: Nové čtení světa. Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: One Woman Press 1999, s. 260-272.

1.3 Vznik a vývoj emancipačního hnutí u nás

Počátky emancipace žen v Čechách jsou neoddělitelně spjaty s počátky dívčího a ženského vzdělávání, tzn. se vznikem a existencí **dívčích škol** a řady **ženských vzdělávacích spolků**.¹⁸ Zmíněné instituce jsou však záležitostí teprve období konce 18. století a souvisí se školskou reformou Marie Terezie z roku 1774, kterou byla mj. zavedena povinná školní docházka pro děti od šesti do dvanácti let.¹⁹ V roce 1775 pak bylo zákonem stanoveno, že všude, kde je to možné, mají být u hlavních škol zřízeny školy dívčí, zaměřené na získání základního vzdělání (čtení, psaní, počty a náboženství) a výuku ručních prací. Významnou dívčí školou byla Týnská hlavní škola založená roku 1779.²⁰

Přestože byla **povinná školní docházka** ustanovena zákonem, nebylo toto nařízení přijímáno bez výhrad, zejména u nižších sociálních vrstev, pro něž děti sedící ve škole znamenaly ztrátu pracovní síly, ať už při práci v domácnosti či v hospodářství. A pokud si už měli rodiče zvolit, zda do školy pošlou syna či dceru, preference byly rozhodně na straně chlapců, neboť na tehdejší dívčí vzdělávání se pohlíželo jako na zcela zbytečné a rodině komplikující situaci. Z tohoto důvodu chodilo do školy, až do poloviny 19. století, mnohem více chlapců než dívek. Později se vzájemný poměr stabilizoval, což lze zřejmě přičíst k dobru probíhající druhé fázi národního obrození, které přišlo s požadavkem vzdělaných žen.

Veškeré žádoucí vzdělání dívek a žen mělo pochopitelně cíleně směřovat k výchově vzorné vzdělané hospodyňky, manželky a matky s vlasteneckým a altruistickým cítěním. Stále totiž platilo, že žena má být vzdělaná pouze tolik, aby se lépe uplatnila v oblastech, které jí byly přisouzeny, a to v mezích jasně stanovených kompetencí tzv. „3K“ - **Kinder, Kirche, Küche** (děti, kostel, kuchyně). Určitou výjimku pak tvořily slečny a dámy z lepších rodin a šlechtičny, které, kromě toho, že jim často bylo umožněno soukromé vzdělání (ovšem i to bylo limitováno dobovými představami o nutnosti dívčího vzdělávání), se pohybovaly především v oblasti „2K“, kuchyně se

¹⁸ Tématikou historického vývoje feminismu a ženského emancipačního hnutí se zabývala např. Milena Lenderová v knize *K hříchu i modlitbě* (Praha: Mladá fronta 1999), Marie Bahenská v díle *Počátky emancipace žen v Čechách* (Praha: Libri/Slon 2005), ročenka *Ženy na Moravě* (Brno 1940) uspořádaná Hanou Veletovskou-Humlovou atd.

¹⁹ Povinná docházka byla ustanovena Všeobecným školským řádem z 6. prosince 1774.

²⁰ Bahenská, M. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri/Slon 2005, s. 9.

jich samozřejmě osobně nedotýkala, měly služebné, na jejichž práci mohly v budoucnosti maximálně dohlížet.²¹ Slova spisovatelky Marie Ebner-Eschenbach (1830-1916, rozené hraběnky Dubské z moravských Zdislavic) přinášejí důkaz o dostupnosti vzdělání v lepších rodinách v první polovině 19. století, v nichž si jako dítě povzdechla nad nemožností přečíst si v řeckém či latinském originále díla antických autorů, neboť znalost klasických jazyků byla vyhrazena pouze chlapcům: *Za co by považovali mne, kdybych se chtěla učit řečtině a latině? Jedině za blázna. Vždyť jsem jenom děvče. Co všechno se pro dívku nehodí, nesluší! Až do nebe se přede mnou tyčily zdi, mezi nimiž se měla pohybovat má básnická tvorba a mé snažení, zdi vymezující prostor, s jehož těsností jsem se měla smířit. V tomto směru to nejsou dobrá slova! Těsnost a smíření se hodí ke hřbitovu, kde leží mrtví; živí přijdou o mír, když se jim vymezují příliš těsné hranice... Neustále se je budou snažit prolomit, vždycky se budou proti nim vrhat a věřit: tentokrát povolí!*²²

Zásadní vliv na změny pohledu na dívčí vzdělávání měl teprve **revoluční rok 1848**, kdy se s rozrůstajícím nacionálním cítěním, projevuje i požadavek na zvýšené vlastenectví žen, což s sebou pochopitelně nese i zvýšený požadavek na jejich vzdělávání, neboť pouze vzdělaná vlastenka může být národu oporou. Od šedesátých let 19. století tak nastává období vzniku a **rozvoje dívčích spolkových škol** a také **škol městských**. Jak uvádí Lenderová (1999), nejstarší dívčí škola sice vznikla v roce 1860 v Písku, mnohem větší důležitost však měla Vyšší dívčí škola v Praze (1863), jejímž základním posláním bylo vychovávat vlastenecky české dívky a tím naplňovat žádoucí ideu vzdělané hospodyně, dobré matky a ušlechtilé společnice manžela.²³ Něžná, emocionální

²¹ Důkaz, že mnohdy bylo pro mladé ženy manželstvím zklamáním je text Honoraty Zapové (spisovatelky a jedné z osobností počátků ženského emancipačního hnutí u nás), v jejímž deníku z let 1851-1854 nalezneme následující slova obsahující kritiku manželské přísahy: *Už kvůli úctě k oběma stranám by manželská přísaha neměla být skládána z toho důvodu, že práva, která tímto způsobem muž nabývá nad ženou, jsou samolibostí, despocií, která nám pohrdavě odmítá Bohem dané právo mít duši, duch, srdce, city (ó, nešťastné otroctví, které nám i rodové příjmení odnímá, a za ně často nehodně dává!)* Slova nabývají na dramatičnosti, zvláště uvědomíme-li si, že jejím manželem byl vzdělaný učitel a národní buditel Karel Ladislav Zap. Převzato z Tarajlo-Lipowska, Z. Pod Rouškou spořádaného manželství aneb smutný případ Honoraty Zapové. In: Sex a tabu v české kultuře 19. století. Praha: Academia, 1999, s. 104-114. Podobné vystřízlivění zažila také jedna z nejvýznamnějších spisovatelek našich literárních dějin Božena Němcová, která v dopise svému manželovi z roku 1857 napsala: *Málokterá žena má tak v uctivosti manželskou důstojnost, jako já měla a mám, ale víru jsem v ní pozbyla záhy. Kde ji vidět? Samá lež, klam, privilegované otroctví, nucená povinnost – zkratka sprostáctví.* Převzato z Sommerová, O. O čem sní ženy. Praha: HAK, 2001.

²² Ebner-Eschenbach, M. Má dětská léta. Životopisné črty. Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 160.

²³ Je potřeba si uvědomit, že výchova měšťanských dívek k ušlechtilým vlasteneckým idejím je v žádném případě neměla připravit o křehkost jejich ženství symbolizovaném u svobodné dívky její nevinností (panenstvím) a u vdané ženy jejím mateřstvím. Žena vlastenka v žádném případě nepředstavovala

a křehká *Femina domestica* jako ideální protiklad racionálního a především na kariéru orientovaného *Homo ecomonica*.²⁴

Na **Moravě** byla situace obdobná, roku 1869 byla v Prostějově založena pěvecko-vzdělávací jednota ženská Vlastimila, o rok později vzniká brněnská Vesna, následují vyškovská a přerovská Vlasta, bučovický spolek Osvěta, Libuše v Kroměříži a mnohé další.

Zajímavý pohled na odborné **dívčí vzdělávání konce 19. století** nám poskytuje následující text Františka Mareše z roku 1896. *Kterak pohlížíme na odborné vzdělání dívčí? Vzdělání, kde naučí se dívka všemu možnému, ale docela nic tomu, čeho jako budoucí choť, matka, hospodyně nejvíce potřebuje, nelze nazvat dokonalým a ne každé dívce podaří se přeloučit tak vlastní silou úskalí toto, aby neroztříštilo se o ně štěstí rodinné. Ovšem jest pak úkolem škol dívčích, aby podávaly dívkám, jimž rodiče třeba s nemalými obětmi dalšího vzdělání popřávají, důkladný návod i v důležitém oboru hospodářském, návod jak teoretický, tak praktický: nejen tedy poučování, nejen šití a jiné ruční práce, ale též práce domácí, jako vaření, žehlení, praní a úklid apod. Autor také zdůrazňuje význam dívčího vzdělání v oblasti umělecké, k čemuž má ženské pokolení, dle jeho názoru, ideální předpoklady, neboť ...Vlohy napodobovací a přizpůsobovací, dívčí opatrnost a zručnost atd. poskytují zde mnoho výhod. K opravdu dokonalému vzdělání je však třeba také ušlechtilé srdce jako zdroj ženské identity. Význam přirozeného citového založení dívek a žen je proto velmi důležitý. ...U dívek již přirozeností jejich převládá stránka citová. Cit tedy především třeba šlechtiti, třeba převést všecka jemná hnutí v citlivé duši dívčí v harmonický soulad. Dívce vrozena je láska. Rozšíření cit tento náležitým vedením soucitu na lásku k lidem a náležitým vedením lásky k vlasti na smysl pro obecnost a potřeby národní, jest úkolem pravého vzdělání, je přední podmínkou výchovy po stránce citové.*²⁵

aktivní, zmužilý či dominantní typ, jejím hlavním úkolem byla výchova budoucí generace v duchu českých hodnot (jaká matka, takový národ), poskytovalo však také záruku domácího štěstí a rodinné harmonie a současně taktéž podporu veřejně činného manžela.

²⁴ Šimůnková, A. Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. In: Český časopis historický, roč. 95, č.1, 1997, s. 88.

²⁵ Mareš, F. O dívčím vzdělání. In: Ženy na Moravě. 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně. Brno 1940, s. 9-13.

Důležitým mezníkem, nejen z hlediska vývoje dívčího vzdělávání ale i dějin českého školství obecně, bylo založení prvního **dívčího gymnázia Minerva** v Praze v roce 1890.²⁶ Zakladatelkou byla Eliška Krásnohorská, která založením gymnázia realizovala své předchozí představy, v nichž možnost vyššího vzdělávání dívek označila za další nezbytný stupeň k emancipaci. Ovšem teprve v roce 1901 dosáhla Minerva toho, že vydaná maturitní vysvědčení obsahovala klauzuli opravňující studentky k návštěvě univerzity.²⁷ Do té doby se mohly přednášek účastnit pouze jako tzv. hospitantky, což v praxi znamenalo, že mohly navštěvovat přednášky pouze se souhlasem přednášejícího.

Zcela nepostradatelnou funkci pro dívčí vzdělávání měla v druhé polovině 19. století rozsáhlá spolková činnost. Díky spolkům, které obvykle nesly různá ženská jména, v podstatě formou jakési „přidružené činnosti“, vznikaly dívčí školy. V Praze lze jmenovat například **Spolek sv. Ludmily** (vůdčí osobností a zakladatelkou byla Marie Riegrová-Palacká, dcera Františka Palackého a manželka Ladislava Riegra), **Americký klub dam** (v čele s Vojtou Náprstkem) nebo **Ženský výrobní spolek** založený roku 1871 (významnými osobnostmi byly Karolína Světlá, Věnceslava Lužická-Srbová, Eliška Krásnohorská a další).²⁸ Podobné spolky pak logicky postupně vznikaly a fungovaly i v jiných českých městech (Plzni, Chrudimi, Vysokém Mýtě, Domažlicích atd.) a samozřejmě také na Moravě (např. již zmiňovaná Vesna v Brně). Specifické postavení a význam měl mezi zmíněnými spolky **Ženský výrobní spolek**. Ostatní spolky a dívčí školy zajišťovaly vzdělání, které se orientovalo výrazně teoreticky (cílem výchovy byla vzdělaná vlastenka se sociálním cítěním) a praktická stránka výuky se omezovala pouze na činnosti spojené s domácností a rodinou.

Problémem doby se tak ukázala jistá **sociální a lokální diskriminace**, ve skutečnosti všechny tyto spolkové a vzdělávací snahy prakticky nikdy nepronikly ve větším rozsahu ani na venkov ani mezi městské pracující ženy, především ženy z dělnické třídy. Přestože jednou z nejvýznamnějších změn, kterou sebou technický pokrok v druhé polovině 19. století přinesl, byla ekonomická aktivita žen, zaměstnaná žena – dělnice

²⁶ Význam tohoto kroku je ve skutečnosti v tom, že... *Gymnázium, chápané většinou jako příprava na univerzitu se považovalo za druh vzdělání pro ženu absolutně nepotřebný a zbytečný.*

Viz. Lenderová, M. K hříchu i modlitbě. Žena v minulém století. Praha: Mladá fronta 1999, s. 67.

²⁷ Bahenská uvádí rok 1901, Lenderová rok 1907.

²⁸ Více k tématu ženských spolků např. Bahenská, M. Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Praha: Libri/Slon 2005, s. 60-122.

v továrnách se stala běžnou součástí života ve městech. Výše uváděné údaje se tudíž týkají zejména okruhu žen z městské inteligence a měšťanských domácností, přičemž významnou roli zde zastávalo hlavní město Praha, kde také vzniklo nejvíce ženských spolků a dívčích škol.

Zásadním problémem většiny neprovdaných a současně nemajetných žen byla jejich neschopnost zajistit si samostatně obživu.²⁹ Proto mělo být hlavním cílem nově vzniklého **Ženského výrobního spolku** poskytnout těmto ženám dostatečnou míru vzdělání a to v takových oborech, aby zajistil svým absolventkám širší uplatnění na pracovním trhu, jejich ekonomickou nezávislost a tím i naději na důstojnější život. Jeho vznik a počáteční rozvoj bývá spojován se jménem spisovatelky Karoliny Světlé, která se údajně inspirovala podobnými spolky v Německu. Jak uvádí Lenderová, již od roku 1871 fungovala při Ženském spolku zprostředkovatelna práce, která se zabývala hledáním práce pro ženy v oblasti obchodu a vzdělávání. Další nespornou výhodou spolku byla rovněž značná otevřenost vůči zájemkyním z mimopražských oblastí a také vlastní časopis **Ženské listy**, v jehož čele stále Eliška Krásnohorská, která v rámci tohoto časopisu prezentovala nový myšlenkový rozsah emancipačních snah, v centru jejichž zájmu stálo doposud jen vlastenectví a filantropie.

Technický pokrok a s ním spojená feminizace chudoby znamenal také posun v myšlení žen z dělnického prostředí, které se také začaly aktivně účastnit spolkového života. Poněvadž jim byla většina ženských spolků fakticky uzavřena, vytvářely si spolky vlastní. Tak vznikl například v roce 1897 dělnický **Ústřední spolek českých žen**.³⁰

Všechny ženské spolky i dívčí školy byly, stejně jako celé emancipační hnutí 19. století, výrazně apolitické, politika byla stále považována za doménu mužů.³¹ Jak uvádí M. Bahenská (2005), hlavní náplní české ženské otázky 19. století nebylo získání politické rovnosti obou pohlaví, ale úsilí zajistit ženám nejen přístup ke vzdělání nýbrž také důstojné životní podmínky, dokud se neprovdají.

²⁹ Na tento problém upozornila jako jedna z prvních ve svých článcích spisovatelka Sofie Podlipská, která se touto otázkou zabývala již v šedesátých letech 19. století.

³⁰ Horská, P. Jak vznikala žena politická (zvláště ta česká). In: Vodáková, A., Vodáková, O. Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme? Praha: Slon 2003, s. 199.

³¹ Požadavek volebního práva pro ženy měl v programu až Ženský klub český založený roku 1903.

Politická práva žen se dostala do popředí zájmu až na počátku 20. století, kdy byl v rámci Českého klubu žen za předsednictví Františky Plamínkové vytvořen Výbor pro volební právo žen (1905).³² Bohužel, úspěchu v této oblasti bylo dosaženo až během první republiky v roce 1918, v němž bylo volební právo přiznáno oběma pohlavím. Uzákoněno bylo však teprve v roce 1920, kdy byl do republikové Ústavy zakotven §106 obsahující ustanovení o zrušení výsad pohlaví. Jednou z nejdůležitějších postav prvorepublikové historie ženského hnutí byl také první československý prezident **Tomáš Garrigue Masaryk**,³³ který veřejně zastával názor, že žena a muž si jsou, s výjimkou tělesných dispozic, zcela rovni. Velmi dobře si uvědomoval, že nelze usilovat o emancipaci národní a politickou a odmítat ji v rodinném partnerském soužití.

Teoreticky tak bylo dosaženo zrovnoprávnění ve všech podstatných oblastech společenského života, ženy se mohly vzdělávat dle vlastního uvážení, vykonávat většinu povolání stejně jako muži, mohly také konečně volit a mohly být voleny. Praxe však takovou situaci v žádném případě nepotvrzovala. Ve skutečnosti se počet žen na české politické scéně nijak významně nezvedl, v zaměstnáních pak byly jejich platy stále podstatně nižší než platy jejich mužských kolegů a v období hospodářské krize byly propouštěny jako první, neboť se automaticky předpokládalo, že, na rozdíl od mužů, nebývají ženy hlavními živitelkami rodin, proto jejich ztráta zaměstnání nebude mít tak negativní dopady, jak by tomu jistě bylo v případě nezaměstnanosti mužů.³⁴

Františka Plamínková založila roku 1923 v Praze **Ženskou národní radu** jako centrální instituci sdružující ženské spolky. Mimo to pracovala také v předsednictví Mezinárodní ženské rady, od roku 1925 byla senátorkou za národní socialisty a stala se tak nejvýznamnější představitelkou českého feminismu období první republiky. V době

³² Volební právo společně s možností samostatně si vydělávat na živobytí byli rozhodujícími faktory pro přechod žen ze soukromého sektoru do sféry veřejné. Vstup vzdělaných žen na pracovní trh také ovlivnil nárůst životní úrovně společnosti v celé Evropě.

³³ T.G. Masaryk byl také jedním z prvních, kdo veřejně vyzýval muže ke zvýšení rodičovské odpovědnosti, k pozvednutí prestiže otcovské role. Převzato z: Lamešová, A. Symbolika, rituály a konvence v projevech vztahu muže a ženy v české měšťanské společnosti 19. a 20. století. Diplomová práce. Olomouc: 2000, s.42.

³⁴ Velice netradiční pohled na problematiku vztahu žena-práce nabízí značně Bohuslav Brouk (1992), kontroverzní spisovatel a publicista ovlivněný učením S. Freudem, který tvrdí, že je škoda plýtvat ženskou silou v pracovním procesu, neboť ženské poslání vidí v roli eroticko-sexuální. Emancipaci žen považuje za projev bída, nikoliv kultury, jejíž jediným přínosem je vzdělání, které se díky ní ženám dostalo. K práci chybí ženám dispozice, což bude v budoucnosti pochopeno a ženy se navrátí k své přirozenosti, žena-pracovnice bude nahrazena ženou-héterou.

druhé světové války se Ženská národní rada a zejména Františka Plamínková aktivně účastnila protifašistického odboje, což ji nakonec stálo život, v červnu 1942 byla gestapem v Praze zastřelena. Její následovnice a nová vůdčí osobnost **Milada Horáková** se posléze zase stala obětí komunistického režimu, kdy byla v zinscenovaném procesu odsouzena za spiknutí a velezradu v roce 1950 k trestu smrti. V témže roce byl ženský klub donucen k „dobrovolnému“ ukončení své činnosti a problematika feminismu se měla nadále stát součástí ústřední řízené politiky organizace **Svazu žen**.

1.4 Feminismus v období socialismu

S nástupem **komunistického režimu** došlo k přerušení přirozené kontinuity vývoje feministické tradice u nás, v socialismu nebylo feministických myšlenek a činů třeba, neboť ženy si byly s muži rovny, měly stejné pracovní příležitosti. Pracující žena (rozumí se žena mající zaměstnání) byla běžnou součástí socialistického rodinného života a naopak žena v domácnosti se stala ideově nežádoucí. Péče o děti byla od raného věku institucionalizována, jejich výchova se přesouvala do jeslí, mateřských školek, v pozdějším věku do školních družin a pionýrských oddílů. Ale jak uvádí L. Rabušic: *Ačkoliv se výstavbou školek a jeslí velmi snažil (socialismus), aby ženám-pracovnicím pomohl překonat jejich hendikep mateřství, pocitu konfliktu mezi mateřstvím, zaměstnáním a prací v domácnosti, je nezabavil.*³⁵ Komunisté tak nabyli přesvědčení, že když je obraz pracující ženy standardním jevem, lze považovat ženskou otázku za vyřešenou. Žena soudružka byla rovna soudruhu muži.³⁶ Ženy se uplatňovaly ve všech možných a doposud převážně mužských profesích, běžně se stávaly například jeřábnicemi, soustružnicemi či traktoristkami. Nikdo se již nezabýval faktem, že v prostoru domácnosti a sféře zajištění jejího chodu (domácí práce a starost o děti) žádná faktická rovnoprávnost neexistuje. Domácnost a péče o rodinu (praní, žehlení, vaření, úklid atd.) zůstávaly stále výhradní doménou žen. Socialistická žena se tak

³⁵ Rabušic, L. Kde ty všechny děti jsou? Praha: Slon 2001, s. 225.

³⁶ Jak uvádí Klabouch (1962) došlo při zákonné úpravě vzájemných práv a povinností k důslednému zrovnoprávnění v manželských vztazích. Žena i muž mají v manželství stejné povinnosti, jsou povinni spolu žít v harmonickém souznění, být si věrni a vzájemně si pomáhat. Dále však tentýž autor tvrdí, že starost o domácnost a rodinu je uložena oběma manželům podle poměru jejich výdělečných a majetkových možností a podle jejich sil, přičemž péče o děti a společnou domácnost je hodnocena stejně jako přínos manžela, který na výživu rodiny přispívá výdělkem své práce. Z Klabouchovy interpretace je zřejmé, jak byla vnímána tzv. manželská rovnoprávnost – žena se stará o děti a domácnost, neboť vydělává méně, a manžel svým výdělkem (který je pochopitelně vyšší, než ten manželčin) přispívá, ale obojí má údajně stejnou hodnotu.

nezbytně stávala jakousi superženou, která musela zvládnout jednu pracovní směnu v zaměstnání a druhou pak doma, což s sebou pochopitelně neslo i řadu negativních důsledků. To socialismus dal vzniknout karikatuře ženy, často předčasně zestárlé osobě bez koníčků a pozitivního pohledu na život, mnohdy tlusté matroně v natáčkách, tzv. šatovce a špatně provedené trvalé. Osobě ženského pohlaví, která celý den přebíhala mezi jednotlivými povinnostmi ženy, soudružky a matky, nemajíc čas na užívání si získaných práv. To socialistické zřízení a jeho, v podstatě zrůdná, představa o ideálním rodinném a partnerském soužití se podepsala na notoricky známé představě muže jako obtloustlého plešatějícího tatíka v odpudivém nátělníku a silonových ponožkách, který tráví svůj volný čas u televize nebo s podobnými typy v hospodě či na fotbalovém stadionu. Období komunistické moci bylo pro ženskou rovnoprávnost, ve skutečném slova smyslu, obdobím naprosté stagnace. Teoreticky mohly ženy vše, v praxi se jejich postavení ve srovnání s minulostí příliš nezměnilo, spíše naopak.

Psycholog Oldřich Matoušek (2003) uvádí, že pohled na feminismus 80. let se nesl v duchu protifeministické reakce, kdy byl tento myšlenkový proud kritizován z konzervativních pozic. Statistika vycházející z nevěrohodných předpokladů se snažily přesvědčit, že ženy, které absolvují vysokou školu, nemají prakticky žádnou naději na vstup do manželství, že plodnost žen po třicítce rapidně klesá apod. Postupně se však stále více projevovала skutečnost, že se prezentované výsledky statistických tabulek nezakládaly na seriózních výzkumech, nýbrž že měly čistě propagandistický charakter a jejich cílem bylo vrátit ženy zpět na jejich místo, do domácnosti a k dětem.³⁷

1.5 Feminismus 90. let 20. století

Zásadní změna pochopitelně nastala v porevolučním období, tzn. po roce 1989, kdy se s pádem komunismu a s pádem železné opony znovu otevřely hranice a tím se vytvořil prostor pro přísun nových myšlenek a myšlenkových směrů ve všech oblastech lidského bádání a života obecně.

K zajímavému a podnětnému pohledu na problematiku feminismu následujících let u nás přispěl sborník **Feminismus devadesátých let českýma očima** z edice Nové čtení

³⁷ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Slon 2003, s.35.

světa, který vydala Marie Chřibková v roce 1999 ve svém nakladatelství One Woman Press zaměřeném na literaturu psanou ženskými autorkami. Společně s Josefem Chuchmou a Evou Klimentovou tak uspořádali sborník, jehož cílem bylo zmapovat současné povědomí o feminismu u nás. V roce 1998 proto oslovili několik známých osobností s žádostí o odpověď na několik tematicky zaměřených otázek, přičemž byla dotazovaným poskytnuta velká volnost pro způsob zvolených odpovědí - nemuseli se striktně držet stanovených otázek, neboť otázky měly plnit pouze funkci vodící případně inspirativní.³⁸ Rovněž nebylo nezbytné zodpovědět všechny otázky a také forma a délka odpovědi byla zcela ponechána na úvaze a rozhodnutí oslovených respondentů.

Osobně chápu feminismus zejména jako možnost volby a tím i jako určitou záruku osobní svobody, která je zase jistou garancí vnitřní rovnováhy člověka (nejen ženy) a také větší či menší ochoty nést odpovědnost za své chování a jednání. Je proto pochopitelné, že mě velmi zaujala například definice feminismu **Jany Valdrové**, která je přesvědčena, že tzv. tradiční ženské vlastnosti (cit, něha, empatie) a tradiční mužské vlastnosti (rozum, síla, soutěživost) mohou být společně obsaženy v jednom člověku a to bez ohledu na pohlaví. Na základě této ideje chápe svou představu feminismu *především jako právo volby a sebepotvrzení té identity, která mi vyhovuje. Svobodně zvolená péče o početnou rodinu má stejně vysokou hodnotu jako třeba kariéra špičkové vědkyně, bohužel česká společnost považuje obě verze spíše za krajnosti a nerada je akceptuje.*³⁹

Feminismus jako možnost volby vidí také socioložka **Iva Šmídová**, která ve svém příspěvku *Ženské hnutí myslí* uvádí následující: *Můj feminismus (spolu s řádkou dalších) bourá mýtus chlapáctví – machismu jako jedině správného oceněnihodného mužství i mýtus poslušné a vzorné domácí maminky – zakleté princezny, která čeká na svého osvoboditele. Vždyť víme, že všichni takoví nejsme; že všichni muži nemohou být úspěšnými manažery, atleti, dominantními partnery bez problémů, nebo že všechny ženy nemohou být spokojenými tichými hospodynkami. Chci, aby ženy i muži mohli a uměli projevat své city a měli možnost volby té „své“ ženskosti a „svého“ mužství.*

³⁸ Seznam předložených otázek viz. Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: One Woman Press 1999, s. 7.

³⁹ Valdrová, J. Jazyk to prozradí. In: Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: OWP 1999, s. 113-120.

Více o autorce např. - http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/nj/valdrova_cz.php

...Jde mi o to narušit představu konvenční podoby ženství a mužství – jediné „správné“ role. Ta nás totiž nutí žít bez volby.⁴⁰

Velmi podobně vidí smysl feministické ideologie i ekologická aktivistka **Marie Haisová**, která píše: *Feminismus nemá žádné přesné mantinely, aspoň o nich nevím. Je to otevřené hnutí, otevřené pro ženy, stejně jako pro muže. Je možná konečně o volnosti, rovnosti a bratrství, v důsledku bude společenským konsensem a nebude výhrou či prohrou někoho nad někým. Je jednou z otázek, odpovědí, možností a cest. Žijeme na světě, ženy a muži, a jde o to, jak se srovnáme. Podle toho bude náš společný svět vypadat.⁴¹*

Také například **Pavla Jonsson** chápe feminismus jako *doplněk k existující mužské interpretaci světa, jako důvod k radosti*. Ideově se opírá o americkou feministickou filosofku Wendy Brown a její názor, že *feminismus znamená rozvrácení pozitivistických teorií o „přirozeném pořádku“ a „bytočné pravdě“, o údělu ženy jako druhého pohlaví.⁴²* Problém vidí Pavla Jonsson zejména v obecně rozšířeném názoru, že české ženy feminismus nepotřebují, jenž je důsledkem neznalosti situace a špatné orientace v problematice.

Hana Havelková vidí problémy feminismu především v jeho latentní podobě, kdy se řada lidí za své feministické názory stydí a má tendenci je skrývat. Proto je obecné povědomí o tom, co feminismus skutečně je, velmi povrchní a zkreslené. O „svém“ feminismu však říká: *Můj feminismus je součástí mého soukromého humanismu a souvisí i s mým profesionálním zájmem o problematiku občanské společnosti a lidských práv. ... feminismus mi jako člověku bez nadsázky otevřel další svět, další rozměr, další klíč k porozumění spoustě věcí.⁴³*

⁴⁰ Šmídová, I. Ženské hnutí myslí. In: Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: OWP 1999, s. 91-96. Více o autorce např. viz. http://is.muni.cz/lide/?uco=7385;lang=cs;zpet=.%2Flide%2Fpracoviste.pl%3Flang%3Dcs%3Bzobrazid%3D142311;zpet_text=Zp%C4%9Bt%20na%20str%C3%A1nku%20pracovi%C5%A1t%C4%9B

⁴¹ Haisová, M. Quo vadis, Marie? In: Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: OWP 1999, s. 13-26. Více o autorce např. viz. <http://www.mariehaisova.cz>

⁴² Jonsson, P. Důvody radosti. In: Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: OWP 1999, s. 32-42.

⁴³ Havelková, H. Affidamento. In: Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: OWP 1999, s. 46-64. Více o autorce také viz. např. <http://is.fhs.cuni.cz/zivotopisy/cv.pl?lang=cs;uco=6478;zjaz=cze;varianta=1>

Obdobně kriticky se na problematiku „feministické negramotnosti“ dívá i **Marie Benetková**, která také tvrdí, že *když se u nás mluví o feminismu, většina diskutérů neví a v některých případech ani nechce vědět, o co jde. Část z nich tvoří muži, kteří si na ženách vylepšují pošramocené sebevědomí z toho, že v mužském světě neuspěli. Část z nich jsou ženy, které se bojí rozhodovat, protože na to nejsou zvyklé, lekají se další, příliš velké odpovědnosti a nechtějí nést následky špatných rozhodnutí. Další část obyvatel nechce debatovat o něčem, o čem se ví, že je to blbost a bylo to mnohokrát „prokázáno“ právě na oblíbených případech extrémního feminismu. Podobných předsudků je dost, hraje v nich roli tradice, náboženská výchova a také celá kulturní atmosféra. Feminismus ohrožuje zavedené vzory chování.*⁴⁴

Kritice nepochopení myšlenek feminismu se ve své příspěvku nevyhnula ani publicistka **Magdaléna Frouzová**, která za největší překážku feminismu považuje postoj žen. U mužů je jejich rezistence vůči podobným snahám pochopitelná, kdo by se dobrovolně chtěl vzdát lepších pozic, kritika Frouzové se týká žen, které se od feminismu okázale distancují a aktivistky za rovná práva v nich vzbuzují odpor či výsměch. Takový přístup pak odsuzuje zejména u žen, které často ve skutečnosti požívají všech výhod emancipace a nezávislosti. Píše: *Nebudu se na tomto místě rozepisovat, o tom, že feminismus nehodlá měnit ženy a dělat z nich muže, nýbrž usiluje o změny postoje společnosti k nim jako rovnoprávným partnerům. Zásadní problém je v tom, že ženy očividně nevědí, v čem spočívá jejich skutečná hodnota a nechávají si to předepisovat muži typu DDD*⁴⁵. *Tato zkratka vyjadřuje tři základní věci, které tito muži od žen žádají a na jejichž vykonávání by se podle nich měly ženy omezit: Domácnost, Děti, Dobrý vzhled.*⁴⁶

Dokud však v ženách nebude pevně zakořeněn princip solidarity, nebude radikálnější (ve smyslu faktická) změna v problematických oblastech rovných příležitostí možná, nelze pomáhat někomu, kdo se pomoci vzpírá, ať již ze strachu, z lenosti či o pomoc

⁴⁴ Benetková, M. Ty ho tam nemáš ráda? In: Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: OWP 1999, s. 155-156.

⁴⁵ Systém tří D chápu jako jistou analogii s uvedenými třemi K (Künder, Küche, Kirche), kteréžto principy měly být pro ženu závazné od raného středověku ještě do poloviny 19. století. Odkazy na ně pak nalezneme pochopitelně i v době pozdější, zvláště během celého období emancipačního hnutí.

⁴⁶ Frouzová, M. České ženy mezi východem a západem. In: Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: OWP 1999, s. 65-73.

prostě jen nestojí.⁴⁷ V zájmu objektivitu pohledu na věc je tedy potřeba vzít v potaz také zajímavý názor francouzské spisovatelky **Benoite Groult**, která k ženské nesolidaritě říká následující: *Jako všichni ti, které ponížilo otroctví, i ženy nakonec začaly věřit, že jsou stvořeny pro své okovy, a staly se antifeministkami stejně jako tolik otroků Jihu, kteří podporovali otrokářství a bojovali za občanské války po boku svých pánů a proti vlastnímu osvobození. K odvrácení se od vlastních zájmů je vede řada pocitů: opatrnost, strach, pečlivě pěstěná pokora, ale také láska, i když je kruté milovat toho, kdo vás utiskuje.*

Kritikou ženské nesolidarity nešetří ani radikální feminista a filosof chaosu **Mirek Vodrážka** alias Mirka Vodrážková, jenž ve svém krátkém článku na dané téma, na základě vlastní zkušenosti z odborného symposia v Praze v roce 1998, píše, že právě tato ženská schopnost jej na feminismu odrazuje: *...až jsem si v jednom momentu zcela přesně uvědomil, kde končí moje osobní sympatie a podpora jakémukoliv feminismu: je to okamžik, kdy se z feministické kritiky vytratí například schopnost empatie sesterské historické situovanosti, specifická sociální senzibilita, schopnost rozpoznat meze společenské kontextuality,*⁴⁸

To jiný mužský přispěvatel **Václav Bělohradský** hovoří přímo o otroctví českých žen, jež je přímou příčinou nenávisti k feministické ideologii: *České ženy jsou zotročeny především proto, že ochotně kolaborují s muži na maskování své totální podřízenosti principům mužského světa.*⁴⁹ Česká žena, podle něj, v průběhu socialismu přijala diskriminaci za svou (vnitřně se s ní ztotožnila), čímž se přestala cítit diskriminovaná. Feministické myšlenky však tuto její interiorizaci ohrožují zejména z hlediska ztráty vybudovaného falešného vědomí, čehož se pochopitelně obává a tento strach z odhalení skutečného stavu je příčinou zmíněné nenávisti.

⁴⁷ S odporem ve vlastních řadách se setkávaly aktivistky za ženská práva již v samotných počátcích českého emancipačního hnutí. Anna Lauermannová-Mikschová na adresu svých vrstevnic uvedla: *Žena tehdejších dob cítila v kontrastech, cítila buď odpor, nebo nadšení, buď pronásledovala, nebo zbožňovala. Nelze upřít (mluvím tu stále o ženě věku devatenáctého), že ženy bývaly nepřátelské k těm, kteréž se braly o jejich práva. Viz. Vošahlíková, P. Jak se žilo za časů Františka Josefa I. Praha: Svoboda 1996, s. 111.*

⁴⁸ Vodrážka, M. Hranice české společnosti střeží tajná „pohlavní policie“. In: Chřibková, M. a kol. *Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima.* Praha: OWP 1999, s. 254-259.

⁴⁹ Bělohradský, V. *Pohlaví rozumu.* Tamtéž, s. 242-256.

Vysoce negativní dopad období totality na feministické hnutí a myšlení a tím také na mezilidské vztahy zmiňuje rovněž ve své stati *Bariéry feminismu v Čechách na konci 20. století* **Bohuslav Blažek**: *Z mužství i ze ženství se v totalitárním světě rozvinuly negativní potenciality obou těchto rolí. Jejich vzájemný vztah nabyl charakteru „studené války“.*⁵⁰

Příspěvek filmové režisérky a dokumentaristky **Olgy Sommerové**, která se k feminismu otevřeně hlásí a patří k radikálnějšímu křídlu, zmiňuje stejný problém, když uvádí: *Poté, co se ze mne, jakožto patriarchálně vychované dívky, stala feministka, neudivovaly mě tolik uboze posměšné vtipy českých mužů jako zatvrzele a pokorně přijímaný ženský úděl od žen samých. Zaznamenala jsem příliš často ženské pohoršení nad tím, co ty feministky vlastně chtějí, když je nám takhle dobře*. Autorka jde však ve svém kritickém postoji mnohem dál, když se jejím terčem stávají také tzv. ženské zbraně a jejich užívání: *...Recept našich babiček, že pod ženské sukně se schová všechno a žena je tím krkem, který kroutí hlavou muže, je sice velmi účinný, ale naprosto nedůstojný. Posouvá muže do kategorie nesvéprávných blbečků, s nimiž je možné manipulovat, aniž o tom vědí. Tenhle recept, který bych také uměla ovládat, jsem odmítla. Takový muž pro mě přestává úctyhodným a přitažlivým partnerem. A tak žasnu nad tím, že pánům tvorstva vyhovuje princip ženské vlády coby šedé eminence.*⁵¹ Sommerová ve svém sympaticky bojovnějším ale o to pravdivějším textu kritizuje i vztah mužské populace k rodině a dětem, kdy děti jsou automaticky považovány za ženskou záležitost, což pochopitelně negativně ovlivňuje nejen konkrétní rodiny ale celou společnost: *Tato nemocná patriarchální společnost strádá nepřítomností žen ve společnosti a nepřítomností mužů v rodině. Muži vládnou v politice, ženy v rodině. Tato rozdělená moc škodí všem – ženám, mužům, dětem. Je to pravý opak demokracie, je to popření pestrobarevnosti života, odlišných názorů na jednu věc, z níž se rodí pravdivější a bohatší vidění světa. Stav českého feministického hnutí pak přirovnává k *neduživému odstrkovanému dítěti s dobrou perspektivou do budoucnosti.*⁵² Obávám se, že dnes, tzn. cca o desetiletí*

⁵⁰ Blažek, B. *Bariéry feminismu v Čechách na konci 20. století*. In: Chřibková, M. a kol. *Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha: OWP 1999, s. 193-203.

⁵¹ Mužům zřejmě tato představa většinou nevádí, např. Dittmar Chmelař ve svém nelichotivém příspěvku *Feminismus (nemoc šílených krav) a Science Fiction* aneb *Úvaha o blábolách z hlubin dámských kalhotek (antifeministický nářez)* z roku 2003 mj. doslova uvádí: *... chytrá ženská utáhne muže na vařené nudli, aniž by k tomu potřebovala nechutné feministické praktiky.*
Viz. <http://www.fantasyplanet.cz/origami/art.asp?type=D&id=101>

⁵² Sommerová, O. *Konec patriarchátu v Čechách?* In: Chřibková, M. a kol. *Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha: OWP 1999, s. 177-184.

později, by se Olga Sommerová vyjádřila ve smyslu, že na konci devadesátých let byla přespříliš optimistická při prorokování budoucí vize feminismu u nás, neboť podmínky pro uplatňování žen i v jiných sférách, než je rodina a domácnost, se zase až tak výrazně nezměnily.

Kritice všeobecné informovanosti či spíše neinformovanosti o feminismu u nás se nevyhnula ani **Eva Hauserová**, která v jedné ze svých knih píše: *V populárních příručkách se objevují zkreslená líčení strašných amerických feministek, zakomplexovaných a sexuálně nevybitých, které se mstí na mužích plánováním nové feministické totality.*⁵³

Přínos feminismu jako nového úhlu pohledu vyzdvihuje ve své stati *Únava z vysvětlování* také známá socioložka a publicistka **Jiřina Šiklová**. *Já osobně na feminismu nejvíce oceňuji odvahu podívat se na dosavadní interpretaci lidského světa z jiného úhlu a přijetí myšlenky, že tento odlišný pohled a odlišná interpretace mohou být třeba stejně hodnotné jako kánon dosavadní, kánon, který jsme až dosud považovali za jediný a správný a kvůli jeho dodržování se lidé vraždili a dosud se vraždí.* Současně však Šiklová, která se přímo nehlásí k žádnému konkrétnímu proudu feminismu a jejíž postoj vyznačující se vysokou mírou tolerance je značně liberální, kritizuje přílišnou generalizaci *o apriorně dobrých či špatných vlastnostech lidí*, když dále píše: *Pro mne muž nikdy nebyl „nepřítel“ ani biologický ani třídní, - ale pouze druhý člověk. Blízký, milovaný, vzdálený, cizí, neznámý, lhostejný, ba třeba i protivný a odporný. To vše ale dle jeho individuality, jeho osobnosti a ne proto, že je to apriori muž. Tyto všechny vlastnosti, dobré i zlé, má pro mne člověk, jako „ten druhý“, a ne proto, že je muž, černoch, cikán, dělník, či třídní nepřítel.*⁵⁴ Jiřina Šiklová je totiž zastáncem myšlenky, že dnešní doba potřebuje, spíše než vzájemný boj pohlaví nebo zdůrazňování jejich odlišností, podporu sounáležitosti a spolupráce všech lidí bez ohledu na to, zda se jedná o ženy či muže. Její tolerantní feministický pohled se jeví jako velmi racionální, neboť požadavek kooperace obou pohlaví lze považovat za základ úspěšné existence celé společnosti.

⁵³ Hauserová, E. *Jsi přece ženská...* Praha: Grada 1998.

⁵⁴ Šiklová, J. *Únava z vysvětlování*. In: Chříbková, M. a kol. *Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha: OWP 1999, s. 128-138.

Účelně působivé zdůvodnění příčiny svého feministického přesvědčení popsala ve svém textu nazvaném publicistka a religionistka **Veronika Tydlitátová**: *Necítím se ukřivděná, zneuznaná, nechovám nenávisť k mužům a nemám kastrační komplex. Jsem feministkou, protože jsem viděla příliš mnoho zbytečného utrpení, nespravedlnosti a nedůstojného postavení žen. Jsem feministkou, protože lidská práva jsou neoddělitelná. Před deseti lety jsme usilovali o svobodu slova, dnes bychom opět, muži i ženy, měli usilovat o svobodné a rovné postavení celé poloviny naší populace. Zájmy mužů a žen v tomto snažení nestojí proti sobě, vždyť každý muž měl či má matku, snad má sestru a snad i dceru, cožpak si nepřeje pro své milé jen to nejlepší? Samozřejmě i ženy mají své otce, bratry a syny, ba i feministky. Vskrytu doufám, že už brzy budou právě feministky upozorňovat třeba na opomíjená práva otců. Ve společnosti, kde se udržuje diskriminace žen, může totiž docházet a dochází i k diskriminaci mužů. Feminismus je nadějí i pro ně.*⁵⁵

Všechny doposud citované příspěvky měly společný pozitivní pohled na feminismus a jeho myšlenky, oceňovaly jeho minulý přínos pro současnost i současný pro budoucnost a jejich autory je možné považovat za feministické stoupence. V citovaném sborníku však nalezneme i texty, jejichž autoři se k feminismu nejen nehlásí, ale často jej dokonce považují za škodlivou ideologii nebo přinejmenším za záležitost bezvýznamnou či zcela zbytečnou.

Na zcela opačné straně názorového spektra a jeden z těch, kdo feminismus odmítá s odůvodněním, že se jedná o berličku té méně schopné většiny žen je spisovatel a publicista **Pavel Kosatík**,⁵⁶ který je ze zásady odpůrcem všech možných -ismů (váží si individuality jednotlivých lidí, *.takže každý -ismus mi zavání moc velkou přibližností*). Naopak je konzervativním zastáncem tradičního dělení rolí na ženskou a mužskou, neboť věří v biologickou determinaci ženského a mužského údělu: *Existují samozřejmě mnohé způsoby náhradní kariéry, sublimace atd., ale to čemu se říká smysl života u ženy, se většinou naplní při narození a výchově dětí. Podobně „smyslem“ života muže je nadále zajištění rodiny, tedy souhrn činností, které se vejdou od pojem spolehlivosti*. Klasická ukázka redukce ženské role a ženského „smyslu života“ na utírání dětských nosů a tanec

⁵⁵ Tydlitátová, V. Jsem žena.... In: Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: OWP 1999, s. 185-190.

⁵⁶ Kosatík, P. Nemiluju -ismy. Tamtéž, s. 27-31.

kolem plotny. Ovšem i on si je vědom soudobého ohrožení tradiční mužské role v české společnosti. Relativně objektivně přiznává, že je to způsobeno především tím, že v doslovném slova smyslu u nás nikdy neexistovala, neboť většina mužů nikdy nelovila, neválčila a nedobývala svět. Důsledkem toho si muži přestali vážit sami sebe, a proto si jich přestaly logicky vážit také ženy. A výsledným efektem této ztracené sebeúcty mužů byl vznik myšlenky o potřebě zrovnoprávnění obou pohlaví. *Současné postavení žen u nás je ohrožováno a zhoršováno hlavně nízkým sebevědomím a špatným faktickým postavením mužů.*

Za hlavní problém Kosatíkova postoje k feminismu lze považovat zejména jeho nepochopení problematiky v historickém a sociokulturním kontextu, což se snaží maskovat falešnou objektivitou a jakoby omluvností svého pohledu (např. svůj názorový konservatismus obhajuje úctou k tradicím, zatímco o pár řádků níže charakterizuje české feministky jako osoby nespokojené s partnerem nebo osoby nahrazující si feminismem problémy se svou lesbickou orientací). Z jeho příspěvku pak číší také častá obava mužů ze ztráty svých pozic v rodině a partnerských vztazích, neboť: *Cíle, které feminismus sleduje jsou chvályhodné, jsou to ale cíle vnější: dají ženě ekonomický a sociální status, zajistí formální rovnost (evidentně nepočítá, že by někdy mohla nastat rovnost faktická) atd. Že to vše bude mít automaticky vliv a na takzvanou duši, na partnerství, manželství, rodinu atd., není možné doufat. Z citovaného výroku je zřejmé opětovné nepochopení problematiky, zvláště při apelování na ženskou potřebu harmonických mezilidských vztahů, kdy je ženskou přirozeností preferovat tzv. duši (na rozdíl od mužů, u nichž je preference tělesných a hmotných statků povolena), ale zejména pak v části, kdy hovoří o negativním riziku dopadu těchto snah do oblasti rodinných a partnerských vztahů. Autor viditelně nepochopil, že to je jedna z věcí, která se logicky změnit musí, a že právě o tuto změnu jde.*

Spisovatel **Alexandr Kliment** je další z řady antifeministických přívrženců, který hned ve třetí větě svého příspěvku píše: *Jednoduché vysvětlení: žena ano, feminismus ne.* Částečně se myšlenkově přibližuje k Pavlu Kosatíkovi. Oběma jsou nesympatické jakékoliv -ismy a tím i feminismus, oba považují feminismus za zlo, které odvádí ženu od její přirozenosti, což má negativní dopady na instituci rodiny a také na partnerské soužití. Ale zatímco Kosatík ve svém přesvědčování působí poněkud křečovitě a zjevně chce „být hezký“ na obě strany, Kliment se svým výlučně negativistickým postojem

k tomuto myšlenkovému směru netají a feminismus považuje za *mrtvě narozené nebo defektní dítě*. Nicméně za bezprostřední nebezpečí jej nepovažuje a své přesvědčení o zbytečnosti a nemožnosti úspěchu feministického hnutí zdůvodňuje následovně: *Feminismus tím, že je ofenzivní a že se organizuje, působí proti přirozenosti ženy. Žena nemůže být nikdy ofenzivní. Vždycky bude v obraně. ...Nejlepší obranou ženy proti agresivitě mužské společnosti je důsledná bezbrannost.*⁵⁷

Sigmundem Freudem a biologickou podmíněností tradičních rolí se hájí i psycholog a terapeut **Zbyněk Vybíral**, když obhájí oprávněnost mužského požadavku na kompletní domácí servis slovy: *Muž může chtít, aby žena přece jen byla tou ženou – matkou, ženou – ochránkyní krbu, ženou v domácnosti, i když chodí do práce, ano: i přitom, že chodí do práce. Tlačí ji do podřízenější pozice, než jaká ji vyhovuje, doufaje, podvědomě, že si tím sám upevní pozici nadřazeného hrdiny. ...Protestuje-li žena proti svému tradičnímu údělu (a dnes silněji než dříve) neměla by zapomínat na to, co zformuloval Freud: „Vůči psychičnu hrají biologická fakta skutečně roli základní pevné skály.“*⁵⁸ Podle Vybírala lze sice onou pomyslnou skálou hnout, ale pouze s rizikem zhroucení dosavadního světa. Naštěstí v současnosti již odborná psychologická veřejnost od podobných názorů zjevně preferujících biologickou determinaci pohlaví ustupuje a naopak přiznává zásadnější podíl při utváření lidské identity výchově a sociokulturnímu prostředí.

Do antifeministického tábora lze překvapivě zařadit i příspěvek spisovatelky **Evy Kantůrkové**, která vnímá feminismus jako past, *jejíž důsledky pokořují muže i ženy.*⁵⁹ Kantůrková chápe feministky jako ženy, které neumějí přijmout přirozenou danost svého ženství a které si chtějí, proti své přirozenosti, osobovat práva mužů včetně převzetí jejich vzorců chování a jednání (tzn. chovat se a být jako muži), což je pochopitelně, s výjimkou radikálních feministických směrů, nesmysl. Domnívá se, že neexistuje krize postavení žen, nýbrž za celospolečenský problém považuje krizi mužnosti. Svůj negativisticky laděný postoj k feminismu vysvětluje i tím, že feministky, které osobně poznala, byly převážně ženy hrubých a siláckých způsobů (mužatky) nebo bezdětné frigidní osoby, jejichž nejoblíbenějším vtípem byla kastrace.

⁵⁷ Kliment, A. Deštníkový efekt. In: Chřibková, M. a kol. Nové čtení světa. 1./Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: OWP 1999, s. 97-105.

⁵⁸ Vybíral, Z. Mužský protest v ženě. Tamtéž, s. 121-127.

⁵⁹ Kantůrková, E. Ženství přiznané v nepřirozené podobě. Tamtéž, s. 168-176.

Hovoříme-li o negativistických teoriích a názorech devadesátých let minulého století zaměřených profeministicky, nelze nezmínit poněkud tragikomickou postavu **Josefa Hausmanna** a jeho několik málo pseudodílek nevalné literární hodnoty, ať už po stránce obsahové či po stránce formální.⁶⁰ Hausmann v nich ženy popisuje jako sobecká, primitivní stvoření bez sebemenší známky kreativity (proto skoro nic nevyzněly a nevymyslely), bez skutečného citu a smyslu pro krásu (proto je literatura, hudba a umění obecně doménou mužů), bez smyslu pro hrdinství a národní čest (a tak zatímco muži umírají na bitevních polích v zájmu vyšších hodnot, *ženy žalují plátce daní za to, že je štípli do zadku*).⁶¹ Žena je prakticky zredukována na pouhé přirození. Vzhledem k její značné vrozené nedokonalosti by se měla žena věnovat pouze domácnosti a rodině (požadavek tři „D“ v čiré podobě).⁶² Na feminismus pohlíží jako na destruktivní nesmysl, jehož cílem je zničení tradičních rodinných hodnot a v extrémnější podobě dokonce celková likvidace mužské poloviny lidstva. Feministky jsou pak hysterky, neukojené mužatky nebo lesbičky, které vyzývají ostatní ženy k lesbické orientaci, čarodějnictví a likvidaci tradičních rodin. Velice svérázný je i jeho názor na problematiku domácího násilí, kdy, nerespektujíc běžné dostupné statistické údaje,⁶³ tvrdí, že ve většině případů se o nic závažného nejedná a občasná napadení obhájí slovy: *Každý – ženu – nevyjímaje si občas o facku koleduje. Jestliže někdo strká ruku do klece se lvem a on mu ji ukousne, je vinen ten lev? ... A jestliže plivne do tváře (fyzicky či morálně) žena chlapovi a on ji udeří, je něčím vinen?*

Je velmi zajímavé, že sexistické postoje jdou často ruku v ruce s dalšími netolerantními názory. Příkladem tohoto negativistického spojení je kupříkladu již zmiňovaný Josef

⁶⁰ Josef Hausmann je autorem následujících publikací s výrazně antifeministickou tematikou: *Základy mužského šovinismu* (Ústí n. L.: Reneco 1999), *Nahota feminismu* (Ústí n. L.: Reneco 2002) a *Mužský šovinismus pro pokročilé* (Ústí n. L.: Reneco 2005). V letošním roce mu vyšla další tematicky stejně zaměřená kniha *Ženy na dosah* (Praha: Alfa 2008).

⁶¹ Argumentace, že žena je vůči muži méněcenná, protože muži toho dokázali ve vědě a umění mnohem více, je, bohužel, stále živá i v současnosti. Nerespektuje však historický fakt, že ve společnosti, která od žen vyžadovala zejména pasivitu a roli pouhé hospodyně a rodičky a vzdělávání dívek považovala za neženské, nebylo pro ženy jednoduché sledovat nejnovější vědecké či umělecké trendy a studiu těchto se v klidu věnovat.

⁶² Stejný požadavek – návrat žen k přirozenému poslání a službě muži, prakticky vyslovili také němečtí autoři Philipp a Xanten (1994), kteří mj. také tvrdí, že „muž je tak dobrý, jak s ním zacházíte“, proto stanovili devět domácích pravidel pro obrácení žen na správnou cestu. Mezi tato pseudoprávidla zařadili také požadavky jako „úklid je ženská záležitost“ nebo „je nutné se muži líbit, krášíte se pro něj“, popř. „snažte se plnit jeho přání“, „objevte půvab v tom, že mu smíte sloužit“ atd. Kniha má být údajně satirickým povzdechem mužů nad dobrovolným zotročením nazývaným manželství, ovšem, jak se domnívám, obsahuje řadu skutečných názorů a pocitů obou autorů.

⁶³ Viz např. internetové stránky <http://www.stopnasili.cz/verejnost/dn-statistiky-zpravy-studie.html> nebo http://www.volny.cz/bona-linka/dom_nas.html

Hausmann, jehož lze bez nadsázky nazvat mužským šovinistou či sexistou a současně také označit i za rasistu. Například v knize Nahota feminismu se prohlašuje za statistického rasistu, který se liší od řadového standardního rasisty zejména tím, že neodsuzuje úspěšné a „slušné“ příslušníky dané rasy (např. černochoy), ovšem *nemůže přehlédnout, že za nimi se skrývá statisticky mnohonásobně vyšší počet flinků, budižkničemů, lenochů, zevlounů, zlodějů, vyžírků, vychcánků a lhářů, než je tomu v průměru u bílé rasy. (Totéž platí i o cikánech, arabech atd.)...Obhájci a zastánci cikánů, černochoů atd. argumentují tím, že jejich problém spočívá v zaostalejší civilizaci a vzdělání. Tím to ale není. Oni mají tu lenost, která plodí další neřesti, vrozenou (statisticky)....Ale stejně jako ten negr nezbledne, ať se mu říká, jak chce, sex zůstane sexem, i kdyby se toho slova feministky štítily a přejmenovaly ho na „gender“.* Po přečtení Hausmannových knih nabude většina čtenářů dojmu, že jejich autor musí být psychicky labilní osoba se závažným komplexem méněcennosti, jenž si kompenzuje právě svým nacionalistickým a sexistickým postojem.⁶⁴

Jako odezvu na Hausmannovy *Základy mužského šovinismu* napsala přední česká feministka **Eva Hauserová** pod pseudonymem **Johana Suková** publikaci *Příručka militantního feminismu*, kde se pokusila prezentovat sebe sama, však s jistou nadsázkou, coby radikální feministka, jež považuje mužskou část lidstva za méně civilizovanou skupinu, navíc s podstatně nižší životaschopností než ženy. Ale i přes zdánlivý názorový extremismus je v knížce Hauserové, na rozdíl od Hausmanna, zřejmá nadsázka a žádná tvrzení nejsou prezentována jako absolutní a proto jediná pravda.

Problematice **feminismu devadesátých let** jsem věnovala větší míru pozornosti úmyslně a to zejména z toho důvodu, že dané období u nás je možné považovat za epochu imaginární **„feministické renesance“** a současný stav se navíc v některých oblastech, za posledních dvacet let, příliš výrazně nezměnil. Éra 90. let je obdobím, které významně zasáhlo do vývoje feminismu u nás, přičemž nejvýraznější posun nastal pravděpodobně v úrovni obecného povědomí o některých aspektech genderové problematiky a to zejména v souvislosti s naším vstupem do EU.

⁶⁴ Velmi podobně se na ženy (tzn. jako na hloupá stvoření, na nichž „kromě vagíny, dvojice ňader a několika děrných štítků s hloupými, stereotypními frázemi není nic, ale nic“) za dívá i americká lékařka Esther Vilarová v knize *Muž na vodítku* (Praha: Brána 1995). Na rozdíl od Hausmanna je však stejně kritická i k mužské části populaci, když muže označuje za hlupáky, kteří se dobrovolně nechávají zotročit a ještě si ve svém stavu libují.

1.6 Feminismus v současnosti

Současný feminismus, **feminismus 21. století** řeší, bohužel, ve velké míře stále stejné problémy – nerovnosti na poli domácím (péče o rodinu, děti a domácnost je stále převážně výsadou žen, ačkoliv k jistému zlepšení již došlo, zvláště v oblasti péče o dítě), profesním (problematika diskriminace žen při přijímání na pracovní místa, nižší platy žen a vyšší platy mužů na stejných pozicích, nízký počet žen na vedoucích pozicích atd.) i mezilidském – partnerském (např. ženská nevěra je stále hodnocena výrazně negativněji než mužská). Změna tak nastala zejména v přesunu zájmu o tuto problematiku do „klidnějších vod“, tzn. mimo hlavní sféru zájmu médií. Problémy nezmizely, pouze se tak nějak viditelně „odradikalizovaly“. Lidé si už totiž existenci této problematiky připouštějí, což ovšem neznamená, že ji mají v úmyslu řešit, pouze je už tolik nešokuje, zároveň však ani neburcuje k výrazným aktivitám. Největší nespokojenost tak přetrvává zejména s nepřehlédnutelnými nerovnostmi v profesní oblasti a s ní související problematikou sladování rodinného a pracovního života. Změna také nastala v užívané terminologii, v současné době se již příliš o feminismu jako takovém nehovoří. Nahradily jej pojmy jako gender a rovné příležitosti, které mnohem lépe charakterizují problematiku, jež programově řeší.

Přeměny lze z velké části přičíst na vrub také vstupu naší republiky do **Evropské unie**, která v rámci sociální politiky kladla také nároky na dílčí změny v oblasti genderu a přístupu k rovným příležitostem. Usnesením vlády byla v říjnu 2001 zřízena **Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů** jako poradní orgán vlády, který připravuje návrhy k prosazování a dodržování rovných příležitostí, koordinuje vládní činnosti v této oblasti, stanovuje priority řešení, vyhledává aktuální problémy a zkoumá efektivitu naplňování principů rovnosti.⁶⁵ Rok **2007** byl vyhlášen **Evropským rokem rovných příležitostí** a hned v lednu byla uspořádána Evropským hnutím konference „Muži a rovnost pohlaví v Evropě“, která vyzvala k přehodnocení role mužů ve společnosti a vyslovila požadavek, aby muži převzali část úkolů, jež byly dosud tradičně přisuzovány ženám.⁶⁶

Nelze očekávat, že staletími budovanou vzájemnou nedůvěrou a určitý pocit odcizení mezi pohlavími dokáží smazat pouhá dvě století emancipačních snah. V minulosti byla

⁶⁵ Více na webových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí - <http://www.mpsv.cz>

⁶⁶ Více na webových stránkách <http://www.euractiv.cz>

výchova dívek a chlapců rozdílná a striktně oddělena, dívky i chlapci byli vedeni k rozdílným a často přímo k protikladným zájmům. Také v dospělosti byl ženský a mužský svět značně separovaný, muži opanovali sektor veřejný, žena spravovala soukromý domácí prostor. Úkolem muže byla produkce, úkolem ženy reprodukce. Muž byl neomezeným pánem, žena služebnicí. Vzhledem k tomu, že obě pohlaví spíše než spolu, žila vedle sebe, nemohla se mezi nimi zrodit potřebná důvěra, nemohlo dojít k potřebnému a skutečnému sblížení a tím i vzájemnému porozumění. Nicméně řada kroků vedoucích k vzájemnému pochopení již byla bezpochyby učiněna.

2. Mužská role a její proměny v současnosti

Od devadesátých let minulého století, kdy se postupně znovuobjevila problematika sociálních nerovností mezi muži a ženami s intenzivní potřebou uspokojivě ji vyřešit, započala se novodobá přeměna tradičního muže s jeho mocenským monopolem doma i na pracovišti na muže současnosti. Muže, který je v rodině především dobrým partnerem a otcem, a v zaměstnání předně spolupracovníkem, jenž vnímá kolegyně v první řadě jako rovnocenné partnerky a to bez zjevného sexuálního podtextu.

2.1 Mužství v krizi

Tlak, který byl v tomto ohledu v posledních letech na mužskou část populace vyvíjen, byl však natolik silný, že řada mužů nebyla a doposud není schopna se s ním vyrovnat. Proto se údajně ordinace psychologů stále plní muži, jenž mají problémy s vlastní identitou, resp. s vnímáním sebe sama jako muže a současně jako osobu reflektující všechny změny, jimiž mužská role za poslední desetiletí prošla. Někteří psychologové i sociologové dokonce hovoří o **krizi mužství**.⁶⁷ Řada z nich spojuje fenomén krize mužství také se vznikem a rozšířením některých sociálně patologických jevů, např. chuligánství fanoušků při sportovních utkání (hooligans) nebo různé potyčky mezi příznivci anarchismu a nacionalismu. Při všech těchto akcích výrazně převažují chlapci a muži. Příčina destruktivního útočného jednání je připisována nejisté identitě zúčastněných, neboť chlapci a posléze mladí muži postrádající jasně formulovanou představu ideálního vzoru muže, často netuší, co po nich společnost vyžaduje. Proto si část z nich pro potvrzení vlastní identity vybírá staletými ověřený způsob, projevy moci a agresivity.⁶⁸

⁶⁷ Francouzská socioložka Elizabeth Badinter (2005) dokonce hovoří o krizi mužství jako krizi již o třetí v pořadí (první proběhla v Anglii a ve Francii v 17. a 18. století, druhá krize měla celoevropský charakter a zasáhla i Ameriku na přelomu 19. a 20. století). Kromě toho Badinter užívá v souvislosti s krizí mužství pojmu „zmrzačený muž“ (muž postrádající identitu), přičemž východisko z krize vidí v přerodu v muže smířeného (smířeného se svou ženskou – emocionálnější stránkou osobnosti), muže, který přestane vnímat mužství jako jasný protiklad k ženství.

⁶⁸ Zajímavá fakta však nalezneme u sociologa A. Giddense (1999), který se taktéž zmiňuje o existenci fenoménu „chybějících otců“, s nímž někteří autoři spojují nárůst sociálně patologických jevů. Giddens však uvádí statistické údaje ze Švédska, země, kde se asi polovina dětí rodí neprovdaným matkám a kde například v roce 1994 žilo 21% dětí v domácnosti pouze s jedním rodičem, většinou matkou. Ve Švédsku, i přes absenci otců v rodině, k nárůstu kriminality a násilných činů rozhodně nedocházelo a nedochází. Naskytá se tak vysvětlení, že za přítomnost negativních sociálních problémů může chudoba a nikoliv rozpad rodiny. Švédsko, jež je známé svou pokrokovou sociální politikou a značně štedrými sociálními dávkami, které zamezí pádu matky-samoživitelky na hranici chudoby, je toho zjevným důkazem.

Existenci krize mužství vnímá rovněž socioložka Iva Šmídová, která tvrdí, že přestože krize s určitostí existuje, není jako taková dosud reflektována. Nicméně tuto problematiku vnímá v pozitivním slova smyslu, jako důvod ke změně a nikoliv jako doklad rozpadu stability a hodnot společnosti.⁶⁹

Na opačné straně názorového spektra stojí sociolog Martin Fafejta, který se domnívá, že obecně se o žádnou krizi mužství nejedná. V krizi jsou, dle něj, pouze určité typy mužství a to „pán a vládce“, tzn. ti muži, kteří se považují za nezpochybnitelnou autoritu a hlavu rodiny, a ti, kteří nepochybují o své nadřazenosti nad ženami. To však není potřeba považovat za riziko pro společnost, naopak, jedná se o společensky pozitivní jev. Mužské sociální role se mění, o tom není pochyb, nejde však o nic, co by běžný muž nemohl zvládnout vlastními silami.

2.2 Mužská role při výchově dětí

Stále více je také zdůrazňována potřeba a význam mužského elementu při výchově potomků ve smyslu trávení více času s dětmi aktivní formou, tzn. zvládnout kompletně péči o děti, o jejich základní potřeby i o jejich zábavu. Nebýt jen občasným návštěvníkem, který členy domácnosti tak maximálně jednou či dvakrát denně pozdraví nebo jednou za čas se vžije do role trestajícího a mentorujícího rodiče. Vliv na nepřítomnost otce v rodině má obvykle ekonomická situace většiny rodin, kdy muž, coby hlavní zdroj příjmů, tráví stále více času mimo domov, v práci a stává se tak částečně „neviditelným“.⁷⁰ Častá nepřítomnost otce se pochopitelně negativně odráží na chování a jednání dětí. V případě absence mužského prvku při výchově, chybí chlapcům ale i dívkám adekvátní mužský vzor, což může způsobovat problémy s jejich sebeurčením, mohou mít narušené vztahy s vrstevníky či s opačným pohlavím. Jak uvádí sociolog M. Fafejta, neustále roste počet mužů, kteří nežijí se svými dětmi. Příčiny vidí zejména v nižší reprodukci a tím i v pozdějším otcovství a jako další významný důvod uvádí rostoucí počet rozvodů, kdy soudy dávají děti do péče převážně matkám a otec tak ztrácí možnost podstatně zasahovat do výchovného působení na své

⁶⁹ Viz. <http://www.revueprostor.cz/index.php?menu=archiv&aid=315&vid=45>.

⁷⁰ Psycholožka a psychoterapeutka Eva Rheinwaldová však workoholismus považuje za jeden z důsledků mužské krize, kdy se muži, cítící ohrožení své tradiční naučené identity, snaží svou nejistotu a pocit frustrace kompenzovat honbou za úspěchem a materiálními statky, což jim má, jak se mylně domnívají, navrátit mužnost a obnovit jejich narušené sebevědomí. Vytvářejí tak jen nový kult hrdinské oběti (workoholismus jako oběť rodině).

potomky. Je to také způsobeno skutečností, že díky snadné prokazatelnosti mateřství, kladla tradiční a také současná moderní společnost větší důraz na rodičovství ze strany matky než otce.⁷¹ Otcovství je tedy chápáno jako jev čistě kulturní, zatímco mateřství jako přechodný prvek na pomezí kultury a přírody. (Brožovičová, 2008)

S případnou snahou mužů věnovat významnou část svého času rodině a dětem však vyvstává riziko ohrožení identity žen, kterým péče o děti, rodinu a domácnost přináší nejvyšší možné uspokojení a nacházejí zde prostor pro seberealizaci.⁷² Tyto ženy vidí smysl života v mateřství, často přehnané péči o dítě a také o prostředí domova. Mají tendenci nekriticky přeceňovat výchovný vliv a potřebu matky na úkor muže, neboť svou existenci a identitu spojují právě s glorifikovaným mateřstvím a jeho kultem.⁷³ Zde je potřeba si uvědomit, že mateřská i otcovská role jsou vzájemně komplementárně spojené a hrají při vývoji a utváření osobnosti dítěte nezastupitelnou úlohu. Aby se z mužů ochotných slevit ze svých mocenských pozic mohli stát „noví otcové“,⁷⁴ musí řada žen projevit ochotu opustit své výsadní domácí pozice a předat část kompetencí svým partnerům.

2.3 Mužská typologie

Určitou **typologii mužů**, podle jejich reakce na současné společenské proměny, zejména na změnu postavení českých žen a jejich emancipační snahy, se pokusil sestavit J. Ryba. Rozděluje muže na **chameleony**, tj. muže, kteří navenek reflektují probíhající změny, ovšem pokud jim to situace a okolí dovolí, vracejí se ochotně k tradičním stereotypům.

⁷¹ Vyšší význam matky resp. její nezpochybnitelnou prokazatelnost zdůrazňuje již starořímský právní princip „*mater semper certa, pater incertus*“ (matka je vždy známá, otec nikoliv).

⁷² Collette Dowlingová vytvořila pojem tzv. „hodné ženské“ popisující ženy, které svůj život zasvětily podpoře manžela a ochraně dětí, ženy, pro něž je manželství a založení rodiny způsob zaopatření, způsob, jak nabýt domov, nikoliv ho vytvořit, způsob, jak ulevit svým problémům, místo aby je řešila. Dowlingová o takových ženách dokonce hovoří jako o pijavicích, které, místo aby si hledaly své vlastní místo, tak se ze strachu před tím, že by se musely postavit na vlastní nohy, přisají. Opírá se o názor amerického psychologa Leona Salzmana, který podobný postoj přirovnává k postavení vězně či otroka, který pochopil, že podřídit se, s sebou nese určité výhody. Viz. Dowlingová, C. Neusínat sama. Proč se ženy bojí vzít život do svých rukou. Praha: Motto, 1994, s.109.

⁷³ Elizabeth Badinter (2005) hovoří o mýtu mateřského instinktu, který má na ženy negativní vliv, neboť jim způsobuje odcizení a pocit viny z obavy, že nedostojí svému „přirozenému instinktu“ ženy a nebudou dobrými matkami.

⁷⁴ Pojem „nový muž“ či „nový otec“ v sobě zahrnuje představu muže, který má zájem a je schopen skloubit své pracovní a rodičovské ambice. (I. Šmídová) Německý psycholog Hartmut Karsten (2006) však tvrdí, že myšlenka „nových otců“ je stará již zhruba dvacet let a určitý posun v myšlení v tomto ohledu sice nastal, ovšem většina žen, ačkoliv s „novými otci“ po boku, stále obstarává většinu domácnosti a tři čtvrtiny veškeré péče o děti. Tito otcové se skutečně zabývají dětmi déle, ovšem zejména v oblasti zábavy a sportovních a herních aktivit.

Jiným typem mužů jsou **skrytí feministé** (často vysokoškoláci), kteří postupně opouštějí tradiční vzorce mužského myšlení, ale nedávají to ostentativně najevo. Projevy mužské nadřazenosti jsou jim proti mysli, přesto v osobním životě často přebírají chování chameleónů. Muži **bojovníci** mají potřebu za své postoje bojovat, ať už bojují za mužskou rovnoprávnost nebo za mužskou dominanci. **Noví partneři** jsou mladí muži (často vysokoškoláci) již odpoutáni od tradičních mužských stereotypů, kteří uznání vzájemných odlišností mužů a žen, vzájemný respekt a kooperaci považují za hlavní principy mezilidských a partnerských vztahů. **Feministé** (zřejmě nejmenší skupina mužů) se snaží hlasitě a veřejně o osvobození žen od genderových nerovností.⁷⁵

⁷⁵ Ryba, J. Reakce českých mužů na novou (feministickou) interpretaci postavení žen (pokus o typologii). In: Vodáková, A., Vodáková, O. Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme? Praha: Slon 2003, s. 325-328.

3. Rodina v krizi?

V souvislosti se zvoleným tématem bývá často zmiňována také problematika „**krize rodiny**“, proto považuji za důležité věnovat aspoň krátkou pozornost některým jejím fenoménům, které její existenci provází – např. některé demografické faktory (vyšší rozvodovost, nižší sňatečnost, nižší porodnost atd.) nebo stále častější fenomény jakými jsou například dobrovolná bezdětnost nebo tzv. „singles“ (lidé žijící v domácnosti samostatně, nikoliv však osamocně, kteří jsou se svým stavem plně spokojeni). .

O tom, že v souvislosti s přeměnou tzv. tradičních ženských a mužských rolí dochází také k celkové **transformaci instituce rodiny** a způsobu života jejich jednotlivých členů, není pochyb. Obvykle se hovoří o krizi rodiny, což v podstatě znamená jediné – rodina (myšlena rodinu jako malou společenskou skupinu spojenou manželskými nebo pokrevními svazky) v určitém smyslu začíná ztrácet svůj význam, resp. tradiční typ rodinného soužití často ztrácí, zvláště pro mladé lidi, na atraktivitě. Tzv. „krize rodiny“ jde pak ruku v ruce s tzv. **demografickou krizí**⁷⁶ a bývá zpravidla charakterizována třemi základními faktory: vysokou rozvodovostí,⁷⁷ nízkou sňatečností a nízkou porodností.

3.1 Rodina v minulosti a fenomény současné rodiny

Z historického kontextu je zřejmé, že příčinou vzniku rodiny je skutečnost, že člověk je tvor společenský, má potřebu blízkosti další osoby svého druhu. Další nezanedbatelnou funkcí rodiny, kterou tato po celá staletí plnila, byla funkce ekonomického partnerství dvou osob rozdílného pohlaví, k nimž postupem času přibyl větší či menší počet potomků, členové rodiny se o sebe vzájemně starali a pomáhali si. Postupem času se ve většině západních civilizací vyprofiloval typ rodiny nukleární (rodiče a děti) jakožto

⁷⁶ Avšak například významný český sociolog L. Rabušic však současný demografický stav za krizový nepovažuje a dosavadní populační propad nepokládá za jednoznačně negativní jev. Současné populační trendy označuje za logickou a v jistém smyslu i zdravou součást celkového vývoje společnosti. V případě proměn české společnosti hovoří o období tzv. druhé demografické tranzice. Viz. Rabušic, L. Kde ty všechny děti jsou? Praha: Slon 2001, s. 10.

⁷⁷ J.C. Bologne (1995) vysvětluje krizi manželského stavu jako jev vzniklý na základě ekonomické krize a současně také krize sebeuvědomění společnosti, která přišla o dosavadní hodnoty. Malou ochotu mladých lidí vstupovat do manželství spojuje právě s nejistou perspektivou do budoucnosti (strachem z budoucnosti), jež je příčinou, která brání dlouhodobým plánům a naopak podporuje nerozhodnost a nezávaznost.

nejčastější a nejvhodnější typ rodinného společenství, který v nezměněné podobě fungoval celá staletí.⁷⁸ Stabilita rodiny byla zajištěna především rozdělením rolí, kdy muž zabezpečoval její fungování po stránce ekonomické a žena pečovala o domácí krb, tzn. o děti a společnou domácnost. Žena tak byla na muži zcela závislá a muž tak byl logicky považován za hlavu rodiny, toho, kdo rozhoduje a poroučí. Technický pokrok a proces industrializace však znamenal výraznou změnu, neboť došlo k přesunu žen z domácností do továren. Žena tak získala ekonomickou nezávislost na muži a muž přestal být jediným živitelem rodiny a stal se maximálně jejím spolužitelem.⁷⁹ *Rodina ztratila pevný společenský status daný povoláním svého přednosty. Prestiž muže v rodině začala klesat.* (Matoušek, 2003)

Současná společnost se tedy vyznačuje **vysokou rozvodovostí** a současně **nízkou sňatečností**.⁸⁰ Žádost o rozvod dokonce častěji podávají ženy, zřejmě jako důsledek skutečnosti, že mít status rozvedené, není již v naší společnosti důvodem k stigmatizaci, stejně jako například status svobodné ženy s nemanželským dítětem. Důvody, proč se dnes mladí lidé nehrnou do sňatků, je několik. Celkové zisky manželství se v moderní době snižují (v dnešní době existuje množství jiných zajímavých příležitostí, lidé mohou cestovat, studovat, věnovat se různým sportům a zábavným činnostem dle vlastního uvážení) a tím klesá jeho atraktivita zejména pro ženy. Sňatečnost je nízká i z toho důvodu, že lidé mají tendenci tuto životní událost, dříve tak žádoucí, odkládat (často je dokonce svatba mezi příslušníky mladších generací považována za přežitek), neboť od manželském svazku očekávají zejména kvalitního partnera a emocionální přínos (Matoušek, 2003). Konkrétní příčiny **odložených sňatků** a tím současně i **odkládání založení rodiny** hodnotí sociologové rozdílně. Část z nich je přesvědčena, že se jedná o součást přirozeného vývoje, který je v řadě západních zemích již dávno běžně praktikován a který je důsledkem odpovědnějšího přístupu mladé generace

⁷⁸ Více k vývoji a proměnám rodiny v historickém kontextu viz. např. Horská, P. a kol. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha 1990.; Horský, J., Seligová, M. Rodina našich předků. Praha: NLN 1997.; Klabouch, J. Manželství a rodina v minulosti, Praha:Orbis 1962.; Winter, Z. Z rodiny a domácnosti staročeské. Praha 1922.; Kol. autorů. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Mladá fronta 1996. atd.

⁷⁹ Zde bych jen pro zajímavost uvedla názor na rodinu velmi kontroverzního spisovatele a freudistu Bohuslava Brouka (1912-1978), který tvrdí, že rodina je prostor pro nenaplněné touhy a nedosažené cíle rodičů, jež jsou neomezenými pány nad svými potomky. Dostává se jim tak pocitu důležitosti, moci a vážnosti, ačkoliv téhož na veřejnosti často nedosáhnou. Manželství pak hanlivě označuje jako stroj na děti, který je funkční jen z toho důvodu, že se jedná o nejlepší lék na komplex méněcennosti.

⁸⁰ Například z údajů Českého statistického úřadu vyplývá, že v prvním pololetí roku 2008 bylo uzavřeno 20963 sňatků (v roce 2007 to bylo 19863 sňatků) a během stejné doby bylo rozvedeno 15,8 tisíce manželství (stejně tak v roce 2007). Viz. <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby091108.doc>

k životu (L. Rabušic). Zatímco druhá skupina považuje tento jev za důsledek obavy z případné sociální nejistoty a pocitu tísně (J. Rychtaříková).

Velice významným demografickým rysem současné doby je **nízká porodnost**, která se fakticky projevuje jednak úbytkem obyvatelstva a současně rovněž stárnutím populace.⁸¹ Příčiny tohoto jevu opět rozdělují odbornou veřejnost na dva tábory. První z nich zastává názor, že jde o důsledek hluboké celospolečenské proměny hodnot a hodnotových preferencí spojených s celkovou transformací české společnosti a souvisí s aspiracemi jedinců na sociální vzestup, komfort a luxus (L. Rabušic). Jejich oponenti jsou přesvědčeni, že příčiny tkví ve snížené úrovni sociálního zabezpečení a snížení životní úrovně obecně (J. Rychtaříková). Osobně se přikláním k variantě Ladislava Rabušice, tzn. k vlivu společenské transformace a celkové změně hodnot a priorit lidí v produktivním věku, neboť nižší životní úroveň a zhoršená ekonomická situace není pravým důvodem, proč nemít děti. Takové argumenty se mnohem častěji, dle mého názoru, objevují u lidí s nižším stupněm vzdělání a tím i nižším sociálním statusem, ovšem paradoxně jsou to právě tito lidé, kteří mají obvykle více potomků.⁸² Důvodem vyšší reprodukce u této skupiny osob zřejmě bude zejména neatraktivnost jejich zaměstnání (nezajímavá a špatně placená místa) a také poněkud omezenější možnosti ve sféře finanční (méně peněz) a duševní (méně koníčků a kulturních zájmů). Průvodním jevem pak často bývá vyšší či nižší forma sociálního parazitizmu.

Souhlasím s názorem L. Rabušice, že hlavním důvodem společenských změn je zrovnoprávnění žen, jež zapříčinilo, že se významně rozšířily jejich možnosti v oblasti společenské, intelektuální a profesní. Kromě toho, díky současným snadno dostupným antikoncepčním prostředkům, se rodina a mateřství, jež byly po celá staletí ženským údělem, staly pro ženy volbou. Žena si může svobodně zvolit způsob prožití svého

⁸¹ V současnosti se stav porodnosti poněkud zvýšil, neboť začínají přivádět na svět děti ženy ze silných ročníků 70. let, které mateřství odkládaly na pozdější dobu. Často se hovoří o fenoménu odloženého mateřství (viz. např. Mareš, P. Hodnota dítěte v životě českých rodin. In: Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. Boskovice/Brno 2008, s. 106). Z údajů ČSÚ vyplývá, že v prvním pololetí roku 2008 se živě narodilo 59,2 tisíce dětí, což znamená, že úhrnná plodnost činila 1,49 dítěte na jednu ženu v reprodukčním věku. Nicméně dá se předpokládat, že zvyšující se porodnost je stav pouze dočasný a v budoucnosti opět poklesne.

⁸² Sociolog Ivo Možný (2006) v této souvislosti zmiňuje riziko vzniku tzv. vzdělanostní nerovnováhy, kdy poukazuje na skutečnost, že chytří a schopní lidé si hledají za životní partnery zase chytré a schopné protějšky, čímž znásobují svůj genetický i ekonomický kapitál. Ovšem jsou to právě tito úspěšní, kteří mají velmi málo potomků, popř. zůstávají bezdětní. Tudíž své schopnosti a inteligenci již dále nepřenášejí v dostatečné míře dalším generacím.

vlastního života, matkou se může ale nemusí nutně stát. Významným a stále stoupajícím demografickým rysem je proto **dobrovolná bezdětnost** žen, která je však často veřejností, na rozdíl od téhož rysu u mužů, pranýřována a považována za nenormální.⁸³ Vzhledem k tomu, že existuje reálný předpoklad, že tento trend není pravděpodobně dočasnou záležitostí, neboť současný populační vývoj se pouze srovnává s populačním vývojem v západní Evropě (Rabušic 2001, Možný 2006, Mareš 2008), není potřeba panikařit a podléhat mediální hysterii. Naopak je nutné přijmout fakt, že hodnota dítěte v současnosti je především emocionální (dítě je vnímáno jako předmět uspokojení psychické potřeby rodičů) a mít potomka není již chápáno jako jediné či spíše zásadní poslání a smysl života každé ženy.⁸⁴ Rabušic (2001) se přiklání k myšlence francouzského historika Philippa Ariése, který hovoří o probíhající změně (redefinici) role dítěte, kdy se dítě, pro sexuálně žijící partnery, stává pouze jednou z mnoha možností individuálního rozvoje a mít dítě přestává být imperativem. Pokles plodnosti souvisí s růstem investic rodičů, příbuzných a společnosti do dětí. Před množstvím potomstva je v současnosti preferována jeho kvalita, což vyjadřuje jeho blahobyt, výživa, zdraví a vzdělání. Případné rodičovství je v dnešní době obvykle precizně naprogramováno podle životních plánů potenciálních rodičů. (Bacci, 2003)

3.2 Proměny současné české rodiny

Česká rodina se v posledních desetiletích značně proměnila, v reprodukčním a rodinném chování se objevily některé nové trendy. Obdobná situace je však ve všech rozvinutých zemích. Česká republika od devadesátých let své zhruba čtyřicetileté zpoždění velmi dynamicky vyrovnávala a právě v rychlosti, s jakou naše země dohnala své západní sousedy, je potřeba hledat původ paniky a obav ze společenských a demografických změn řady vědců, politiků i veřejnosti.

⁸³ Demografické odhady související s tímto relativně novodobým fenoménem uvádějí, že do budoucna se dá očekávat až 30% celoživotně bezdětných žen (T. Kučera), optimističtější odhady se pohybují kolem 15% (Hamplová). Dle sociologa A. Giddense (1999) britský Úřad pro populační statistiku odhaduje, že 20% žen narozených v letech 1960-1990 zůstane bezdětných z vlastní volby.

⁸⁴ Je pochopitelné, že i u nás se postoje k dítěti mění. Jak uvádí Rabušic (cit. dílo, s.159), na základě sociologického šetření tzv. Evropské studie hodnot v letech 1991 a 1999 bylo zjištěno, že v České republice v roce 1991 považovalo dítě za nezbytné poslání a naplnění smyslu života ženy 63 % respondentů, v roce 1999 to bylo již jen 44 % respondentů. Tyto ukazatele jsou, dle mého názoru, jedním z důkazů, že dochází resp. došlo k celkové změně myšlení společnosti. V této souvislosti cituje L. Rabušic francouzskou socioložku Elizabeth Badinterovou (cit. dílo, s. 152-153), která je kritičkou tzv. mateřského instinktu, neboť tvrdí, že pokud není na ženy vyvíjen společenský tlak, chovají se podle své přirozenosti, tj. stejně sobecky jako muži. Opírá se při tom o historická fakta, kdy je prokázáno, že dítě se stalo centrem zájmu svých rodičů až v důsledku sociálního tlaku na konci 18. století. Do této doby klade také vznik tzv. „mateřského mýtu“.

Mezi základní charakteristické znaky novodobé rodiny, jak vyplývá z výše uvedených údajů, lze tedy zařadit demografické jevy jako **nižší sňatečnost** (sňatek je často považován za zastaralou tradici) a s ní související stoupající věk snoubenců (u žen vzrostl výrazněji) a trend tzv. **singles** (lidí žijících v domácnosti samostatně). Další podstatným znakem je **nižší porodnost**, jež je ovlivněna i nižší sňatečností a také fenoménem **odloženého mateřství** (vzrostl věk prvorodiček) a **plánované bezdětnosti** (současné reprodukční chování je důsledkem nových možností a příležitostí žen způsobených také snadnou dostupností především hormonální antikoncepce a tím i kontrolou reprodukce).⁸⁵ Projevem společenských proměn je také **vyšší rozvodovost** (v současnosti je rozváděna více než polovina uzavřených manželství, žádost o rozvod častěji podávají ženy) a na oblibě také v současnosti získávají i jiné formy soužití, než klasická rodina – roste počet **nesezdaných soužití** a tím také počet **nemanželských dětí** (status svobodné ženy s dítětem přestal být vnímán jednoznačně negativně).

Vzhledem k tomu, že lze českou společnost všeobecně charakterizovat jako značně liberální a silně ateisticky založenou, lze předpokládat, že popsany vývoj bude pokračovat i nadále. Problémy spojené s nízkou porodností, jako úbytek pracovních sil a stárnoucí populaci, tak bude snaha řešit přeměnou současné společnosti na společnost multikulturní (podporou imigrace a asimilace cizinců).⁸⁶ Problémy, které s sebou nesou fenomény nízké sňatečnosti a vysoké rozvodovosti, naleznou pravděpodobně řešení v přijetí jiných forem rodinného soužití za standardní způsob. Po rodině moderní tak zjevně nastává doba **rodiny postmoderní**.⁸⁷

⁸⁵ Historie novodobé antikoncepce začíná v roce 1921, kdy rakouský lékař Ludwig Haberlandt z Innsbrucku začal experimentovat s výtažky z vaječníků těhotných zvířat. K prvním klinickým testům na ženách pak došlo až v padesátých letech a v roce 1958 byl na trh uveden první hormonální antikoncepční přípravek Enorid.

⁸⁶ V souvislosti se zmiňovanou problematikou nízké plodnosti českých žen bych ještě zmínila jednu z teorií příčin takového poklesu, kterou na základě článku P. Mc Donalda uvedla J. Rychtaříková ve svém příspěvku Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě (In: České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Praha: SOÚ 2003, s. 41-83), kde mj. zmiňuje tzv. teorii genderové nerovnosti (gender equity theory), která je založena na tvrzení, že plodnost nejvíce klesá tam, kde platí genderová rovnost ve vzdělávacím procesu a na pracovním trhu, avšak nikoliv v rodině. Jako příklad jsou uváděny země jako Německo, Rakousko nebo Švýcarsko, kde v rodině převládá tradiční model, zatímco pracovní povinnosti jsou stejné pro obě pohlaví. Naopak severské země, kde panuje genderová rovnost na poli pracovním i rodinném, takový výrazný pokles plodnosti nezaznamenaly.

⁸⁷ Některé z budoucích možných forem rodiny nastínil z pohledů futurologů také O. Matoušek (2003), který uvádí následující typy rodin budoucnosti: rodinu složenou z jednoho rodiče a jednoho dítěte, rodinu složenou z dětí a homosexuálního páru, rodinu s několika dětmi z předchozích manželství nebo rodinu, v které se o děti starají prarodiče a rodiče se zcela věnují kariéře atd. Také G. Murín (1999) cituje názor amerického futurologa Alvina Tofflera, který předpovídá, že v budoucnosti vzniknou dva nové typy rodinného soužití: kariérové páry bez dětí a profesionální rodiny, které se budou pouze

Významný britský sociolog Anthony Giddens (1999) však upozorňuje také na *odvrácenou stranu rodiny*. Nepopírá skutečnost, že rodina je obvykle, často oprávněně, vnímána jako místo pozitivních vlivů, láskyplných emocionálních vazeb, oáza klidu a bezpečí, pouze upozorňuje na to, že i tato staletími prověřená instituce může mít svou černou stránku. Může být zdrojem napětí, dovádět lidi k zoufalství, mít negativní vliv na vznik řady duševních poruch, nebo v lidech vzbuzovat depresivní emoce jako úzkost či pocit viny. Rodina totiž může být i zdrojem útlaku svých slabších členů v podobě domácího násilí, týrání nebo dokonce sexuálního zneužívání dětí.

Na základě většiny výše uvedených informací lze konstatovat, že pohled na rozdělení ženských a mužských rolí je stále významně v zajetí tradičního pojetí. Situace navenek působí relativně optimisticky, ovšem řada sociologických výzkumů, z nichž autoři mnou citované literatury a pramenů vycházeli, potvrzuje, že stejně jako muži i převážná část ženské populace souhlasí s názorem, že rodina a domácnost jsou spíše doménou žen a ekonomické zabezpečení rodiny zase oborem působnosti mužů. Shoda panuje i v názorech na možnosti vzdělávání a věnování se svým koníčkům a zájmům, kde většina souhlasí s tím, že rovnocenný přístup ke vzdělání a zájmové činnosti by měl být umožněn všem bez rozdílu pohlaví. Nicméně o relativně razantní proměně pohledu na problematiku rolí pohlaví nelze pochybovat, dokazují to i výzkumy zaměřené na existenci a fungování současných rodin, které jen stvrzují skutečnost, že transformační proces rodinného života již započal a jednou z příčin jeho vzniku byla právě změna v pohledu na tradiční rozdělení ženských a mužských rolí. Tento obrat je logickým vyústěním společenského vývoje, na jehož počátku stálo emancipační hnutí žen s požadavkem zrovnoprávnění svého postavení s muži.

věnovat výchově dětí. A. Giddens (1999) tvrdí, že tyto problémy rozhodně nevyřešíme obrácením se k minulosti. Řešení vidí ve spojení osobních svobod jedinců s potřebou vytvářet pevné svazky s druhými lidmi.

4. Charakteristika vybraného regionu Rožnovska

V následující kapitole bych chtěla věnovat svou pozornost problematice ženských a mužských rolí v minulosti i dnes v městech a obcích rožnovského regionu.⁸⁸ Nejvýznamnějším městem vybraného regionu je Rožnov pod Radhoštěm s pozicí kulturního a dříve i lázeňského centra. Pro svou polohu bývá často nazýván „bránou“ Beskyd a díky své podobě a umístění bývá také označován za „perlu“ či „srdce“ nejen beskydského pohoří ale celého regionu Valašska.⁸⁹

4.1 Vznik a vývoj Rožnova jako kulturního a hospodářského centra regionu

Rožnov pod Radhoštěm (dále jen Rožnov) se rozkládá na východě Moravy v údolí řeky zvané Rožnovská Bečvy v nadmořské výšce 378 m a obklopují jej hory a údolí Moravskoslezských Beskyd. Poloha města v oblasti vnějších Západních Karpat určuje přírodní poměry lokality a následně její kulturní vývoj, jenž byl poznamenán zvláště tzv. valašskou kolonizací na přelomu 15. a 16. století, která s sebou přinesla extenzivní salašnické hospodaření. V roce 1900 měl Rožnov 3 011 obyvatel, v průběhu dvacátého století vzrostl jejich počet na 17 072 (údaj z roku 2007).⁹⁰

První zmínky o Rožnově pocházejí z roku 1267 ze závěti olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburgu, z nových výzkumů však vyplývá, že se možná nejednalo o Rožnov pod Radhoštěm. První skutečně ověřená zpráva o Rožnově však pochází až z roku 1411, kdy je, v listině nejvyššího hejtmana markrabství moravského Lacka z Kravař datované na hradě Helfštýně 24. června 1411, městu Rožnovu a přilehlým obcím přiznáno tzv. právo odúmrtí.⁹¹

⁸⁸ Do regionu Rožnovsko náleží města Rožnov pod Radhoštěm a Zubří a také obce Dolní, Prostřední a Horní Bečva, Hutisko – Solanec, Střítež nad Bečvou, Valašská Bystřice, Velká Lhota, Vidče, Vigantice a Zašová.

⁸⁹ K historii Rožnova pod Radhoštěm byla napsána celá řada článků a studií. Většinu informací k tomuto tématu jsem čerpala z elektronické verze publikace Okres Vsetín: Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko. Valašské Meziříčí, Hvězdárna 2002. Zajímavým studijním materiálem byla i historicko-demografická studie Jaroslava Horejska z roku 1988 nazvaná Vývoj Rožnova pod Radhoštěm ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica 24, 1988, s. 71-94.

⁹⁰ Převzato z informací na webových stránkách Českého statistického úřadu, údaj k 31.12.2007.

⁹¹ Hosák, L. Počátky osídlení a dějin Rožnova. In: Naše Valašsko, roč. XI., 1967, s. 11-12.

Začátkem 14. století přešel hrad Rožnov i s lénem do dlouhodobého užívání pánů z Krásna a poté se na rožnovském panství vystřídalo mnoho rodů například páni z Kravař (v průběhu 14.-15. století), páni z Cimburka 15.-16. století), páni ze Šelembergu (16. století), páni ze Žerotína (16.-19. století) či rod hrabat Kinských (19. století).

Převratným obdobím v historii místních obyvatel byla třicetiletá válka (1618–1648), kdy se Valašsko stalo vyhledávanou destinací nekatolíků prchajících před perzekucí a během války došlo celkem třikrát ze strany valašského evangelického obyvatelstva k protihabsburskému povstání.⁹² *Rožnovští Valaši nebyli jen zdatnými pracovníky, zpěváky a tanečníky, v čas potřeby byli i bojovníky, jak za svá práva proti panské vrchnosti, tak i za práva naší vlasti, kdy se nelekali ani těžkých obětí na životech, jak historie dokazuje.*⁹³ Po třicetileté válce se z pasek začalo stávat souvislejší osídlení a na rožnovském panství vznikaly nové vsi. Mimo válku se rožnovské obyvatelstvo muselo od 16. století vypořádávat s nájezdy Turků a Tatarů, v 17. století pak území ohrožovali uherští povstalci. Na ochranu před nepřátelskými bandami překračujícími hranici s Uhrami byla vytvořena instituce portášů, kteří později fungovali také jako finanční stráž a zabráňovali pašování tabáku a soli z Uher.⁹⁴

První osadníci, kteří přišli během středověké kolonizace, se živili převážně zemědělstvím. Jelikož kamenitý horský terén s málo úrodnou půdou nedovoloval intenzivní obdělávání půdy, prvořadým zdrojem obživy se stal chov dobytka. Celá oblast Valašska byla poznamenána střetem dvou kultur, které ovlivnily vývoj regionu, kultury moravské (rolnické, typická pro níže položené oblasti) a tzv. kultury karpatské (salašnické, typické pro horské oblasti). Zemědělství tak bylo spolu s řemesly hlavním zdrojem obživy téměř až do poloviny 20. století, kdy je z popředí vytlačil rozvoj průmyslu.

⁹² Více k valašským povstáním např. Dostál, F. Valašská povstání: 1620/1644. Vsetín: MěNV 1966; Týž. Valašská povstání za 30-leté války (1621-1644): ze zápasů východomoravského lidu. Praha: Naše vojsko 1956; Holík, J. Pod jménem Valachů aneb Valašská povstání (1620-1644). Lukov: Spolek přátel Lukova 2006.

⁹³ Bělunek, A. Doplnky o životě rožnovských Valachů (1850-1950). Nepublikovaný text. Archiv VMP R 535, s. 12.

⁹⁴ Více k problematice portášů např. Koblíha, K. Historický nástin okresu Vsetín. Vsetín 1938; Václavek, M. Dějiny města Vsetína, Vsetín 1901; Drápala, D. Pod jménem Valachů a portášů - terminologická rozprava. Národopisná revue, Strážnice 2007, roč. XVII, č. 3, s. 170 – 177; Týž. Zemští portáši a zbojnici - dva protikladné fenomény moravských dějin 17. a 18. století. In: Jánošík a fenomén zbojníctva na slovensko-poľsko-českom pomedzí. Žilina: Povážské múzeum, 2007, s. 230-237; atd.

Společenský a kulturní rozkvět Rožnova je úzce spojen s počátky **lázeňství**. První pacienty začal do Rožnova posílat brněnský krajský fyzik František Kročák. Jako léčebné prostředky se osvědčily výborné horské klima a pití ohřívané žinčice. V roce 1820 Vilém Josef Drobník, ředitel rožnovského panství, učinil první kroky k opravdovému rozvoji rožnovských žinčičných lázní, když nechal opravit a vyčistit náměstí, vytvořit městský park a zasloužil se o širokou propagaci lázní. Největší rozkvět rožnovským lázním přineslo zavedení účinnějších a modernějších léčebných technik po roce 1893, kterými byly terénní léčba a vodoléčba. Naopak útlum lázeňství způsobila první světová válka, po jejímž skončení Rožnovu hrozilo, že se stane pouhým výletním a turistickým místem. Krize však byla překonána a období první republiky lázním Rožnov opět přineslo prosperitu. Během druhé světové války byl vypracován projekt na velký rozvoj lázní, ovšem nové městské zastupitelstvo zvolené v roce 1946 neprojevalo žádný zájem o pokračování perspektivní lázeňské tradice a roku 1950 byly proto rožnovské lázně definitivně zrušeny.⁹⁵

Tento kulturní zvrat měl sice vliv na další společenský a hospodářský vývoj oblasti, Rožnov a okolí však nadále zůstal vyhledávaným centrem cestovního ruchu. Velkou zásluhu na tom mělo otevření **Valašského muzea v přírodě** v roce 1925 při příležitosti prvního tzv. „Valašského roku“, národopisné slavnosti, která se s různou pravidelností udržela až dodnes, kdy ji příznivci muzea znají jako „Rožnovské slavnosti“. Rožnov tak vedle lázní získal další a trvalejší lákadlo pro turisty a výletníky z celé země i ze zahraničí. Vznik muzea také velmi podpořil rozvoj bádání o valašské lidové architektuře a valašské tradiční kultuře vůbec. Zejména díky Valašskému muzeu v přírodě, které pořádá folklorní programy prakticky v průběhu celého roku, je Rožnov dodnes jedním z nejvyhledávanějších turistických center Beskyd.⁹⁶

Rožnov má rovněž svou **průmyslovou historii**. V roce 1664 tu byla založena papírna a mezi lety 1712-1949 zde fungoval také pivovar. Nejrozšířenějším řemeslem na Rožnovsku bylo plátenictví a tkalcovství. Na textilní tradici navazovala i Brillova mechanická továrna na pletené a stávkové zboží založená v roce 1889 a po roce 1945 se

⁹⁵ Více k problematice lázeňství v Rožnově např. Hambálková, L. a kol.: Rožnov lázeňský. Rožnov pod Radhoštěm: 2005

⁹⁶ Více k současným aktivitám a provozu Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, které bylo v roce 1995 vyhlášeno národní kulturní památkou (kulturní památka, která je nejvýznamnější součástí kulturního bohatství národa, bývá vyhlášována pouze vládou ČR), na webových stránkách muzea: www.vmp.cz

do Rožnova přestěhovala továrna na výrobu jemných punčoch Elite Varnsdorf. Pletárenské podniky byly roku 1945 sloučeny v Moravskoslezské pletárny, dnes nesoucí název Loana Rožnov. Roku 1949 začal vznikat nejvýznamnější poválečný rožnovský průmyslový podnik Tesla zaměřený na vakuovou elektrotechniku, později celorepublikově proslulý výrobou černobílých a barevných obrazovek. S rozvojem průmyslu poklesl zájem obyvatelstva o zemědělskou činnost, lidé již neměli naléhavou potřebu získávat si obživu na málo úrodných polích, a tak se v 50. letech 20. století pracovní síly ve velké míře přesunuly do sféry průmyslu a výroby. Další obrovské možnosti pro místní obyvatelstvo skýtala také blízká Ostrava se svými doly, kam mnoho lidí odešlo za prací.

Rolnický a pastevecký způsob života byl v posledních dvou staletích konfrontován s moderní lázeňskou a průmyslovou érou. Na jednu stranu region prokazoval obrovskou přizpůsobivost a otevřenost vůči světu a ekonomickému a kulturnímu vývoji, na straně druhé si po dlouhou dobu udržoval svůj tradiční rázovitý charakter.

Jedna z rožnovských kronik obsahuje zápis, jež osvětluje specifické postavení Rožnova ve druhé polovině 19. století, kdy autor popisuje společenské poměry té doby jako *veselé a příjemné a sousedský poměr obyvatelstva velmi srdečný – pravé zlaté časy, neotrávené politikou, závistí a starostmi*. Období, kdy *při schůzkách všeho druhu mělo významné místo zpívání vlasteneckých písní, neboť, jak píše dále, Rožnov a Frenštát byly tehdy z národně nejprobudilejších měst na Moravě, když jiná města a městečka spala ještě tuhým spánkem a měla ještě zevní nátěr německý.*⁹⁷

V jiné z místních kronik⁹⁸ nalezneme stať obsahující stručnou charakteristiku pravého Valacha. *Pravým typem Valacha byl horský pasekář. Jeho předkové tu kdysi vymýtili kus lesa a usadili se zde. Chalupa s malou zahradou kolem, ovečka, koza, kravka, - toť celé bohatství pasekářovo. Ale to nestačí uživit rodinu. Proto obhlížel se Valach po dalším výdělku. V létě, v zimě pracuje v panských lesích a nebo doma vyrábí šindel, putny, hrabičky, březové metly, saně, vozy, vařešky, dřevěné hračky, tká plátno, ženy spřádají len, ovčí vlnu, vyšívají... Chudý lid v horách vypomáhal si k výdělku sbíráním lesních*

⁹⁷ Zrůnek, K. Kronika rodiny Billů. Rožnov p. Radh. 1952. Nepublikovaný text. Archiv VMP, R 42, s. 166.

⁹⁸ Bělunek, A. Doplnky o životě rožnovských Valachů (1850-1950). Nepublikovaný text. Archiv VMP, R 535, s. 9.

plodů, hřibů, které donášel do měst na prodej, nebo prodával místním překupníkům zvaných „handlíři“. Větší a stále častější výdělek hledali v různých průmyslových městech, hlavně v Ostravě. Někteří odjeli i do Ameriky. Valašský lid byl a je bystrý a nadaný. Bohužel, chudoba mu bránila, aby se jejich nadání vždy uplatnilo. Valach šel nerád ze své paseky. Vždyť vyrostl v ní a rodné, šumící lesy mu přirostly k srdci, že těžko se s nimi loučil a z ciziny rád se vracel do svého rodného kraje.

4.2 Rodinné vztahy v regionu

Sociální vztahy v rodinách na Rožnovsku, stejně jako jinde, byly založeny na tradičním patriarchálním pojetí rodinných vazeb a sociálních rolí. V rodinách panoval pevně stanovený řád a hierarchie jednotlivých rolí. Hlavou rodiny byl muž (otec a manžel), na jehož bedrech spočívala tíha ekonomického zabezpečení rodiny a jenž měl právo veta ve všech oblastech rodinného života. Žena mu byla fakticky podřízena a její hlavní starostí byla domácnost a péče o rodinu a děti. Děti, kterých bývalo v rodinách podstatně více než dnes (i přes vysoké procento úmrtí ještě v dětském věku),⁹⁹ byly taktéž v přímém područí svých otců a sotva dorostly věku, kdy byly schopny se aktivně podílet na chodu hospodářství, byly do něj bez ohledů zapojeny. To platilo zejména pro děti z chudších rodin nebo děti z rodin zemědělců a řemeslníků, děti z rodin měšťanů na tom byly podstatně lépe, jejich dětství nebylo pracovními povinnostmi tolik zkráceno. Rodiče sice vyžadovali naprostou poslušnost a úctu ve jménu příkázání „cti otce svého i matku svou“, to však neznamenalo, že by své děti neměli rádi, doby minulé pouze nebyly nakloněny ostentativním projevům vzájemné lásky a něžnosti.

Etnografický výzkum Evy Románkové prováděný na Rožnovsku v letech 2005-2006, která zpovídala pamětníky narozené v rozmezí let 1917 až 1945, dané údaje potvrzuje. Jednotlivé výpovědi respondentů prokázaly, přestože se jim rodiče zdaleka nevěnovali tolik, jak je obvyklé dnes, přestože k viditelným projevům rodičovské lásky docházelo spíše jen sporadicky, a přestože v dětství museli rodiče bez výhrad poslouchat, že rozhodně netrpěli nedostatkem lásky a shodně označili průběh svého dětství za šťastný

⁹⁹ Například Alois Bělunek v rožnovské kronice o počtech narozených dětí v rodinách na Rožnovsku píše: *V rodinách bývalo pět, deset i více dětí. Byly rodiny, kde bylo až 16 dětí. Jeden občan v Zubří, dvakrát ženatý, byl otcem dvacetjedna dětí. Jest pravdou, že většina dětí zemřela předčasně, některé hned při svém zrození, jiné později. Nebylo dostatečné lékařské péče. Nejvíce umíraly děti z podvýživy – na luncoch (souchotiny). Mnohé osoby, které své dětství přežily, dožívaly se často vysokého věku osmdesát-devadesát-sto i více let.*

a dřívější vztahy v rodinách, tzn. vztahy mezi rodiči a dětmi i mezi rodiči vzájemně, za viditelně harmoničtější, upřímnější a celkově lepší.¹⁰⁰ Dokladem je například vzpomínka Marie Pikalové z Rožnova pod Radhoštěm, která pro zmiňovaný výzkum uvedla: *Od malička dycky u nás byl prostě tatínek jako hlava rodiny a maminka prostě srdcem domácnosti. A tatínek, dyž sme u jejího úmrtního lože stáli všeci tehdy kolem, povídá: „Děti, tady před vámi leží poklad rodiny.“*¹⁰¹

Žena vždy byla, a stále ještě obvykle je, více připoutaná k domovu a místu bydliště, což bylo způsobeno její sníženou mobilitou, která byla důsledkem nutnosti péče o děti, kterých zvláště v časech minulých, bývalo v rodinách podstatně více, než je tomu dnes. Vázanost žen na konkrétní místo či lokalitu značně snižovala jejich pracovní možnosti, omezovala případný ekonomický přínos do rodiny a v té souvislosti klesal i její sociální status a společenská prestiž. Na druhé straně byla žena všestrannější než muž, neboť při jeho dočasné či dokonce trvalé absenci, byla většinou schopna zajistit běžný provoz a chod domácnosti i celého hospodářství. Naopak opačné zastoupení, kdy by muž zcela nahradil ženu, bylo prakticky vyloučené. Na tzv. ženskou práci se vždy hledala náhrada v podobě jiné ženy, proto se také například muži-vdovci, zvláště pokud měli jen malé děti, velmi záhy opětovně ženili, neboť potřeba ženy hospodyně a matky byla velice naléhavá.

Práce dětí v rodinách byla mnohdy nadřazena vzdělání a podle toho také vypadala školní docházka. Přímý doklad o tom, jaké poměry panovaly na vesnické škole a jaké nadšení pro školní výuku projevovaly samotní žáci, lze nalézt například v pamětním spise rožnovského spisovatele Metoděje Jahna, který svého času působil jako venkovský učitel v obci Zašová, a který píše: *Školní docházka byla s počátku mého působení velmi slabá. Rodiče nutili děti, aby pomáhaly při práci nebo pásly dobytek. I sedláci nedbale posílali děti do školy. Na otázky, proč nepřišel žák do školy, bývaly nejčastější odpovědi: Já jsem musel pást, nebo pohnit orání/ nebo kopat zemáky. Tresty ukládané rodičům nepomáhaly, ba ještě jitrily lid proti škole. Děti byly dosti nadané až na ty z rodin alkoholiků, ale co z toho, když školu vynechávaly a neměly ji rády, protože si zvykly volnému životu na pastvě. Nejlépe to vyjadřuje věta jednoho z ogarů: “Kdyby*

¹⁰⁰ Románková, E. Dětský svět na Rožnovsku. Bakalářská diplomová práce. Brno 2006. Archiv VMP, R 568.

¹⁰¹ Románková, E. Matka, babička, kmotra – tři ženy v dětském světě. In: Národopisný věstník XXIV (66), 2007, s. 75.

*chtěla škola spadnout a čtyři roky ji stavěli!*¹⁰² Totéž stvrzuje ve svých vzpomínkách Ida Waltrová (narozena 1883), která píše: *Škola se některým zdála být zbytečná. Potřebovali děti na pasení husí, ovec a kráv. Starý Šimčík se přišel postěžovat: „Učitel pravil, abych koupil Hanči mluvnici. Nač mluvnici? Dyť ona mluvi delikátně dobře?!“*¹⁰³ A obdobně hodnotí školní docházku také rožnovský kronikář Alois Bělunek: *V zimě chodili žáci do školy málo, bránily jim sněhové závěje, nedostatek obuvi a šatstva. V letním období vynechávali vyučování zase, protože museli doma pásti dobytek, pomáhati při polních pracích, neb opatrovati mladší sourozence. Proto starším žákům ze třetího oddělení, kteří se dobře učili, byla poskytována tak zvaná „úleva“, o kterou rodiče museli žádat u správce školy. Žáci, kteří se neučili dobře, úlevu nedostali, ale rodiče je stejně do školy málo posílali. Učitelům vyhovovalo, když více žáků nepřišlo do školy, protože se nemuseli s velkým počtem žáků zlobit, měli méně práce a žáci měli v učebně více místa.*

Špatná sociální situace obyvatelstva chudého zemědělského rožnovského regionu byla příčinou, že až do konce 60. let 19. století (a mnohde i později), zde bylo běžné, že pod jednou střechou žila, po boku hospodáře a jeho rodiny, ještě řada jeho neprovdaných a neženatých příbuzných. Dědic usedlosti byl totiž málokdy schopen vyplatit všechny své sourozence (usedlost byla právně nedělitelná), proto tito obvykle zůstávali pod rodnou střechou ve fakticky služebném postavení, jako čeledíni a děvečky.

4.3 Alkoholismus jako častý lokální sociálně patologický jev

Rožnovský region (stejně jako většina Valašska) známý svou neúrodnou půdou však byl specifický také tím, že zdejší ženy, především ty z horských pasekářských obcí, obstarávaly často stejnou práci jako muži – pracovaly v lesích, obdělávaly kamenitá pole a později také běžně chodily do továren. Negativní sociální dopad, způsobený náročným pracovním vytížením v nehostinných podmínkách valašských kopců a hor, se však často projevil v podobě sociálně patologického jevu. Alkoholismus údajně patřil k Valašsku stejně jako kamenitá pole, pasekářské usedlosti, salaše a celoživotní dřina. Lidé mu zde hromadně propadali bez ohledu na pohlaví, neboť činil obtížný život

¹⁰² Jahn, M. Paměti. Nепublikovaný text. Archiv VMP, A 1133.

¹⁰³ Waltrová, I. Vzpomínky na život na valašských horách. Rukopisný nepublikovaný text. Archiv VMP, karton J20, nečíslováno.

na pohled snesitelnějším. Důkaz o destruktivním vlivu alkoholu přináší například Metoděj Jahn, který nazývá alkohol ve svých Pamětech dokonce „valašským morem“: *Dva nejhorší kazy, které ničily duši valašského lidu byly kořalka a sudičství. Ale to druhé zlo vyvěralo z prvního. Celý kraj koncem 19. století byl zachvácen kořalečným morem. Mnohý sedlák doslova propil grunt. Z opilství byly rozvraty v rodinách, sváry, rvačky a soudy. Aby člověk udělal něco špatného, potřeboval se napít „na kuráž“, tj. přehlušit rozum a svědomí. U soudu se chudák vylouval, že o sobě nevěděl, že byl opilý. Nejednen pasekář nebo i sedlák prosoudil všecko, protože byl stále opilý a vpravdě ani nevěděl, co dělá. A tak tomu bylo nejenom na Meziříčsku, ale i na Rožnovsku a neméně i na Vsetínsku. Kořalka byla nezbytnou potřebou valašského člověka. Šestinedělka pila kořalku, nemluvnatům se dávala kořalka, aby spala, někde se snídala vařená kořalka s chlebem, dělníkům na poli se nosila kořalka a kolik různých nemocí se „lécilo“ kořalkou! Zapíjela se jí starost, oslavovaly hody, končiny, křtiny a svatby se slavily při sklenkách kořalky. Pili nejen muži, ale i ženy a děti. Ženy zhusta chodily za muži do hospod, aby tu něco „užily“. „Daj nalít a půjdem,“ povídala robka svému chlapovi, když ho pobízela, aby šel domů. Nejhorší urážkou bylo, když valáškoví hospodský nechtěl nalít. ... Dosud marně proti tomu moru pracoval kostel i škola. Do kostela lid chodil, třeba jenom ušima poslouchal, ale do školy posílal děti nedbale a tak se vleklo toto zlo po několik rodů. Byly známy i dědiny, kde se pilo přes míru, a mnohdy nejlepší síly venkovského lidu, jako by se lid řídil pijáckou písní: „Když jsou naši pítjávali ---.“¹⁰⁴*

Také v Pamětní knize obce Prostřední Bečva nacházíme zápis potvrzující negativní vliv alkoholismu na často již beztak špatnou rodinnou situaci: *Hospodář si rád zašel mezi druhy do hospody, kde si sdělovali zkušenosti a zahráli v karty. Hojnost srdečnosti se tu rozlévala nejen hlasitými hovory, ale i lihovinami, které byly nabízeny každému příchozímu. Alkohol namnoze zubožoval rodinu. Byly i případy, že otec z nedělních bohoslužeb přišel až v úterý nebo ve středu s hromy a blesky, takže žena a děti rychle hledali bezpečí v úkrytech. Pak se zase šetřilo na jídle a na šatech.*¹⁰⁵

¹⁰⁴ Jahn, M. Paměti. Nепublikovaný text. Archiv VMP, A 1133..

¹⁰⁵ Pamětní kniha obce Prostřední Bečvy pro léta 1930-1939. Více viz. webové stránky obce: http://www.prostrednibecva.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.aspx?id_org=13375&id_dokumenty=1522

Jak uvádí ve svých vzpomínkách Ida Waltrová, někdy byla pro rodinu alkoholika vysvobozením dokonce i světová válka: *Některá selka, která měla muže opilca na vojně, hospodářila lepší s mladým synem, poněvadž jím nikdo utržené peníze nepropil. Podpora od státu také jí zůstala.*¹⁰⁶

Relativně vysoké bylo v tomto kraji také procento svobodných matek a tím i nemanželských dětí.¹⁰⁷ V Rožnově, jak uvádí písemné zdroje, toto číslo, v období od poloviny 19. století do počátku století dvacátého, postupně klesalo ze 4,5 % v roce 1869 na 1,88 % v roce 1910.¹⁰⁸ V okolních obcích lze naopak předpokládat, že procentuální zastoupení nemanželských dětí bylo podstatně vyšší, je například doloženo, že v obci Valašská Bystřice se na sklonku 19. století rodilo až 20 % dětí jako nemanželských.¹⁰⁹

Rožnovský kronikář Alois Bělunek pak dodává k nemanželským dětem na Rožnovsku následující: *Nemanželskému dítěti říkalo se „barchant“.*¹¹⁰ *Rodičové v sousedství zakazovali svým dětem, že si s barchantem nesmí hrát, bylo odstrkováno ve škole i později mezi dospělejší mládeží. Když takové dítě vyrostlo a vstupovalo ve sňatek, zase byly pomluvy. Byl-li to muž – říkali lidé: To už jiného nemá (o nevěstě), že si toho bere?! Když to byla žena, tak zase opačně se vztahem na ní. Hřích matky šel s dítětem po celý jeho život.*

¹⁰⁶ Waltrová, I. Vzpomínky na život na valašských horách. Rukopisný nepublikovaný text. Archiv VMP, karton J20, nečíslováno.

¹⁰⁷ Na Valašsku se svobodné matky označovaly jako zmrhalky či závitky (dle úpravy vlasů). Úprava hlavy záležela na stavu a někdy i na věku ženy. Svobodné dívky si rozčesaly vlasy středovou pěšinkou a zapletly jeden cop "lelík". Zaplétání dvou copů náleželo především vdaným ženám, které si stáčely vlasy do vrkoče. U starších neprovdaných žen a svobodných matek "závitky" se přísně dodržovala zvyklost skrývat bohatství vlasů v čepci nebo v šátku, stejně jako u provdaných žen, které se prostovlasé neobjevily ani před vlastním mužem.

¹⁰⁸ Převzato z Horejsek, J. Vývoj Rožnova pod Radhoštěm ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. In: AUPO, Historica 24, Olomouc 1988, s. 81. Renomovaná historička Pavla Horská (2003) například uvádí, že v první polovině 19. století se počet nemanželských porodů pohyboval v Čechách kolem 14% a na Moravě kolem 12%. Jiná významná historička Ludmila Fialová (Dějiny obyvatelstva českých zemí, 1996, s. 174) uvádí, že v letech 1810-1840 se rodilo 14% dětí jako nemanželských, od této doby počet mírně klesal, nikdy však pod desetinu všech narozených (v roce 1880 to bylo 11% dětí, v roce 1930 takřka shodných 12% dětí).

¹⁰⁹ Údaj převzat z elektronické verze publikace Okres Vsetín: Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko. Valašské Meziříčí: Hvězdárna 2002, kapitola 4.1.

¹¹⁰ Předpokládám, že pojem „barchant“ je významově totožný s mnohem používanějším a známějším „parchant“. Těžko říci, zda se nemanželským dětem v této lokalitě skutečně říkalo „barchanti“ nebo zda jde o přepis autora kroniky. Nicméně ten kromě pojmu „barchant“ podává vysvětlení i pojmu „barchantka“, jako označení pro vdanou ženu či ženu-vdovu, která porodila nemanželské dítě a společensky se tak deklasovala na úroveň svobodné matky (závitky).

4.4 Postavení ženy v rodině ve vztahu k ostatním členům domácnosti

K charakteristice těžkého života žen na Rožnovsku a jejich postavení v rodině, která výše uvedená fakta víceméně potvrzuje, nalezneme zajímavý zápis nazvaný **Roba** v obecní kronice z Horní Bečvy, kde místní kronikář Miroslav Horečka ve dvacátých letech minulého století píše následující: *V našich horských a zapadlých krajích není žena ještě s mužem rovnoprávná, není svobodná, nýbrž jest v područí muže, jako bytost méněcenná a méněprávná. Žena u nás musí mnoho pracovati, konat nejhrubší práce, ale ona pracuje často mnohem víc než muž. Od jara do jara pracuje s mužem na poli: rozkopává hroudy, připravuje půdu, s mužem se zapřahá místo dobytka k vozu, k branám, vláčí, vláčí, zároveň s mužem vykonává všechny polní práce od sázení brambor, okopávání, seno, žně až do podzimní sklizně. Při tom ráno první vstává, večer poslední uléhá. Zatím co muž ještě spí, ona už rozdělává oheň, vaří snídani, poklízí, pak vypravuje děti do školy, po snídani jede s mužem na pole. Chodí-li muž do práce, tu téměř všechna polní práce spočívá na ní. A pracuje až do poledne, kdy zase běží vařit. V době, kdy muž má jakýs takýs polední oddech, ona je v dusné kuchyni, vaří, myje nádobí, uklízí. Večer muž přijde z práce, nebo z pole, lehne si, spočívá, sedí u kamen a pokuřuje. Žena vaří večeři, poklízí dobytek, točí se nad rozžhavenou plotnou, v páře a potu běhá sem a tam. Spravujíc při tom mnoho jemných věcí. Dohlíží a stará se o děti. Když už všechno leží ona ještě šuká, zhasíná lampu teprve, když všechno pospravovala a na ráno vše připravila, když se přesvědčila, že už může jíti spát a uléhá krajně unavená, aby si na několik hodin odpočala. Sotva se tráva v rubiskách i v hoře zazelená a trochu povyroste, s loktuší a srpem jde do lesa. I hodinu to trvá než dojde na místo, kde chodí mezi pni, mezi stromy a hrst za hrstí srpem užívá nebo rukama trhá zelené ždiběčky trávy. Dvě, tři hodiny sehnuta pod „nošu“ chodí po rubisku strmém a příkrém, skálím a trnám mezi skácenými stromy, po Roztokách nad potoky, než nažne břemeno, které pak na ramenou nese domů, aby ještě jednou i dvakrát znovu téhož dne slezla vrch 400-700 m vysoký a k tomu ještě s břemenem tak těžkým, že je sotva zvedne. Bosa po úzkých vymletých cestičkách klouzajíc a klopýtajíc o kameny a kořeny. Dokud jest mladá, nepocituje únavy, ale po letech se sotva drží na nohou, když vchází do vrátek zahrady a pod kolnou nebo u chléva shazuje z ramen břemeno, aby se pak pustila do práce, která ji pak čeká, která zůstala stát jejím odchodem z domu. Na trávu chodí celé léto, dokud není vyžata a vytrhána do hlíny. Chodí na roští, kolky, chábí, krkošky a korunky. Na podzim, když listí zežloutne, zrudne, chodí na stel, ne dvakrát, třikrát, ale*

až desetkrát denně musí obejít, chce-li, aby bylo přes zimu ve chlévě čím stláti. Ruce má od ostré trávy rozedřené i ramena od loktuše a těžkých noší záda bolí, nohy od namáhavého stoupání pod ní klesají, ale žena si nestěžuje, utěšuje ji radost z toho, že kravičky budou mít co žrát, že bude dosti steliva, že bude čím topit. Jsou případy, že žena pracuje v lese s dřevorubci, stíná stromy v grapách i Roztokách, řeže a štípe. A nechci už dále vypočítávat, co všechno musí dělati tato dědinská žena u nás z chudé rodiny, kde jest kousek neúrodného kamenitého pole, kde není služby, kde jest krdel dětí, kde muž má malý nebo žádný výdělek. To nejsou poměry zvláštní, výjimečné, ale obvyklé v dnešní době. Ženě zde se říká roba. Jest to žena od slova robota, robít, v pravém slova smyslu, žena porobená, zotročená. Ráno v neděli běží do kostela i hodinu cesty vzdáleného, kostel jest pro ní chvíle oddechu, jakési krátké zastavení z denní lopoty a dřiny. U kostela nakoupí na celý týden mouky, cukru, soli, kukuřice nebo rýže, loje a všelijakých drobností a potřeb, sváže do břeménka a jde domů. Muž jde s ní, nenese nic. A ona shrbená na zádech má břemeno, na prsou uzílek a třeba i v ruce něco, těžce se šupá za mužem, pospíchá a přemýšlí už co vařit na oběd, co odpoledne, co zítra. Muž se staví v hospodě. Děti už zdaleka maminku vyhlídají. Běží naproti, vítají ji a chtějí po ní cukru, bělku. Roba rozvazuje uzel a každého podělí. A jest spokojena, když vidí jak se do ní zakousne, jak jim září očka, jak ji mají rády. Ani odpoledne jí nepatří. Je doma spravuje, nač nebylo v týdnu kdy, látá děckům háby, zašívá punčochy, sobě i mužovi. Muž si jde k sousedům hrát v karty nebo do hospody, při nejlepším zůstane doma, lehne si na zahradu. Nebo na lůžko v kuchyni a zlobil by se, kdyby si roba vyšla ke kostelu nebo jen k sousedce. V neděli odpoledne ji posílá ven, jen je-li třeba půjčiti peníze, vyřizovati něco u starosty, ptát na oračku dělníka nebo něco jiného. Roba je roba, roba musí poslouchati muže, roba musí všechno obstarati, roba jest více než otrok. Tak vypadá žena u nás. Žena dvacátého století. Snad nová generace bude uvědomělejší, snad mladí muži budou jinak pohlížet, žena přestane býti robou. Doufejme, že až bude poslání ženy v lidské společnosti plně pochopeno, že bude více světla a radosti v našem životě.¹¹¹

Na citovaném zápise je pozoruhodná především skutečnost, že autor textu si popisované nespravedlnosti citelně uvědomuje. To, v jakém postavení se tehdejší žena nachází a jakou roli zastává, považuje zcela rozumně za projev bezpráví a křivdy. A snad

¹¹¹ Kronika obce Horní Bečvy, díl I., rok 1923, IČ 13. SOKA Vsetín.

právě proto, ve svém závěru, vyjadřuje do budoucnosti naději na zlepšení situace, neboť ve zrovnoprávnění ženy s muži vidí společenský přínos a zlepšení mezilidských vztahů. Naději však zcela realisticky spojuje až s následující mladší generací mužů.

Těžký úděl místních žen, který se skládal výhradně z těžké práce a rození dětí, mnohdy po boku alkoholika, tyрана či sukničkáře, popisuje také vzpomínka na babičku Anny Kociánové z Rožnova: *Edemže ty matky kdysi víc dokázaly trpět, jo? Že dneska něco je a je hned zle, ale kdysi, i když ten muž ledaco jim udělal – kde ta matka měla utéct s tyma děckama? Já sem říkala mamce mojí, proč ta babička, tož tolik děcek, a staříček měl ještě dvě boční negde a to jich bylo devatenáct. To bylo hrozné a ta mamka mně říkala, že kde ta stařenka hned s patnácti děckama měla jít? Kdysi sa ty ženy opravdu nadřely. Já říkám, ty roby praly, sa nadřely a věc trpěly, dneska to nedokáže nigdo překonat. Opravdu to byly trpitelky vyložené. Tolik děcek – moja stařenka měla jedno za druhým: měli dvě dvojčata a jedno za druhým. To bylo hrozné, ona si neodpočinula vůbec. Ona byla skoro ochrnutá na půl těla, na loži ležela. Ona ještě tetu Jiřinu donosila na tem loži.*¹¹²

Také na Rožnovsku bylo narozené dítě mužského pohlaví hodnoceno výše než narozená děvčátka, o čemž svědčí zápis v druhém díle hornobečvanské kroniky. Zde se popisuje, jak se zacházelo s novorozencem, byl-li to chlapec, zatímco žádný podobný rituál pro novorozená děvčátka zřejmě neexistoval. Pro takovéto tvrzení hovoří zejména fakt, že v případě, že by jakýkoliv podobný obyčej provázel také narození děvčete, je velmi pravděpodobné, že by jej kronikář, se svým relativně objektivním přístupem k sociokulturnímu dění v obci, zaznamenal. Absence obdobného zápisu pouze potvrzuje hypotézu, že již od okamžiku narození se přistupovalo k dětem, na základě pohlaví, značně rozdílně. *Bývalo dobrý zvykem, že když se narodil malý chlapec, dávali ho do bylinné koupele s trochou soli, aby byl sviží a zdravý, potom se zabalilo do čistých plen a položilo na stůl. Tam se také dal pecen chleba, aby si jej dítě vážilo až vyrostе a projevovalo mu dostatek úcty a snažilo se jej vždy uctívat. Symbolizoval život. Teprve potom se mu dostalo mateřského tepla, lásky a mléka. Aby se z dítěte nestal rváč, matka mu sama okusávala jeho nehtíky.*¹¹³

¹¹² Románková, E. Matka, babička, kmotra – tři ženy v dětském světě. In: Národopisný věstník XXIV (66), 2007, s. 81.

¹¹³ Kronika obce Horní Bečvy, díl II., r. 1933, IČ 19. SOkA Vsetín.

Situaci v rodině a postavení jejich jednotlivých členů stručně osvětluje zápis místního kronikáře a řídícího učitele Bedřicha Vaška z Pamětní knihy obce Prostřední Bečvy. *Život rodinný tu byl spořádaný, ale už se vyskytly případy, že byl narušován nevěrností. Otec míval absolutistickou posici. Veškerá pozornost dětí i ženy byla soustředěna na každé jeho slovo, pohled či posun, aby každé přání či rozkaz mohl býti splněn bez diskuse. Dosti případů bylo, že si nechával otec ustrojovat lepší jídlo než pro děti. Celá moudrost výchovy mi byla sdělena ve větě: "Ach, jak teho bojsa není, je to smutná výchova".¹¹⁴*

¹¹⁴ Pamětní kniha obce Prostřední Bečvy pro léta 1930-1939. Více viz. webové stránky obce: http://www.prostrednibecva.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.aspx?id_org=13375&id_dokumenty=1522

5. Role mužů a žen na Rožnovsku na příkladu vybraných historických osobností

Jedním ze stěžejních cílů, jež měla tato diplomová práce splnit, bylo využití dostupných historických pramenů (zejména pak z archivu Valašského muzea v přírodě) k analýze problematiky genderových rolí v Rožnově pod Radhoštěm a blízkém okolí. Vzhledem k tomu, že adekvátní historické dokumenty (korespondence, zápisy z obecních kronik, deníkové zápisky atd.), jež zůstaly dochovány, jsou notně neuceleného charakteru, nelze provést komplexní rozbor, z něhož by bylo možné odvozovat dalekosáhlé závěry obecné platnosti. Jedná se spíše o seznámení s dostupným dobovým písemným materiálem převážně osobního charakteru, z něž se dá usuzovat na postoj konkrétního pisatele či pisatelky k problematice rolí mužů a žen ve společnosti. Jak již bylo řečeno, vzhledem k tomu, že máme k dispozici od vybraných osobností relativně malé množství pramenů ke zvolené tématice, nemohou být vyvozené závěry generalizovány. Je potřeba na ně pohlížet jako na okrajovou historickou sondu do minulosti rožnovského regionu a současně mohou být považovány především za podklad pro budoucí hlubší studium této problematiky z historicko-regionálního hlediska.

5.1 Kronika rodiny rožnovského archiváře Josefa Tvarůžka

Jedním z nejobsáhlejších použitých pramenů byla dvoudílná kronika rodiny rožnovského kronikáře a archiváře Josefa Tvarůžka sepsaná v padesátých letech minulého století.¹¹⁵ Dílo bylo poměrně přínosné především množstvím obsažených údajů a událostí zachycujících společenský život rodiny, ale také pohledem autora, z něž je zřejmé, že ženy a jejich práci rozhodně nepodceňoval a jejich nerovnocenné postavení si velmi dobře uvědomoval.

Hned jeden z prvních zápisů, zachycující příběh nešťastné lásky autorovy babičky Marýny Tvarůžkové z Tylovic (narozené 1828), je toho dokladem: *Marýna jediná dcera narodila se rovněž v chalupě čís.1 v Tylovicích. O jejím životě, nevím od ní sám, ničehož. Pokud jsem ji poznal osobně, bývala vždy usměvavá – dobrého srdce a zdravého humoru. Ve svém stáří poměrně hezká – ztepilé postavy, vlídné jednání*

¹¹⁵ Tvarůžek, J. Kronika rodiny Josefa Tvarůžka. Díl I., II. Rožnov p. Radh. 1952. Nepublikovaný text. Kopie kroniky uložena v archivu VMP v Rožnově p. Radh., R 229, R 230.

proložené zpěvem, což nesvědčilo nijak o přetrpkých chvílích jejího života. Poslyšme co víme - od jiných. Zdravé čilé a průbojné mládí přčetněkrát nedomyšlí – zvláště v lásce, pak nese následky po celý život. V době jejího mládí a dávno před tím byla zde v R. posádka finanční pohraniční stráže. Velitelem této stráže byl rovněž hezký šikovný i poměrně mladý chlapík. Měli se s Marýnkou rádi a také rok či více udržovali svoji lásku v tajnosti tak, aby o ni rodiče nevěděli – ježto otec Marinčin byl k tomu ještě zapřísáhlým nepřitelem všech pánů a těch co prý nosili dvojí sukno, zvláště financů, čili jak se tehdy říkalo „obrajtů“. Když však času začala míti láska následky – domnívali se oba, zvláště když měl ženich pěkně postavení, že překážky míti nebudou – prosili oba. Prosící muž byl nesmírně hrubě odmítnut a dceři řečeno: „Než by ťa nechál obrajtovi tož rači zostaneš doma jaká si.“ Proti tomuto rozhodnutí odvolání nebylo – a otec ani na přímlovu své ženy úmyslu svého nezměnil ač i nápadník vynaložil vše aby Marinka byla jeho. Vida marnost svého úsilí požádal o přeložení a v krátké době na to spatřiv ještě své dítě – Rudolfa – z Rožnova odešel. Zůstala teda stařenka se svými žaly sama a už se neprovdala. V následujícím desetiletí rodiče zemřeli – bratr Josef prodal zděděnou chalupu a z Rožnova odešel. Tak ocitla se stařenka na dlažbě, chodila pak z kvartýru do kvartýru živě se prací rukou svých a v zimě vyšíváním. Ve stáří „když už oči vypovídaly službu“ prodávala pečivo „za štokem“ různým pekařům na podloubí. V tomto zaměstnání si ji pamatuji a často k ní zacházel koupit si krejcarový rohlík (jako ministrant). Poslední stanoviště byl podsínek domu čís. 179, kde byla též v kumbálku umístěna „lutryja“. Nose do lutryje vidíval jsem často lutrystu, starého Muchu v přátelském hovoru se stařenkú. V roce 1894 zemřela – hrdá hezká žena – nesoucí tíhu pozemského života odhodlaně – beze slova ... Onen odmítnutý nápadník byl, dle pozdějších zjištění autora kroniky, Menšíkov - poručík carské gardy. Nicméně, ať už byl dědečkem autora Menšík či Menšíkov, Josef Tvarůžek chápe babiččin „mravní selhání“ následovně: „Stařenka svým poklesem zachránila rod Tvarůžků, ježto její bratři Jan ani Josef žádných potomků nezanechali.“

Citovaný text je však zajímavý také z jiného hlediska. Je totiž velmi neobvyklé, že by v té době (rozumíme konec první poloviny 19. století) dal otec „zneuctěné“ dcery přednost variantě svobodné matky, což prakticky znamenalo hanbu pro celou rodinu, před možností dceru provdat, zvláště jednalo-li se o relativně dobře zajištěnou partii, jak konečně z uvedeného zápisu vyplývá, navíc když se ženich údajně sňatku nebránil, ba právě naopak. Situaci si proto vysvětlují tak, že potenciální ženich byl ve skutečnosti

mnohem větší „nýmand“, než je rodinná tradice ochotna připustit, nebo neměl, což je ještě pravděpodobnější, žádný zájem napravit svůj čin sňatkem. Proto byla tato rodinná milostná romance, jež nezůstala bez následků, romanticky upravena pro budoucí způsobem, který ji činil snesitelnou a ospravedlňující. Těžko uvěřit, že dobový společenský tlak, pokud tomu byly události příznivě nakloněny, by zúčastněné aktéry nedonutil v podobném případě k svatbě.

Také příběh Tvarůžkových prarodičů z matčiny strany Veroniky (narozené 1825) a Josefa (narozeného 1822) Havrlantových z Rožnova je zajímavým dokladem své doby. Oba manželé pocházeli původně z poměrně zámožných rodin. Nicméně životní poměry v letech 1820-1860 nebyly příliš příznivé. Proto se autorův staříček¹¹⁶ pokusil vyřešit rodinnou finanční krizi pomocí půjčky u sousedů, kteří však jeho situace využili a následně ho připravili o celý majetek: *... v nestřežené chvíli pozvala trojice staříčka k Mikulcovi do hospody – staříčka opili, ač žádným pijákem nebyl a kup provedli – bez stařenky, pojistivše její podíl 100 zl na chalupě. Po této zprávě proklela stařenka všechny tři do horoucích pekel, když chuděře nechtěl dáti nikdo rady ani pomoci na zmaření kupu. Vzniklou krizovou životní situaci vyřešil staříček poněkud nešťastným způsobem, útekem z domova: ztratil se a nebylo o něm celých 13 let té nejmenší zmínky. Ženu i s dětmi vyhodili noví majitelé z domu a celá rodina skončila v podnájmu. Jak vypadal následující život ženy s pěti dětmi bez střechy nad hlavou a bez finančních prostředků, popisuje autor ve svých vzpomínkách takto: *Stařenka chodila po nádence a v zimě šila hlavně ženské svršky jako rukávce, sukně, košule – rubáše – fěrtochy a pod. Moje matka – jako nejstarší z dětí chodila místo do školy posluhovat, sousedům pásala krávy – v zimě soukala tkalcům cívky do věrtatu. Ostatní děti opatrovaly jedno druhé. Žádné z dětí nechodilo do školy, pouze autorova matka Františka navštěvovala jeden rok školu, kde se naučila sotva číst. Jak píše autor: *Kdožby se staral v té době o školní vzdělání – takových bídáků? --- Ani pes nezaštěkl!* Po třinácti letech se vrátil k rodině provinilý otec, který se mezitím živil hlavně prací v různých cihelnách, aniž by o sobě podal sebemenší zmínku! *Ač děti, již odrostlé, pomoci jeho nepotřebovaly – stařenka rovněž – smířili se a on se vrátil. Přinesl s sebou nějaký našetřený groš a žil pak se stařenkou ve svornosti a lásce – živě se nádenickou***

¹¹⁶ Na Valašsku se běžně užívá pro označení prarodičů termínů „staříček“ a „stařenka“ místo dědeček a babička, stejně jako se například často objevují slova „matička“ a „tatíček“ jako synonyma pro kmotru a kmotra.

prací až do konce svého života. Zemřel ve stáří 76 let. Ve vzpomínkách autora rodinné kroniky figuruje staříček jako člověk vždy zamlklý, který si s vnukem nikdy nepovídal, a příběh ze života svého nikdy nikomu nevyprávěl (zřejmě ze studu).

Na výše uvedeném zápise jsou pozoruhodná zejména ta fakta, která poukazují na běžný život své doby. Nejzajímavější však byla informace o způsobu řešení náročné životní situace ze strany muže (manžela a otce rodiny), kde lze jen těžko říci, zda bylo neobvyklé. Každopádně žádný jiný doklad o podobném případě, se nepodařilo nalézt. Otec tak zde působí jako slaboch, který řeší svou fatální chybu, navíc způsobenou v alkoholovém opojení, útekem od problémů a tím i od rodiny. Naopak matka se vyjímá jako silná žena schopná postarat se sama o celou rodinu a to navíc v době, kdy na Rožnovsku panovala všeobecná hospodářská krize. Jako neuvěřitelná se jeví také její ochota vzít svého muže po letech zpět. Těžko říci, zda se jednalo o akt lásky či spíše o projev soucitu a smíření se situací dle slov „v dobrém i zlém“. O autorových slovech popisujících jejich následný společný život jako idylický a láskyplný, lze, dle mého názoru, s úspěchem pochybovat, je možné však věřit tomu, že navenek, v zájmu zachování existence rodiny, se tuto iluzi snažili oba aktéři udržovat.

Významným přínosem je také Tvarůžkova charakteristika hospodářské situace na Rožnovsku: *Nikdy Rožnov ani Rožnovsko neuživilo vše co se zde narodilo. Početní naši chlapci i děvčata chodila na sezonní práce do „světa“ a opět se vraceli zpět. Přemnozí nalezše lepší kus chleba se už nevrátili... Můžem říci, že až do začátku našeho století chodívali muži i ženy, svobodní i ženatí, „na žňa a jiné práce na Hanú“.* Informace, že za prací odcházeli jak muži tak ženy bez ohledu na rodinný stav, jen potvrzuje již několikrát zmíněnou hypotézu, že těžký život v této horské oblasti byl příčinou odstranění některých pohlavních nerovností, zejména v oblasti práce a zajištění finančních prostředků k obživě rodiny. Valašsko evidentně znalo a praktikovalo dvojí pracovní zatížení žen již mnohem dříve, než do republiky pronikl socialismus se svými rovnostářskými idejemi.

V rodinné kronice Josefa Tvarůžka nalezneme také důkaz, že neobvyklé nebyly ani sňatky mezi značně věkově nerovnými partnery. Vezmeme-li v úvahu, že ženy často umíraly dříve, vyčerpány těžkou prací a častými porody, bylo běžné, že hospodář se oženil znovu podruhé i potřetí, pouze se postupně snižoval věk manželek, zvláště pokud

byl muž majetnější.¹¹⁷ Výjimkou pak nebyly ani sňatky, kdy si dobře zajištěná vdova, popř. neprovdaná žena „staropanenského věku“, jež přišla k penězům například dědictvím, vzala mladého muže, nejčastěji pacholka nebo podruha. V kronice je pak zmíněn nerovný sňatek Veroniky Janíkové a pacholka Josefa Divína: *Veruša, žila v domácnost při rodičích. Když tatíček a maměnka zemřeli, byla ještě dlouhá léta svobodná. Konečně v 45 letech se vdala a vzala si sousedního pacholka 25 letého Josefa Divína. Pacholek se sice ženil z vypočítavosti, ta se mu ale nevyplatila: Stará při Divínovi omládla – Josefa pochovala, byla vdovou a dožila se věku 92 let bez zanechání potomků.*

Významnou část textu věnoval Josef Tvarůžek době svého dětství, které považoval za normální a relativně idylické, z poznámek je zřejmé, že se jednalo o tradiční patriarchální rodinu své doby. Otec je prezentován jako rodinná autorita, matka jako silná vyrovnaná osobnost, k níž autora poutala láska a obdiv. O jejím těžkém údělu svědčí také následující slova: *Není třeba zvláště připomínat, zvláště letního času, šla matka na lože kolem půl noci a ráno, když děcka vstávaly o 5 a 1/2 6 ráno měla matka snídani i oběd uvařený a spěchala na pole, sestra Anna do „fabriky“ poněvadž pracovní doba začínala v 6 hod. ráno a končila v 7 večer.*

O svém seznámení s budoucí ženou Hermínu Barošovou z Tylovic v roce 1902 Tvarůžek napsal: *Líbila se mně. Byly zde způsoby a hlavně zbožnost, které budily i zájem, vážnost a úctu. Já, na základě mých životních poměrů, na nějakou vážnou známost pomýšleti jsem nemohl, proto též musel jsem své chování řídit, ačkoliv všechny mé počiny byly pevně zakotveny v touze dosáhnout zajištění existence, abych si ji mohl vzít.*¹¹⁸ Kromě ekonomické nesamostatnosti autora se problémem ukázal také nesouhlas Hermíniných rodičů, *...kteří zásadně stavěli se proti naší známosti, zvláště když převzala v r. 1905 obchod smíš. zbožím, po svém švakru Severínu Kramolišovi. Poměr tak dalece dospěl, že mně bylo otcem Herm. i vyhrožováno „čaganem“.* Nakonec se rodiče Hermíny s volbou své dcery smířili a 25.11.1907 se konala svatba. Z dokumentu je

¹¹⁷ Z genealogického hlediska bývá za obvyklý považován dvouletý interval mezi jednotlivými porody. Navíc absence antikoncepce a náboženské cítění častým porodům přímo nahrávaly. Zdroj Mgr. Zdeněk Cvikl, VMP, Genealogické centrum Valašska, Rožnov p. Radh.

¹¹⁸ V minulosti byl společenský statut muže v měšťanské společnosti odvozen zejména od jeho pracovních úspěchů, tj. pevného pracovního místa a stabilního příjmu sloužícího k ekonomickému zajištění budoucí rodiny. Naopak hodnota ženy spočívala v jejích reprodukčních schopnostech a její statut byl jednoznačně spojován s její přirozenou rolí manželky a matky.

rovněž zřejmé, že autor byl na svou dobu, co se týká partnerského vztahu, notně pokrokový a schopností a obchodnického umu své ženy si velice vážil: *Sňatkem s Herminou nastala nová epocha mého života. Změnilo se v mém životě všechno. Tvarůžek má na mysli fakt, že opustil své dosavadní knihařské řemeslo a začal pracovat v obchodě své ženy. V novém oboru byl úplným nováčkem, což bez obalu překvapivě přiznává a navíc se za svou nezkušenost nestydí. Takový přístup byl v tehdejší době spíše výjimečný a Tvarůžkovu upřímnost, s níž popisuje své počáteční peripetie, je potřeba hodnotit nadměru kladně: *Samozřejmě – já přijdu do tohoto nového zaměstnání – byl jsem jak telátko, nerozumějící ničemu a neuměje ani „škárnice“ ukrotit. Visel tedy obchod a jejího vedení jen a jen na ženě. Byla to zejména korespondence a kalkulace tedy to nejdůležitější které obstarávala vždy sama; já jsem se učil cupkat vedle jak batolátko držící se sukně. Za tím účelem nechal jsme sebe společenstvu živností obchodních také zapsati jako učeň! Ačkoliv, tehdy mohl jsem převzít obchod bez průkazu spůsobilosti, ...**

5.2 Kronika rodiny Billů rožnovského učitele Klementa Zrůnka

Podobně relativně pozitivním vztahem k samostatným a schopným ženám se vyznačuje i rodinná kronika Billů¹¹⁹ sepsaná v roce 1952 rožnovským učitelem Klementem Zrůnkem (1881-1959).¹²⁰ Již v úvodu se hrdě zmiňuje o práci své matky na poštovním úřadu, kde také obsluhovala telegraf, když uvádí: *...maminka vykonala předepsanou praksi i zkoušky na poštovního úředníka. Bylo to v době, kdy ženy v úřadech byly ještě velkou vzácností. Maminka dělala pravděpodobně zkoušku také na úředníka telegrafního.* Jak vidno, autor si uvědomuje výjimečnost žen pracujících mimo domov, nicméně i jeho matka pracovala pouze do doby, než se vdala. Poté se již, zcela v duchu tradice, věnovala nadále pouze rodině a domácnosti. Jiná vzpomínka taktéž věnovaná matce Františce Billové provdané Zrůnkové, nám pak přináší další doklady o životě ženy v druhé polovině 19. století na Rožnovsku: *Školního vzdělání nabyla maminka především v obecné škole v Rožnově, již navštěvovala v letech 1861-1867, tedy jen do 12 let.....Mezitím byla rok nebo dva v klášterní škole v Odrách, tedy v 10. až 11. roce svého věku. Později, asi ve věku 16 let, byla maminka za dalším vzděláním v Opavě, myslím že jednak ke zdokonalení v šití a jiných ručních pracích, jednak že skládala*

¹¹⁹ Rodina Billů byla významná rožnovská měšťánská rodina. Z jejich řad se rekrutovali měšťtí starostové, poštmistři, poslanci a významní obchodníci.

¹²⁰ Zrůnek, K. Kronika rodiny Billů. Nepublikovaný text. Rožnov p. Radh. 1952. Archiv VMP, R 41.

tehdy poštovní a telegrafní zkoušku. ... Maminka uměla výborně německy a mluvila tímto jazykem hbitě až do své smrti. Měla sice výbornou školu kuchařskou u stařenky Žofinky, ale učila se kromě toho vařit u paní Mockové v hostinci „u koruny“. Bylo to asi výrazem péče, aby její výcvik byl co nejlepší. Kolem dvacátého roku věku onemocněla Františka Billová plicní formou tuberkulózy. Následující text je současně také lehkou sondou do života Rožnova druhé poloviny 19. století: *Kde se as infikovala? O příležitost nebylo v tehdejším Rožnově nouze. Snad získala nákazu od léčebných hostů, neboť Rožnov byl tehdy léčebným místem pro tuberkulosu a jistě se tímto způsobem infikovalo mnoho Rožňovanů a vymřely pak souchotěmi celé rožnovské rodiny. Maminka měla dosti příležitosti k nebezpečnému styku se souchotináři, jak cizími tak domácími, při svém zaměstnání poštovní úřednice i snad s tuberkulosními lázeňskými hosty, kteří bydleli na poště.¹²¹ Neboť tehdy se nečinil rozdíl mezi těžce a lehce nemocnými, dokonce už nebal znám rozdíl mezi uzavřenou a otevřenou tuberkulosou. Lékaři posílali do lázní každého, komu bylo třeba útěchy a naděje, a v Rožnově byl každý vítán. Autorova matka však měla štěstí: ... stal se zázrak. Nemoc se zlepšila, bílá Fanyňka zase pracovala jako dříve, šila si výbavu, tančila, vdala se, měla 10 dětí, z nichž 7 zůstalo na živu, dřela se v pravém smyslu po celý svůj život a dožila se 78 let. Jaká to v ní byla podivuhodná síla života! V době, kdy maminka onemocněla, měla již známost s tatínkem. Ale již před tím měla vážnou známost, ba lásku s Albertem Janíkem....Jisto je, že se měli vážně rádi, že Janík pracoval jako sladovnický v Haliči, že se vrátil pro nemoc a brzo zemřel tuberkulosou. ...Maminka prý nosila kytičky na jeho hrob až téměř do své smrti, nikdy však nám o tom nevyprávěla. Rodiče měli svatbu v únoru 1879, maminčina nemoc spadá asi do let 1875-78. Z maminčina vyprávění pamatuji si jen, že tatínek byl fešák a že jí ho ostatní rožnovské panenky záviděly. Myslím, že tatínkova známost s maminkou trvala dosti dlouho, 2-3 léta, a že nemoc způsobila odklad svatby. Konečně k ní došlo 5/II 1879.*

Zrůnkova kronika je inspirativní obzvláště vylíčením jednotlivých ženských postav rodiny Billovy, z nichž je patrné, že přestože měl autor k ženám, na svou dobu, velmi sympatický postoj, jejich hlavní roli vidí zcela tradičně v kuchyni a u dětí. Například při popisu tety Žofie vyzdvihuje především její tichou zbožnou povahu, skvělé

¹²¹ Obyvatelé Rožnova v době lázeňského rozkvětu často pronajímali své pokoje hostům, z nichž mnozí byli nevyлéčitelně nemocní, obvykle trpěli plicní tuberkulózou v různě pokročilých stádiích. Tito pak často nakazili někdy i několik členů jedné rodiny. Ve hřbitovní knize Rožnova p. Radh. (1896 – 1979) lze nalézt velkou řadu úmrtí místních obyvatel různého věku právě na TBC.

kuchařské nadání a schopnost pečovat o rodinný krb a podporovat tak kariéru úspěšného manžela: *Maminčina pěstounka a moje „tetička z pošty“ Žofie byla hodná, tichá, nábožná a pracovitá žena, a jak jsem se již zmínil, výborná hospodyně a kuchařka. Maminka měla u ní znamenitou školu. Byla menší, mírně tělnaté postavy, drobných kostí. Měla zdraví nepevné, vyhlížela velmi zestárle, co moje paměť sahá, t.j. když jí bylo asi 50 let. Vyhlížela vždy nepoměrně starší než staříček. Stařenka neměla velkých vědomostí ani zvláštního nadání, nedala to však nikdy znát a nepletla se do hovoru o věcech, kterým nerozuměla. Byla to hodná žena, která nikdy nikomu neublížila a svému muži udržovala pohodlný útulný domov, takže mohl žít úspěšným životem. Jejich manželství se vyznačovalo vzájemnou snášenlivostí, úctou a láskou.*

V jiném případě popisuje „staropanenskou“ tetu Boženu: *...Byla méně nadaná a když dospěla do staropanenských let, byla nesnášenlivá a hašteřivá. Nebo ...Velmi se jí ujímala teta Ida Schwetzová, pozorujíc, jak pro méně hezkou tvář a nesympatickou povahu spěje neodvratně k staropanství... Zde je nutné upřesnit, že Božena Františka Billová zemřela v březnu 1896 na tuberkulózu ve věku 28 let(!), kdy se již těžce nemocná vrátila ze služby ve Vídni.¹²²*

Také při charakteristice dominantní tety Emilie nešetří autor kritikou, ačkoliv ta je namířena především proti jejímu německému původu: *Teta Emilie uměla česky dobře, pletla i do němčiny česká slova, říkala na př. „Anna. reich mir die naběračka“. Mluvila však raději německy, a poněvadž vůbec vedla vládu v domě, mluvílo se v domácnosti strýčka Františka více německy než česky a také děti měly domácí vychování převahou německé.... Je to zajímavý případ germanisace dětí ze smíšených manželství.... Strýček František byl dobrý Čech,...., a nerad viděl toto němčení, ale jsa povahy neenergické, byl slabý vůči energičtější tetě, jež vždycky věděla, co chce, a vždy svou prosadila. Když strýc František zemřel, stal se na žádost tety Emilie tatínek poručníkem jejich 4 dětí, byl však jen poručníkem titulárním, protože tetička si rozhodovala o všem sama a také sama si všechno obstarala.*

¹²² Věk partnerů podtrhával odlišné chápání mužských a ženských rolí v minulosti. Zatímco muž před třicátkou měl stále na ženění času dost, žena začínala být kolem dvacátého roku věku považována za odkvétající a v pětadvaceti se již pomalu zařazovala mezi kandidátky na staropanství.

Jednu z jejich dcer, svou sestřenicí Annu (narozenou 1877) pak popisuje Zrůnek následujícími slovy: *Byla to energická dívka, jež vykonávala vliv na celou rodinu, byla po tetě hlavní germanisatorkou. Měla hezkou vysokou postavu, černé vlasy, malé (bílovské) černohnědé oči, jako její nevlastní sestra Božena. Kromě rožnovské obecné školy byla na vzdělání, myslím po dvě léta, v klášterní německé škole v Přestavlkách u Přerova. Nesla těžce stísněné poměry, v nichž tetina rodina po jistou dobu žila, neboť i jejím ideálem byl důstojnický stav; na to však nebylo vyhlídky, protože nebylo peněz na důstojnickou kauci.¹²³ V Meziříčí vyhledávala hlavně společnost slečen Matuschkových, poněvadž byly dcerami důstojníka a Němky. Dostalo se jí v té době po dvakrát nabídnutí k sňatku, jedním poštovním úředníkem a jedním soudcem, obě bez rozmýšlení odmítla, nebyli to důstojníci. Rád jsem se s ní kamarádil, neboť byla veselá povahy. Měla společenské vlohy, byla rozená aristokratka. Nikomu nemohlo být dědictví po strýci vítanější než jí. Její touha se blížila splnění, sňatek s důstojníkem byl možný; ... Anniny ideály se arci splnily jen částečně. Snila o důstojníku štíhlé postavy a Němci, vzala si pak setníka Antonína Jirouška, Čech az Nymburka, hodně obtloustlého.*

Anniným pravým opakem byla nejmladší sestra Johanna (narozená 1889): *Byla málo nadaná, bez jakéhokoli temperamentu, povahou tedy zcela nepodobná své sestře Anně, ba ani Alešovi. Měla ze všech sourozenců nejmenší, nejdrobnější postavu. Chodila do české obecné školy v Meziříčí, co se učila později, nevím. Vedla sedavý život, byla méně hezká, málomluvná, zkrátka vrozená stará panna. Zdá se, že jejím životním úkolem a smyslem života bylo háčkovat a plést „děčky“ pod vázy, pod svícny atd.*

Že měl Klement Zrůnek jistou slabost spíše pro živé, energické ženy dokládá i následující líčení tety Kristýny (narozené 1846): *Teta Týny vůbec nedovedla mluvit jinak, než velmi hlasitě. Měla hluboký, téměř mužský hlas, k tomu vyslovovala er velmi hrčivě. Měla také stále dostatečnou zásobu řeči, takže rozhovor nikdy neuvázl, byla-li přítomna. Byla to hodná, dobrá, veselá osoba, proto ve společnosti oblíbená. Zvláště ji měli rádi mladí páni a dívky, jimž byla universální gardedámou. Tenkrát se dělávaly výlety na Radhošť vždy ve větší společnosti, neboť značkovaných cest nebylo, rovněž ne útulen. Starší Rožnované už na takové výlety nechodili, svobodné dívky nesměly podle tehdejšího mravu na výlet s pány bez gardedámy, a jako taková fungovala ochotně*

¹²³ U některých profesí, například ve státní správě či u důstojnictva, byly dokonce pevně stanoveny překážky uzavření manželství. Jednou z nich byla právě povinnost rodičů nevěsty složit kauci.

pro všechny teta Týny, jež ostatně svůj úřad vykonávala velmi shovívavě. Šlapala statečně, ač byla hodně tělnatá, a bavila neustále celou společnost, až se to po Černé Hoře rozléhalo.

Také popis vzdálené příbuzné Emilie Franzové je toho důkazem: *Mezi hosty, kteří občas do Zašové zavítali, byla sestra strýce Ludvíka, paní Emilie Franzová. Její manžel Antonín Franz, starší již pán, byl nájemcem panského dvora v Zubří.Pan Franz byl Němec, paní Franzová byla tak, jako strýček Ludvík, polo Němka, polo Češka. Nosila krátce stríhané vlasy, což byla v tehdejších dobách nesmírná vzácnost, a byla vůbec žena originální, ve všem samostatného úsudku a zvyklá jednat tak, jak chtěla.*

Rovněž v Billově rodině docházelo k intelektuálně nerovným sňatkům, kdy ke schopným ženám občas náleželi poměrně neschopní muži, což v případě, že byli ekonomicky zajištěni, nebylo překážkou, jak uvádí zápis věnovaný bratranci Rudolfovi Billovi: *Rudolf se špatně učil již v obecné škole, ale přesto jej teta dala do gymnasia. Bydlel v Meziříčí u svého strýce a poručníka profesora Hyláka ve Vilímkově domě. Hylák měl za ženu sestru tety Kristýny. Přes protekci, které se mu tím přirozeně dostalo, jen s bídou udělal tři třídy a pak šel na učení na kupce. Když si odbyl tříletou vojenskou službu ve Vídni, převzal obchod po svém otci, který byl mezitím pronajat. Snad by nebyl schopen ani obchod vést, ale brzo se oženil a jeho čilá manželka pak obchod řídila a má jej podnes. Byla to slečna Růžena Majerova. Rudolfa prý vůbec nechtěla. Stala se jí však nehoda, že se opařila těžce na rukou i na těle. Když ležela těžce nemocna, ukazoval prý zamilovaný Rudolf tolik oddanosti a obětavosti k ní, že se pak dala říci a vzala si jej.*

Osud jiného bratrance Arnošta Billa (narozeneho 1868) nám přináší nejen důkaz o protěžování mužského potomka v měšťanské rodině druhé poloviny 19. století, ale je také dokladem o poměrně zajímavém životním osudu měšťanského floutka: *Arnošt se narodil 10/IV 1868; tedy po jedenáctiletém manželství, když otcí bylo 36 let., byl konečně dědic jména i dědičného úřadu poštmistrovského.Arnošt, ačkoli měl sestru, byl hýčkán jako jedináček: čeledí, příbuznými, snad i rodiči, ale hlavně mou maminkou, která byla o 13 let starší a jakousi jeho chůvou. Rodinný život jej příliš nelákal, neměl k ženění nikdy správné chuti. Dlouho odolával tlaku ze strany rodiny, aby se oženil. K překvapení všech se nakonec zasnoubil a posléze i oženil s Aurelií Rzhovou, která již nebyla nejmladší a řadu let pracovala na poště jako úřednice. Jemu bylo tehdy právě*

34 let, jeho nevěstě docházelo 38. Byl to tedy divný věkový poměr. Nevěsta k tomu neměla ani věna ani výbavy. Důvody, proč si Rudolf zvolil právě Aurelii, zůstaly neznámé. Podle jedné verze vzal si Arnošt slečnu Aurelii ze vzdoru, že jej matka a sestra stále nutily, aby se oženil; podle jiné měl Arnošt nějaké hříchy, pro které jej slečna Aurelie k sňatku donutila. Josef Tvarůžek se však zcela pragmaticky domnívá: Myslím však, že žádná z obou hořejších versí není docela správná, nýbrž že Arnošt nahlédl, že se jednou oženit musí, a že se mu se stanoviska jeho osobního pohodlí hodila nejlépe slečna Aurelie, jež měla více než 20 let praxe nejen v poštovní kanceláři, nýbrž i v Billově domácnosti a v hospodářství. Manželství však nakonec šťastné nebylo. Aurelie zatajila, že trpí epilepsií a tato nemoc, se později, bohužel, projevila i u jejich jediného syna Oskara, který na tuto nemoc zemřel 12.6.1915 ve věku 13 let. Jeho smrtí nenastalo na poště lepší ovzduší. Teta měla záchvaty dále a dostávala i status epilepticus. Měla kromě toho téměř od začátku manželství děložní myomy s častým krvácením. Strýc byl čím dál tím nešťastnější a vyhledával uspokojení mimo dům. Teta byla přirozeně žárlivá a docházelo k domácím scénám. Občas si strýc zajel na flám do světa /obyčejně do Prahy nebo do Brna/, aby na neutěšený domov zapomněl. To činil ostatně již od počátku svého manželství,...

Oba výše citované prameny – Kronika rodiny Billů i Kronika rodiny Josefa Tvarůžka jsou historickými materiály s významnou výpovědní hodnotou a to i přesto, že se jejich autoři často, při svých charakteristikách událostí a osob, nevyhnuli určitému více či méně intenzivnímu citovému zabarvení. Tuto skutečnost lze však pochopit, neboť popisovali převážně sobě blízké osoby, k nimž je poutaly různě silné emocionální vazby. Je proto nutné nahlížet na tyto dokumenty poněkud kritičtějším pohledem, nicméně jejich výpovědní hodnotu to nijak zvláště nesnižuje.

5.3 Z deníků a korespondence adresované malíři a grafikovi Bohumíru Jaroňkovi

Kromě obecních (městských) a rodinných kronik lze za důležité a neopominutelné zdroje informací považovat také například deníky s osobními zápisky pisatelů. Velmi podnětným materiálem, osvětlující i vztah autora deníku k ženám, jsou deníkové zápisky jednoho ze zakladatelů Valašského muzea v přírodě, Bohumíra Jaroňka.¹²⁴

¹²⁴ Deník Bohumíra Jaroňka obsahující zápisy z let 1889 – 1896. Archiv VMP, karton E30, i.č. A 7321.

Převážná část Jaroňkových zápisů je věnována zejména popisu jeho kulturního a společenského života v Budapešti. Pravidelně si také zapisoval své výdaje, včetně těch drobnějších, což například svědčí o tom, že se pravděpodobně jednalo o člověka velice spořivého. Na druhé straně po celou dobu svého pobytu přispíval svým rodičům i sourozencům nejen finančním obnosem, ale také různými praktickými dárky. Vzhledem k tomu, že měl již od mládí zdravotní problémy s trávicím ústrojím, jsou v jeho deníku také časté záznamy uvádějící jeho váhu a zdravotní stav pisatele, což by se dalo zase vyložit jako určitý stupeň autorovy hypochondrie. Mnohem zajímavější jsou však jeho zápisy zachycující bohatý společenský život. Bohumír Jaroněk byl charismatický člověk a umělec s bohatým osobním životem, který přestože měl množství příležitostí se oženit, neučinil tak a celý život prožil vedle svých rovněž umělecky založených sourozenců, sestry Julie a bratra Aloise. Toto sourozenecké trio se posléze stalo jedním z nejvýznamnějších kulturních činitelů nejen regionálního významu.

Jaroňkův vztah k matce osvětluje blíže zápis z jeho deníku, jenž byl pořízen těsně po její smrti a který je zároveň dokladem o těžkém údělu ženy 19. století: *...avšak já pouze před sebou viděl mrtvou tvář své milované matky a otázka „co moje matka na světě měla dobrého“ se mne v mnoha variacích stále do mozku drala. Mimo rodinu naši neměla pro nikoho význam, žila pouze své rodině, svým dětem. Na mysl měla stále přání, by se jejím dětem dobře vedlo, by celý život jich byly šťastny. O, těch motliteb co k nebi vznesla! Jak pobožně mne svěcenou vodou kropila, na čelo, ústa a prsa mne křížkem znamenala, jak vroucně opět a opět líbala, když jsme se spolu 4 měsíce před její smrtí loučili. Ve vráskovité, ustarané té tváři já dobře četl, co za myšlenky starým mozkiem probíhají, já v mém nitru jasně cítil: matko s Tebou mluvím naposled. Pokusil jsem se zažertovati, a co jindy se potkalo při loučení s dobrým výsledkem, selhalo tentokráte docela. Nahoře u dveří domku stála a zrak její mne doprovázel pokud mne spatřil. Chtěl jsem na ni zavolati: maminko nastydnete, avšak nemohl jsem. Poprvé ve svém životě jsem tak dokonale porozuměl mluvě pohledem. O, na poslední pohled své drahé matičky nemohu nikdy zapomenout!*

Mnohem veselejší jsou pak, obvykle velmi stručné poznámky (zřejmě z taktických důvodů), popisující večerní zábavy s dámami různého postavení, ženy a dívky lehčích mravů nevyjímaje. Například v zápise z 10. dubna 1894 nalezneme: *Sešel jsem se*

s Kuhnem v kavárně Niccoleti a vyzval mne s ním jít do orfea. Po orfeu jeli jsme k Ferenczimu, pili jsme tam s děvčaty mnoho vína, holky jedly k tomu. Pak jsme jeli do bytu „Etelky“. Vzali jsme s sebou vína. V bytu jsme pobýli asi 2 hod. Dále jsme navštívili 2 nejlepší bordely, ku konci kavárnu Ungerleider, kde Kuhn utratil asi 35 zl. Mne se velmi vyděračnost nestydatého cafetiera znechutila i pustil jsem na něho ve své opici zhruba a odešel jsem domů v dobrém rozmaru. V květnu téhož roku si píše do deníku poznámku: První nejintimnější styk s pí. Kovacsovou v její komůrce. Jak vyplývá z řady následujících zápisů, styk s domácí Rosou Kovacsovou pokračoval až do Jaronkova přestěhování v srpnu téhož roku: Před kavárnou stály dlouhé špalíry žen, mezi nimi též moje domácí R---: přinesla mne kalhoty. V kantině, jak bylo umluveno, jsme se nesetkali, teprv nahoře v „cimře“ na mne čekala.... Velmi se z mého příchodu radovala p. dom. R. Doufala, že budu pilnějším. Já však věren svému principu: byt že má být sídlem klidu, „držel jsem na sebe“. Ona však nikterak nápadně nedala svou choutku na jevo. Mám k ní ryzí sympatii, ale - ... K první roztržce mezi milenci došlo již osmnáctého téhož měsíce, kdy si Jaroněk poznamenal: Jsem byl s dom. pí. na procházce. Na cestě domů jsme se pro legraci vedli zavěšení k nemalému gaudiu české společnosti, kterou jsme potkali. Já pozdravil hlasitě, nápadně. Přišedše domů udělala na mou zdrženlivost marný útok ---- Já nebyl v té náladě - poprvé se mne znelíbila. Svou potřebu jsem kryl jinde den na to ---Zápis z 27. června již svědčí o udobření, neboť popisuje společnou návštěvu hudební kavárny: Vypili jsme asi 10 flašek piva a každý čaj. Cikánům dal 5 zl., hráli nám u samého stolu „k uchu“. Já byl náramně vesel a obzvláště dělal s paní Rosou všelike pikantní, ale dovolené slušností vtípy. Byl jsem tak nadšen její milou povahou, že jsem ji chtěl v kavárně hubičku vyloudit. Mírku, kde jsou Tvoje zásady?! Však člověk se mnohdy stává sám sobě nepochopitelným.- A o tři dny později najdeme v deníku pouze stručnou poznámku: Po druhé int. st. s R na St. v poledne. Následující den: Po 3. int. st. s R. na St. v poledne. (Neděle.) a 15. července si zapsal: Int. styky s R. se denně opětují, avšak nepozorují změny v tělesné dispozici.- Zde není jasné, o jaké tělesné dispozice se mělo jednat a jakým způsobem měly být změněny.

Na počátku srpna se Jaroněk přestěhoval, ale svou slabost pro něžné pohlaví dlouho nepotlačuje: Jsem ve čtvrti, kde jest hřích ve své elegantní formě doma. Znáám vás, vy útulná doupěta vůkol ulice Leopoldské: díky příteli Kuhnovi poznal jsem nejrepresentativnější stánky hříchu. Vy krásné děvy s obnaženými ňadry, barvenou tváří,

nápadně černým obočím a nápadně červenými rty, hroby ctností v tváři a s vnadícími posuňky -----. Jedné druhu vašeho, která svou krásou a podlými lidmi svedena, jsem věnoval mnoho sympathií svých a zachoval jsem ji je i tedy, když mne smutnou svou minulost zjevila.

Podobných notiček obsahují Jaroňkovy deníky podstatně více, je zřejmé, že tento člověk měl v případě milostných vztahů více než bohémského ducha, často okouzloval a někdy i okouznil i přítelkyně a manželky svých přátel. Vzájemnou korespondencí je tak doložen velice blízký vztah mezi Bohumírem Jaroňkem a vdanou Karlou Lukášovou z Prahy. Zvláštní na celé situaci je pak také skutečnost, že manžel Josef Lukáš byl současně dobrým dlouholetým přítelem Bohumíra Jaroňka. Dochovaná korespondence je, bohužel, jednostranná, v archivu VMP se nalézají pouze dopisy Karly Lukášové, Jaroňkovy listy se zřejmě nacházejí, pokud vůbec ještě existují, v majetku neznámých soukromých osob.

O seznámení dvojice Lukášová – Jaroňek se dovídáme ze vzpomínkového textu Karly Lukášové napsaném po smrti Bohumíra Jaroňka (leden 1933) na žádost jeho sourozenců Julie a Aloise Jaroňkových.¹²⁵ Karla Lukášová hned v úvodu píše *Psal se rok 1891! rok významný v mém životě. Provdala jsem se a s chotěm přesídlila jsem do Budapešti.* Následuje popis velkoměsta, které autorka v duchu srovnávala s Prahou. Při jedné z procházek noční Peští ji zavedl manžel Josef Lukáš do krajanského spolku v Budapešti zvaném Česká Beseda,¹²⁶ kde se seznamuje s Bohumírem Jaroňkem: *Ale několik pánů vstalo a vítalo nás a jeden z nich, drobný, štíhlý, přišel až k nám a energickým pohybem vzal mne za ruku a vytáhl na světlo. „Vítejte nám, mladá paní a doufáme, že se Vám bude mezi námi líbiti. Já jsem Jaroňek, takto malíř a všecko, co kdo chce. Snad z nás budou dobří přátelé.“ Jeho upřímné oko, dobrosrdečný úsměv způsobily, že mně ostýchavost opustila a za chvíli jsem se vesele seznamovala s ostatními a při následující návštěvě Besedy, kuli jsme již plány na podzimní seisonu; mělo se hráti divadlo, to byla moje stará láska, vyhledávali jsme vhodné hry, rozdělovali role. Zkrátka byla jsem ve svém žvilu a mistr Jaroňek byl nejen výborným aranžerem,*

¹²⁵ Nepublikovaný text Karly Lukášové z roku 1933. Archiv VMP, karton E18, i.č. A 7323/1-6.

¹²⁶ Česká Beseda byl krajanský spolek v Budapešti založený v prosinci 1872 reorganizací ze Slovanského zpěváckého spolku. Cílem spolku byla organizace aktivního kulturního života jeho členů – zábavy, plesy, amatérská divadelní představení, výlety, přednášky atd. Od poloviny 70. let do konce 80. let 19. století se potýkal s krizí (v roce 1888 byl dokonce dočasně zakázán), ale koncem osmdesátých let byla jeho činnost v plném rozsahu obnovena a existoval až do 20. let 20. století.

ale i veselým společníkem, tak že Jeho přičiněním se mně po vlasti mnoho nestýskalo. V roce 1896 se Lukášovi vracejí z Pešti zpátky do Prahy, styky s Bohumírem Jaroňkem se však nepřerušily, naopak, ještě během pobytu v Budapešti se Lukášovi seznamují i s jeho bratrem Aloisem a sestrou Julií. Obě rodiny se poté přátelily a vzájemně navštěvovaly, jak je doloženo ze vzájemné korespondence uložené v archivu Valašského muzea v přírodě, až do smrti posledního člena sourozeneckého tria Jaroňků - sestry Julie v červenci roku 1945.

Že se mohlo jednat o něco víc než pouhé přátelství dokládá řada listů Karly Lukášové adresovaných Bohumíru Jaroňkovi, zejména v devadesátých letech 19. století, přesněji od roku 1896, kdy Lukášovi opustili Budapešť a vrátili se do Prahy. Zmiňované listy jsou velmi osobní, přičemž zcela ojedinělým dokladem jejich vzájemného vztahu je dopis z 2.9.1896, v němž se Karla, mimo jiné, zmiňuje o společném dítěti: *Jak se již na to těším! Mírku, ta radost shledání! Já bych Tě zlíbala, bránit bysi se musil, tak vřelé bylo by objetí mé! Ale s těmi milostnými dopisy do Moravěnky si nezačíněj! ve jménu naší lásky Tě o to žádám; a víš-li, že Ti věřím, ujistíš-li mně slovem svým! třeba bych Tě nehlídala a to u mně jest již velká známka Důvěry! Pomni, že Ti vychovávám dceru! Apropos! Na ty báje a legendy jest dosud času dost, myslím že máme pouze bohémské prázdniny, které dle okolností budou buď krátké či dlouhé. Prozatím smíš skládat jen nadšené hymny a věnovat celý cyklus mně, ano?....*

V dalším z listů z 19.8.1896 Lukášová píše následující vyznání: ...*Vidíš, toužím po Tobě dnem i nocí, snad vzdechy mé přinese Ti vítr vanoucí již na holá strniště – snad blížící se zima vkládá v srdce mé tu nevýslovnou touhu, z níž i nemoc povstat' může! Věříš mně? A toužíš-li i Ty tak trošinku po Karle? Můj Mírečku zlatý, co si počnu v zimních dlouhých večerech, co? Tebe nebude zde, a Ty jediný dovedls mne pobaviti. Tvůj duch svěží a vznešený vyhledati dovedl přirozenou stravu pro ducha mého – co si počnu bez Tebe: Ty snad zapomeneš – však né, né, Ty nesmíš! Budu Tě neustále pronásledovat svými bezvýznamnými, duchaprázdnými lístky až Ty se konečně smiluješ nade mnou ubohou a na desátý vždy mně odpovíš. Nešť! Ale pak budu šťastnou, šťastnou i těmi drobty přízně Tvé, můj milovaný, nezapomenutelný Mírku. Usmíváš se útrpně a myslíš si, kdyby raději ta bláhová Karlička starala se více o děti, a nemařila čas a nepletla si hlavu zamilovanými pletkami, to aby přenechala raději těm mladším! Ano, ono se to snadno řekne: „Zapomínej!“ Ale spíš to mé srdce umlkne na vždy, než na Tebe by*

zapomnělo!!! Věříš mi? Pamatuješ miláčku můj, že byly doby, kdys mi nevěřival. Pamatuješ, jaký žal jsi mi vždy učinil nedůvěřivostí svou? Vyčítal jsi mi rozmary a Bůh ví, že má náklonnost k Tobě více byla než rozmar! Miluji Tebe, Pepu (manžel Josef Lukáš) i Tonka (snad Antonín Pfeiffer, přítel z budapešťské Besedy)! Koho nejvíc? Tvou duši vznešenou, Tvou něžnou povahu, celého Tebe! Páši snad hřích na Pepovi, ale může-liž býti hříchem čistá láska má? ... Co strachu jsem zažila a přec bych byla ty chvílky nedala ani za bohaté dary! Jak chvěla jsem se, když kráčívala jsem po starých schodech vedoucích k Tobě. ...Miluji přec Pepu nade vše, i Tonka mám velmi ráda, jak rodného bratra, však k Tobě mně víže cosi vyššího, co mně povznáší, co činí mně lepší než jsem.....Oh! proč bylo nám se rozejíti? Kdy najdeme se zas? A zdaž můj drahý bude přátelství Tvé ke mně stálé? Mně čeká nyní život trudný!...vždyť jsem tak malou, neskonale hloupoučkou, mně je třeba Tebe a pak mohu trošinku se povznést nad obyčejnost, ale jinak?... Budu nešťastnou, vím to, a nepokoušej se ani mně to vymlouvat, neboť marné by to bylo!¹²⁷

Z konce devadesátých let 19. století pochází také krátká zpráva psaná rukou Karly Lukášové na obálce malého formátu. *Kdo jest Tvou nynější kvartýrskou? Má dcery? Dej si pozor, ty bývají nejhorší!! Pa! Tisíc pus! Víš-li, že bych Tě viděla přec nejradši u pí. Kováčové, tam měls alespoň domácí stravu!*¹²⁸ Vzhledem k tomu, že vztah Jaroňka s jeho budapešťskou domácí Rosou Kovaczovou nebyl zcela nevinný, působí tato poznámka obzvláště pikantně.

Lukášová takřka v každém listu (v letech 1896–1945), adresovaném kterémukoliv ze sourozenců Jaroňkových, žehrá na svůj životní osud, neboť jejím snem byl život bohémský. Závidí Jaroňkům jejich spokojené soužití plné uměleckých a kulturních zážitků, cestování a bohatého společenského života. Poklidný život domácí ji značně nudí, radosti jí příliš nepřináší ani domácnost, ani dvě děti – Lidka a Josef: *Děti nejsou sice již nejmenší, ale přece jen děti, a co ty dají práce osobě, která jest jim zvyklá, natož pak mně, která velmi zřídka se s nimi zabývám? Jest to hanba, ovšem, ale ta moje nešťastná povaha, která tíhne ku věcem zcela jiným než ku klidné a tiché domácnosti –*

¹²⁷ Dopis Karly Lukášové Bohumíru Jaroňkovi. Pozůstalost Bohumíra Jaroňka. Archiv VMP, karton E11, i.č. A 3246/1-3.

¹²⁸ Dopis Karly Lukášové Bohumíru Jaroňkovi, nedatováno. Tamtéž, i.č. A 3251.

ta jest vinna vším,... ¹²⁹ Že ambice žen v minulých stoletích byly často rozdílné od tradičních představ společnosti dokazují i slova z listu psaného z pobytu z Jizerských hor v létě 1899, kde pisatelka trávila prázdniny s rodinou: *Pište mi, sic mně trošku povyrazíte. Ale brzy! Jsem zde tak děsně osamocena, že mnohdy mi až úzko. Řeknete asi, že mám děti – ano ty mám, ale – jest to trestuhodné? řeknu-li, že nerada s nimi se zabývám? Proč musím stále myslit' na věci, které jsou nad prostý rozum můj, proč myslím na minulost', která byla tak krásná, proč přítomnost' nikterak mně nevábí a budoucnost ještě černější býti se mi zdá?....* ¹³⁰

Jedním z mála originálních textů z pera Bohumíra Jaroňka určeného ženě je citovaný úryvek z jeho osobního dopisu Marii Kozelkové-Prokopcové (mimořadně sestře Karly Lukášové), která jeho část uvedla v rámci svých vzpomínek po Jaroňkově smrti, kde vzpomínky na Jaroňka označila za *nejkrásnější ohlasy mládí*.¹³¹ V uvedeném listě Jaroněk píše: -- *a tak jste nám z náhla ujela! Ač jste se na to po týdny připravovala, bylo to pro mne z náhla: jediné, co mi po Vás zůstalo je vůně Vašeho vonného vlasu, která se ještě teď v mých nozdrách potuluje. – Ono se Vám to odjelo, ale zanechati rozbolněná srdcata, je jiná věc. Ach přijedte a uvidíte, že se budu ve své lásce mírnit a spokojím se pouze s počmoucháváním vůkol Vašich pižmových – ale co, pižmem páchne každá kuchta – marně hledám hmotu, která by co do vůně, se vyrovnala Vaším vlasům -- - aha! Ambra! Já nevím, na kterém stromě roste, ale naši pěvci tvrdí, že to voní. Slečno Marie!, mocná je vůně vlasu dívčího, chemikové nevědí, čím jest plozena a k čemu jest, ale srdce básnické to tuší. Žádné jiné páchnidlo a vonidlo světské, se jí nevyrovná, jest to něco, něčeho, co tentononc---- Nezdá se Vám, Mařenko, že má čeština málo slov? Ona si jednoduše vůni dívčího vlasu nazve vůní — na světě ale voní jiných věcí a dívčím vlasem přec nejsou. Oproti vůni vlasu dívčího jest slovo hmotou, znázornit dovede tento pojem a dojem pouze nos. Jen takovou potvůrku pozorujte, když se dostane do oblasti dívčího vlasu, jak se labužnický a výmluvně krabatí. To věřím, ty egoisto! Odpusťte, kárám svůj nos. Ach co bylo není. – Ve všech společenských vrstvách hledám ztracený ráj, ale neptejte se, jak to všude voní. No, až přijedete Vy, má zlatá Mařenko/odpusťte, já nemohu říci srdci kuš/ to budou hody. ---*

¹²⁹ Dopis Karly Lukášové Bohumíru Jaroňkovi, 16.6.1899. Tamtéž, i.č. A 3256/1-2.

¹³⁰ Dopis Karly Lukášové Bohumíru Jaroňkovi, 28.7.1899. Tamtéž, č. A 3254/1-2.

¹³¹ Kozelková-Prokopcová, M. Vzpomínky na mistra Bohumíra Jaroňka. Nepublikovaný text. Archiv VMP, karton E18, i.č. A 4274/1-3.

Z výše citovaných textů je zřejmé, že nejen Jaroněk měl slabost pro ženské pokolení, ale že stejnou slabost měly ženy různého stavu i věku pro něj. Bez obav lze proto vyslovit domněnku, že, měřeno pohledem současnosti, byl by Bohumír Jaroněk ideálním adeptem na tzv. singla. Ženy měl evidentně rád, řady z nich si pravděpodobně dokonce i vážil, žádná jej však nedokázala zaujmout natolik, aby byl ochoten změnit svůj způsob života, oženit se a vychovávat děti.

5.4 Alois a Julie Jaroňkovi

Paradoxně na tom byl obdobně i jeho mladší bratr Alois (1870), který žil sice po celou dobu tak trochu ve stínu svého charismatického bratra. Také v jeho pozůstalosti je uloženo množství korespondence dívek a žen svědčící o tom, že i on byl svého času považován za dobrou partii. Ale zjevně ani on nepovažoval klasické rodinné štěstí za natolik atraktivní, aby mu dal přednost před bohémským způsobem života po boku svých sourozenců. K zdůvodnění, proč zůstali všichni tři sourozenci Jaroňkovi svobodní, pouze napsal: *Proč se Bohumír neoženil mělo asi více příčin. V mládí chtěl mít svobodu, aby se cele mohl věnovat umění (učit se malovat), pak chtěl vidět svět, hlavně umění jiných národů, což by rodinné starosti byly nedovolovaly. Později, když sestra Julie nechtěla se vdávat, aby nemusela opustit churavou matku, rozhodl se Boh., že ji – Julii- její lásku k matce splatí tím, že zůstane též svobodný a při sestře. Já jsem měl zachránit rod, ale říkal jsem, že ti starší mají začít a když se náš rodinný poměr sourozenců upravil tak pěkně, že nás mnozí kladli za vzor, nebyl bych se zanic odhodlal své sourozence opustit.*¹³²

Ještě zajímavější je pak osud jejich starší sestry Julie (1864), která zůstala rovněž, přes řadu nabídek, dobrovolně svobodná. Žila se svými bratry, které dokonce oba přežila, údajně proto, aby jim vytvářela ideální rodinné zázemí pro jejich umělecké ambice a budování kariéry. Bratr Alois popisuje sestru Julii slovy: *Julie byla vždy naším strážným andělem. Kdež by byl Bohumír se svým zdravím, kdyby Julie nebylo. Nebyl by se dožil toho věku.*¹³³ Sama Jaroňková píše své neteři Boženě Hartmanové po smrti svého bratra Bohumíra následující: *Vždyť sám strýček říkával: Tys mi vším, sestrou, matkou i strážným andělem, kdyby ne Tebe, dávno by mě tu již nebylo. Trpíš se mnou*

¹³² Vzpomínka Aloise Jaroňka na zesnulého bratra Bohumíra. Strojopisný text. Archiv VMP, pozůstalost sourozenců Jaroňkových., nedatováno, nečíslováno.

¹³³ Tamtéž, nečíslováno.

*a snášíš dobré i zlé.*¹³⁴ Z již citovaného dokumentu pak pochází také další vzpomínka Aloise Jaroňka na sestru Julii a zmiňuje rovněž úskalí, která byla ochotna snášet, jen aby byl její bratr šťastný. *Valašsko miloval (bratr Bohumír) nade vše. Když, opustiv skvěle placené místo malíře portrétů u dvor. fotografa, se usadil ve Val. Meziříčí, aby se mohl cele věnovat jen umění, přišla jednou chvíle, že nebylo v domě haléře a Bohumír s těžkým srdcem se měl vrátit opět do té skvělé otročiny, jak nazýval dobu u fotografů, vyšel si za město na kopec Junákov rozloučit se s valašským krajem. Tam ho popadla taková bolest, že má své drahé Valašsko opustit, že se vrhnul na zem a jak by chtěl ten jeho kraj k srdci přivinout, zaplakal. Ale sestra rázně rozhodla jinak: raději že bude snášet bídu, jen když Bohumír bude šťasten.*

Julie Jaroňková se angažovala v různých organizacích a aktivitách, jednou z jejích aktivit byla také iniciativa v mírovém hnutí. Zajímavým dokladem je mnohastránkový dokument strojopisného textu z roku 1912 obsahující její projev zaměřený radikálně proti jakémukoliv válečnému brojení.¹³⁵ Mimo jiné ve svém projevu zmiňuje nelehkou úlohu žen při protiválečné činnosti. *My ženy nemáme dosud občanských práv; náš hlas není slyšen tam, kde se o našem jmění a o životech statisíců našich manželů, synů, otců a bratrů rozhoduje. My těch práv v budoucnosti dosáhneme, ale nelze do té doby čekat, nelze nečinně zakládati ruce v klín. Jest nutno, abychom připravovaly půdu, abychom začaly s drobnou, vytrvalou, uvědomovací a přesvědčující prací, jejímž výsledkem by bylo všeobecné poznání a pochopení na př. toho, že každý člověk již svou existencí, již tím, že zde je a žije, má právo na život, že toto právo mu nesmí nikdo brát, o jeho životě rozhodovati, dokonce života ho zbavovati, aneb jej nutiti, aby druhé lidi vraždil a zabíjel.* O několik stránek dále zase zmiňuje dosud opomíjený potenciál žen v politickém životě pro jejich výraznější smysl pro sociální jistoty, když v souvislosti s neexistujícím ale potřebným sociálním pojištěním píše: *A mně se zdá, že bude třeba, aby co nejdříve v říšské radě i jejím branném a sociálním výboru zasedly ženy a přesvědčily pány politiky, že potřebnější pro blaho příslušníků tohoto státu je sociální pojišťování než-li jeden nebo dva dreadnoughty,*¹³⁶ *které se za 10 let beztoho hodí do starého železa.* Julie Jaroňková vidí příčinu válek již ve výchově, kdy jsou

¹³⁴ Dopis Julie Jaroňkové neteři Boženě Hartmanové z 22.2.1933. Pozůstalost sourozenců Jaroňkových. Archiv VMP, karton E49, i.č. A 35892.

¹³⁵ Projev Julie Jaroňkové u neznámé příležitosti. Strojopisný text. Archiv VMP, pozůstalost sourozenců Jaroňkových, 3.6.1912, A 9531.

¹³⁶ Dreadnought je nejtěžší bitevní loď s mohutným pancéřem. Viz <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/399163-dreadnought>.

v učebnicích dějepisu vyzdvihování a oslavování především úspěšní vojevůdci a váleční hrdinové a vítězové. Ve svém hodnocení neopomíjí ani rodinnou výchovu a to zejména vliv matek, které své chlapce často vychovávají až v nekritické úctě k vojenskému stavu a slávě na válečném poli. Osvětluje také svou představu skutečné zmužilosti, když uvádí: *Voják se obětuje, aby druhé zabil, ošetřovatelka a lékař, aby je zachránili. Prvního vede ke zmužilosti diktovaná nenávist k lidem, druhého dobrovolná láska láska k nim.* V závěru své procítěné řeči pak vyzývá ženy k protiválečné aktivitě a dokonce si dovolila jistou dávku kritiky válečné charity, která byla mnohdy doménou žen: *A ženy, co ty mají tu činiti? Ne jako obyčejně čekati, až válka vypukne, a pak po probuzení soucitu tvořiti spolky, aby v nich nepotřebné věci – jako cupaninu, obvazy jako v roce 1879 – zhotovovaly a do tábora posílaly, aneb aby se připojovaly k společnostem červeného kříže a snad samy do pole táhly, aby raněné ošetřovaly. Soucit pro raněné, který ženám tak dobře sluší a který se tak lehce vzbuzuje, jest sice úctyhodný, ale lépe učiníme, když všechny své hlasy pozvedneme k odporu proti válce dříve, než-li bude vypovězena nebo prohlášena, když i my budeme žádati, aby spor vyřízen byl smírcí konferencí a ne válkou. Den takového úsilí před vypuknutím války byl by daleko prospěšnější, než-li měsíce milosrdné práce po jejím vypuknutí.* Z celého textu je patrné, že Julie Jaroňková byla nadmíru inteligentní žena s racionálním smýšlením, která odmítala zůstat, jak velely tradice, v pasivní pozici ženy – manželky, matky a pečovatelky

Lze předpokládat, že Julie, která již v mládí měla příležitost okusit možnosti, jež ji nabízel společenský a kulturní život, která díky bratrům hodně cestovala a navštěvovala divadla, opery, výstavy, kavárny, která byla aktivní v Sokole, ochotnických spolcích atd., si dobrovolně, navenek pod rouškou sebeobětování, zvolila život bez manžela a bez dětí, což ve skutečnosti obnášelo mnohem více osobní svobody a možností zejména na poli společenském a kulturním. Z dochovaných dokumentů a také ze vzpomínek žijících či nedávno zesnulých pamětníků vyplývá, že svého rozhodnutí pravděpodobně nikdy nelitovala. Ve vzpomínkách pamětníků bývá popisována jako hrdá osoba, která byla na svůj životní osud a stav velmi pyšná.

Rodičovské a výchovné ambice pak mohla tato trojice uplatňovat na svých třech schovankách (neteřích) – Anně, Boženě a Marii Ryglovým, jimž Jaroňkovi poskytli po smrti jejich rodičů (1918) domov, neboť byli vzdáleně spřízněni. Největším

problémem se ukázala výchova svérázné a sebevědomé Boženy (později provdané Hartmanové), která se od počátku vzpírala příliš autoritativní, byť svým způsobem laskavé, výchově nových poručníků. Důkazy o tom, že hodné a poslušné dívky se cenily i v tak bohémsky založené rodině, nalezneme v dopise Bohumíra Jaroňka Boženě Ryglové z 24. ledna 1926, kde tento, mimo jiné, své „neposlušné neteři“ píše: ... *a že musím doznati, žes nikdy s duchem naší rodiny nesplynula. Ba naopak, Tvůj sedmiletý život u nás byl pasivní tichou oposicí proti našemu duchu; vždyť Tys ve všem oponovala a stavěla svůj rozum nad naše zkušenosti, vzdělání a autoritu. Upřímně jsem se těšil na Tvou vánoční návštěvu, zvláště když Tvá letní návštěva vyzněla tak harmonicky. Avšak hned jak Tě mé zvědavé oko spatřilo, postřehl jsem jistý nevkus a výstřednost, za kterou jsem Tě kdysi káral a kterou jsi mě dokonce pohněvala. Hned padl jakýsi stín na mou radost ze shledání, který jsem nedovedl dostatečně zakrýt: do popředí se postavilo vědomí, že máš svou tvrdohlavost, se kterou lpíš na svých zvycích Tobě neslušících. A tak to bývalo vždy: Tvá minulost, někdy se vzdorem někdy skrytě projevovaná, stavěla se vždy nad náš vkus a individualitu a brzdila kroky na cestě Tvé výchovy. Píšeš, Boženko, že nikdy nesplatíš to, co pro Tvé dobro udělal náš dům. Tak jest, Boženko. Bylas přijata do naší rodiny otcovsky a mateřsky a to ve zlé době rozpoutané surové sobeckosti (myšlena první světová válka), která duševně i tělesně zničila na tisíce bytostí Tvého věku. Doba, kdys mohla spláceti skromností, poslušností a úslužností uplynula a nikdy se Ti nevrátí. Unikla našemu vlivu, našim radám: Jsi emancipována..¹³⁷*

Z citovaného listu je zřejmé, jaké vlastnosti se na dívkách v první polovině 20. století cenily nejvýše – skromnost, poslušnost a úslužnost. Jakékoliv projevy svobodné vůle byly považovány za zpupnost a nedostatek lásky k rodičům jako jediné náležité autoritě. Rodiče či jiní zákonní zástupci, a to zejména mužského pohlaví, museli být automaticky a bez odmlouvání respektováni, ctěni a posloucháni na slovo. Emancipace bylo sprosté slovo, které znamenalo, že dívka je zbytečně vzdělaná, protože je ošklivá nebo zpupná. Obě zmíněné vlastnosti však byly na překážku při získávání manžela, jakožto nejvyšší ideální dosažitelné mety své doby a záruky budoucího šťastného rodinného života, čímž se poslání a smysl života ženy naplnil.

¹³⁷ Dopis Bohumíra Jaroňka Boženě Ryglové, Rožnov pod Radhoštěm 24.1.1926. Archiv VMP,. Pozůstalost Bohumíra Jaroňka. Karton E04, i.č. A 9548.

Nejhorší na tom však byla skutečnost, že většina dívek a žen, také díky náboženské výchově, takový život považovala za správný, a pokud ne, raději se smířily. Příkladem může být například následující zápis, který popisuje, jakým způsobem docházelo k některým sňatkům: *Aniž by se mne ptál, jestli ho chci, požádal tatínka o mojí ruku. Byl pěkný i veselý o rok starší jak já.*¹³⁸ *Tak jsem si ho vzala.* Ačkoliv autorka byla jako dcera revírníka relativně vzdělaná, vdala se, aniž by svého budoucího muže dostatečně poznala. Vliv na její rozhodnutí měl bezpochyby také fakt, že se věkově přehoupla přes kritickou hranici třicátého roku věku. Nicméně o pět let později, měla již na krku pět dětí, přičemž první dvě se narodily ve velice krátkém intervalu, v lednu a v prosinci roku 1919. Za deset let poté již byla vdovou. Přestože ve vzpomínkách uvádí, že ve výchově nedělala mezi dětmi rozdíly, je pravděpodobné, že synů si cenila o něco více: *Byla jsem pyšná, že jsem vychovala sama 2 chlapce, kteří se hodí hájit vlast i pracovat.* K dcerám se v zápiscích žádná podobná poznámka nevztahuje.

5.5 Z korespondence Květoslava Paprskáře

Příkladem ceněných předností mladé dívky coby budoucí nevěsty je rovněž dopis Květoslava Paprskáře z Rožnova určený švagrovi Bohumíru Kramolišovi ze 30. března 1922, kdy tehdy asi čtyřicetiletý Paprskář obhajuje nepřilíš přesvědčivě svou vyvolenou před svými příbuznými, jimž se budoucí nevěsta nejeví jako nejvhodnější partie, zejména pro svou údajnou zlostnou povahu.¹³⁹ Ve svém poměrně obsáhlém čtyřstránkovém listu věnuje Paprskář svému případnému sňatku více než tři strany, z čehož je patrné, že o svém rozhodnutí dosud pochybuje, což konečně potvrzuje i slovy: *Nemám chuti ženit se, ačkoliv se mám po velikonocích ženiti.* Ještě před tím svou nevěstu, kterou si však nijak neidealizuje, hájí následujícími slovy: *Udržuji známost s ní přes její nedostatky, které jsou podle mého mínění zaviněny hlavně prostředím, ve kterém žila (domácí lidé) a její povahou. Že je hloupá, toho o ní říci nelze, ale protože není sečtělá, nemá o mnohém mínění žádného a je tudíž rozhovor s ní obmezen na věci nejvšednější. Do společnosti se příliš nehodí je dosti beztaktní, to by mě však ani tolik nevadilo - Horší však nežli tyto nedostatky jest, že když jsem jí vytknul, co se mně u ní nelíbí, seznala to a přislíbila všemožně zanedbané dohoniti.*

¹³⁸ Autorka se narodila v roce 1883, vdávala se během první světové války. Převzato z: Waltrová, I. Vzpomínky na život na valašských horách. Rukopisný nepublikovaný text. Archiv VMP, nečíslováno.

¹³⁹ Dopis Květoslava Paprskáře Bohumíru Karmolišovi, Rožnov pod Radhoštěm 30.3.1922. Archiv VMP. Pozůstalost Bohumíra Kramoliše, karton F09-1, nečíslováno.

Dosud však nepozoruji, že by byly znatelnější pokroky v tom ohledu. Jeli tomu vina slabá vůle, nebo neschopnost přizpůsobiti se, nechci rozhodovati, je to ale v obou případech na pováženou. ... A přednosti její? Jest dosti hezká, pracovitá, pořádná a má dosti dobré vůle, chuti i schopnosti státi se v domácnosti užitečnou. Povahu má k snešení. Konečně má prý na poměry dosti značné věno.

Citovaná slova opětovně potvrzují několikrát vyřčenou hypotézu o preferovaných vlastnostech dívek a žen, mezi něž se řadila především fyzická atraktivita, schopnost postarat se o domácnost a rodinu a především ochota podřídit se muži, nejprve otci a po sňatku manželovi. Pokud byla navíc ještě před svatbou ekonomicky zabezpečena, byla považována za vhodnou adeptku na budoucí pozici manželky a matky.

5.6 Závěry vyvozené na základě analýzy vybraných archivních dokumentů

Na základě analýzy dostupných historických pramenů a dokumentů lze konstatovat, že sociální situace na Rožnovsku (a potažmo na celém Valašsku) byla, z hlediska přístupu k rozdělení ženských a mužských rolí, patriarchálně tradiční, což odpovídá obecným poměrům období druhé poloviny 19. století do poloviny 20. století v celé naší zemi, i v Evropě.

Ženské a mužské role byly striktně vymezeny a jednoznačně rigidně určeny zcela v duchu tradičních společenských představ a hodnot. Muž byl bezvýhradnou autoritou nejen vůči dětem ale tutéž pozici zaujímal i vůči své manželce či partnerce. Žena byla od útlého dětství považována za méněcennou (chlapci byli naopak od dětství protěžováni), byla vychovávána a vedena k submisivitě a poslušnosti, nejprve ve vztahu k otci a posléze také k manželovi. Sňatek byl považován za nejvyšší dosažitelnou metu v životě každé ženy (částečně se tento stereotypní názor zachoval dodnes, když se hovoří o tom, že každá žena chce být alespoň jednou v životě princeznou, a myslí se tím její svatební den), po jejímž dosažení se měla, jak jí konečně diktovala ženská přirozenost, ochotně a nadšeně věnovat rodině a domácnosti, kteréžto oblasti zůstávaly zcela v její kompetenci.

Viditelná diference však panovala v životním způsobu obyvatel města Rožnova, jako lázeňského a kulturního centra regionu, a obyvatel okolních obcí, kteří žili ve výrazně horších životních podmínkách. Chování a zvyky v rožnovských měšťanských domácnostech velmi pravděpodobně kopírovaly měšťanské domácnosti v kterémkoliv jiném městě, s tím rozdílem, že rožnovské domácnosti často pronajímaly volné pokoje bohatým lázeňským hostům, kteří se zde léčili převážně na plicní formu tuberkulózy, což byla zřejmě také hlavní příčina častého úmrtí místního obyvatelstva na tuto nemoc.¹⁴⁰

Život v jednotlivých obcích na Rožnovsku byl, vzhledem k náročnosti existenčních podmínek, odlišný a poněkud komplikovanější. Celé Valašsko, a tedy i rožnovský region, bylo charakteristické neúrodnou kamenitou půdou a náročným terénem, proto se zde také často uplatňoval pasekářský způsob hospodaření a salašnictví. Chudá úroda nebyla mnohdy schopna zajistit dostatečnou obživu celé rodině, proto si velká část domácností přivydělávala podomáckou řemeslnou výrobou (například v obci Zubří to byla výroba březových metlí, v obci Valašská Bystřice to bylo zase dřevěné zemědělské nářadí a hračky apod.). S průmyslovým rozvojem se lidé částečně přesunuli do továren, těžké životní podmínky se však nijak výrazně nezměnily.

Východisko a útěchu tak mnoho obyvatel hledalo v alkoholu, který byl na Valašsku velmi hojně rozšířen. Pálenka se vyráběla nejen v oficiálních pálenicích, kterých nebylo zrovna málo, ale také načerno takřka v každé druhé domácnosti. Pitím alkoholu řešili své životní problémy nejen muži, kteří tak často připravili rodinu o střechu nad hlavou, ale také ženy a tento všelék byl rovněž hojně podáván malým dětem. Valašské ženy lze tedy, spíše však v negativním slova smyslu, označit za relativně rovnoprávné. Častokrát byly k samostatnému a rozhodnému chování donuceny okolnostmi (např. když manžel propil či prohrál v kartách celý majetek a ony s dětmi skončily na dlažbě atd.). Jejich „rovnost“ také spočívala v tom, že mnohdy obstarávaly stejnou práci jako muži (například pracovaly s muži v lese), nicméně děti a domácnost zůstávala výhradně jejich doménou. V podstatě se nelze divit, že tak často hledaly únik z bezvýchodné situace v alkoholovém opojení.

¹⁴⁰ Tuto domněnku potvrzují údaje ze hřbitovní knihy města Rožnova pod Radhoštěm z let 1894 – 1979, kde bývá mj. uváděna také příčina úmrtí konkrétní osoby. Tuberkulóza zde figuruje na jedné z nejpřednějších pozic u všech stavů obyvatel.

Ženy na Rožnovsku měly často určitě ve skutečnosti jiné sny a ambice, než se vdát a rodit jedno dítě za druhým, ovšem jen málokterá dokázala odolat tlaku ze strany rodiny a vlastně celé společnosti, která pravidla pro „slušné dívky“ jasně stanovila. Dívka tak v podstatě neměla příliš na vybranou. Buď naplnit celospolečenská očekávání a stát se vzornou manželkou a matkou nebo získat status modré punčochy¹⁴¹ či sufražetky s vyhlídkou staropanenského života končícího často v osamění a nebo zvolit cestu nejodsuzovanější a skončit jako žena lehkých mravů¹⁴² či svobodná matka, což však vždy znamenalo společenské deklasování či sociální vyloučení. Je proto pochopitelné, že naprostá většina dívek a žen se rozhodla pro konformní a současně nejschůdnější variantu, tzn. roli manželky a matky, a to mnohokrát i v pozdějším věku, přestože třeba předchozí léta věnovaly snaze naplnit své původní ideály.

¹⁴¹ Modrými punčochami bývaly označovány ženy, které daly přednost, před manželstvím a tím i doživotní službě manželovi a rodině, svému vzdělávání. Finská spisovatelka Kaari Utrio (1994) píše, že modrá punčocha byla žena, která se nebála představy, že žena může rozumět i vědě, umění či filosofii, žena, která je ošklivá, brýlatá, kostnatá, neženská a také drzá a troufalá. Protože se tyto vlastnosti musely každému muži znelíbit, zůstávala obvykle starou pannou. Žena se věnovala vzdělání proto, že se jí nepodařilo ulovit manžela. Navíc škodlivost vzdělávání byla také podpořena řadou pseudovědeckých teorií, že žena je v době menstruace oslabená, což ji vylučuje ze studia, a rovněž studijní námaha působí negativně na zdraví případných budoucích potomků. Status staropanenství byl vždy spojován s osamělostí, pocitem méněcennosti, nevraživostí a v neposlední řadě směšností.

¹⁴² Milena Lenderová (2002) uvádí, že status prostitutky, jako bytosti stojící na okraji společnosti, v sobě nesl riziko trvalého vyloučení, definitivního rozchodu s dominantní kulturou. Příčinami, které, i přes toto riziko, vedly ženy a dívky k výkonu tohoto povolání, byly citová deprivace, dysfunkční či neexistující rodina, nedostatek mravní a rozumové výchovy, zjednodušená hierarchie hodnot. Paradoxní bylo naopak zjištění, že nemanželský původ byl ve skutečnosti motivem k prostituci pouze zhruba v jedné desetině všech případů.

6. Současný pohled na problematiku vnímání genderových rolí na Rožnovsku

Současný pohled na problematiku ženských a mužských rolí se pochopitelně od minulosti v mnohém odlišuje. Ženy již rozhodně nejsou v područí svých otců a později manželů, jako důvod k sňatku bývá nejčastěji uváděna láska, jíž předchází dlouhodobější vztah a vzájemné poznávání partnera či partnerky. Nejdůležitější vlastností dívek a žen již určitě není bezvýhradná poslušnost a nutnost cítit mužské pohlaví bez ohledu na jeho schopnosti a chování. Dívky se mohou, dle vlastního uvážení, věnovat studiu a navštěvovat stejné veřejné prostory jako muži, aniž by byly považovány za zkažené či zpupné. Také osobní problémy se již dávno neřeší alkoholem v takové míře, jak bylo dříve takřka pro celé Valašsko charakteristické, přestože domácí „valašská slivovice“ zůstala pojmem a stabilní součástí regionálního folklóru.

6.1 Charakteristika vytvořeného dotazníku

Pro získání přehledu, jak k vybrané problematice ženských a mužských rolí přistupují lidé na Rožnovsku v dnešní době, jsem vytvořila soubor desíti otevřených otázek vztahujících se k této tématice a tento dotazník jsem pak s žádostí o jeho vyplnění rozdala osobně nebo rozeslala e-mailem přátelům a známým, kteří jej povětšinou předali zase dále. Vrátilo se mi celkem padesát šest kusů vyplněných dotazníků od mužů i žen ve věkovém rozpětí 22–68 let, většinou vysokoškoláků, menší skupinu pak tvořili lidé vzdělaní středoškolsky. Délky jednotlivých odpovědí byly velice různorodé v závislosti na ochotě a potřebě dotazovaných vyjádřit se ke konkrétní otázce. Mezi spolupracujícími respondenty převládaly ženy, které tvořily asi dvoutřetinovou většinu. Tento údaj však nepřekvapil, vezmeme-li v úvahu všeobecně známou vyšší ochotu žen komunikovat, zvláště v navozené přátelské atmosféře.

Vybranou skupinu lidí tak rozhodně nelze považovat za odpovídající klasický reprezentativní vzorek respondentů. Výběr byl nahodilý a založený na přátelských vazbách mezi tazatelem a dotazovanými nebo také mezi jednotlivými respondenty vzájemně. Na druhé straně za pozitivní jev lze označit zvýšenou ochotu dotázaných odpovídat, často i obsáhleji, na položené otázky a také vyšší pravděpodobnost pravdivých výpovědí, což zase zvyšuje kvalitativní hodnotu šetření. Rovněž nebylo cílem vytvořeného dotazníku aspirovat na úroveň sociologického průzkumu, záměrem

bylo pouze osvětlit názory současných lidí z rožnovského regionu na některé palčivé problémy související s genderovou tematikou, případně umožnit určitou komparaci s platnými sociologickými výzkumy či informacemi zjištěnými v minulosti.

Na základě odpovědí respondentů bylo možné formulovat určité závěry, jimž samozřejmě, vzhledem, k nedostačující kvantitě a také formě dotazníku, není možné přikládat obecnou platnost, ovšem jejich výpovědní hodnotu to nijak nesnižuje.

6.2 Jednotlivé otázky a hodnocení odpovědí respondentů

Vybrané otázky, které byly postupně respondentům předloženy, mohou působit poněkud nahodile a dojmem, že se žádným specifickým problémem nezabývají komplexním způsobem. Jejich význam a volba však spočívá zejména v účelu umožnit vzájemné srovnání dosažených výsledků s dostupnými validními sociologickými výzkumy a současně také s některými zjištěnými poznatky z minulosti.

1. Myslíte si, že jsou ženy v ČR diskriminovány (znevýhodňovány)? Uveďte, prosím, v kterých oblastech?

Hned první otázka byla cíleně zaměřena k zjištění, jaká stanoviska zaujímají respondenti k existenci **diskriminace žen** v České republice obecně. Případně, jsou-li si znevýhodňování žen v některých oblastech vůbec vědomi. část dotázaných, dle očekávání, odpověděla, že se nedomnívají, že by v naší republice k nějaké diskriminaci docházelo. Svě odpovědi obvykle formulovali do stručného „ne“ či „nemyslím“. Pouze jeden z respondentů zaujal radikálně negativní stanovisko, když na otázku odpověděl následovně: „*Nejsou a feministické žvásty jsou jen výmluvou na neschopnost.*“ (muž, 22 let). Vysvětlením je v tomto případě zřejmě nízký věk pisatele, pro nějž je typické černobílé vidění světa a jistá názorová nekompromisnost, ačkoliv tento respondent patřil v každém případě k radikálnějšímu křídlu dotazovaných. Většina respondentů však diskriminaci žen u nás jako problém vnímá a největší disparitaci pak vidí v pracovní-profesní oblasti. Nejčastější argumentace zněla „*nížší platové ohodnocení za stejnou práci*“, část respondentů (převážně ženského pohlaví) zmínilo také „*horší podmínky pro kariérní růst*“ a s tím související „*nízký počet žen na vyšších a manažerských pozicích a v politice*“. Jedna z dotazovaných zmínila v souvislosti s touto otázkou také problém ženské solidarity: „*Bohužel se ale nejedná*

jen o diskriminaci ze strany mužů, ženy se vůči sobě navzájem taky tak mnohde chovají (např. podřízené pracovnice chtějí mít šéfa radši muže...).“ (žena, 61 let)

Získané údaje se neliší od dat získaných v rámci kvalitních sociologických výzkumů a současně také plně korespondují se snahami sociální politiky státu v oblasti rovných příležitostí mužů a žen, s úsilím o sladování profesního a rodinného života žen. Snaha o komparaci zjištěných informací s údaji z minulosti, je v případě této otázky, zcela bezpředmětná, neboť v dřívější době byla diskriminace žen ve všech oblastech (veřejných i soukromých) všeobecně známa, ovšem byla akceptována s plným vědomím, že se jedná o věc přirozenou a proto správnou.

Další otázky již byly zaměřeny více konkrétněji, do oblastí, které jsou již v převážné míře v kompetenci lidí samotných, tam, kde jim již veřejná sféra není schopna pomoci v tak velkém rozsahu (snad s výjimkou celkových změn při výchovně-vzdělávacím procesu), na nerovnoprávné postavení v rodinách a domácnostech.

2. Souhlasíte s tradičním dělením domácích prací na „mužské“ a „ženské“? Jestliže ano, charakterizujte krátce, které činnosti považujete za mužské a které za ženské?

V otázce dělení domácích prací již v odpovědích panovala větší diferenciaci. Nicméně většina respondentů souhlasila s tím, že o práce v domácnosti by se měli partneři dělit, byť by se rozhodně nemělo jednat o dělení tradiční. Což znamená dělbu činností za předpokladu výrazně vyšší rovnosti (participace obou partnerů), než tomu bývalo v minulosti.

Jednoznačné a stručné „ne“ zvolilo za svou odpověď celkem třináct dotázaných, převažovaly ženy. Část odpovídajících (většinou mužských respondentů) svou spíše tradiční představu dělení rolí poněkud šalamounsky maskovala:

- „*Nejde o dělení prací, ale o dělení ROLÍ. Ty jsou specifické a jednotlivá pohlaví jsou pro ně vhodněji fyzicky a psychicky připravena.*“ (muž, 37 let)

- „*Souhlasím i nesouhlasím. Je mnoho oblastí, kde žena podá daleko lepší výkon než muž a opačně (např. při údržbě domu, auta či technických pracích bude asi vždy platit (ovšemže obecně) lepší výkony ze strany muže, opačně je celá řada oblastí, kde podávají obě pohlaví stejný výkon (nehledě k fyzické síle), tudíž jakékoli dělení na mužskou*

a ženskou roli je zbytečné. Oblasti, kde jsou ženy lepší opomímám záměrně, výčet by byl velice dlouhý.“ (muž, 33 let)

- *„Souhlasím s rozdělením prací dle individuálních schopností členů domácnosti“.*
(žena, 24 let)

Jak již bylo zmíněno, převážná část oslovených se vyjádřila ve smyslu, že určitá dělba domácích aktivit je pro rodinnou harmonii nezbytná. Prostě domácí práce se udělat musí a jak si tyto činnosti konkrétní partneři rozdělí, je záležitost zcela individuální:

- *„V některých případech souhlasím, třeba žehlení, šití, pletení. Asi taky co se týče celkového chodu domácnosti, aby všechno klapalo ☺ myslím, že vaření, velký úklid a další práce má být rozdělena mezi oba partnery.“* (žena, 34 let)

- *„S tradičním asi ne, nicméně rozdělením ano...nepolezu čistit komín, nebudu stěhovat nábytek a jinak to může být půl napůl, já peru, muž vaří, já uklízím, muž vysává...“*
(žena, 33 let)

- *„Nesouhlasím, ale na některé práce ženám chybí fyzická síla a mužům zase trpělivost.“* (žena, 61 let)

- *„Ne – jen k některým pracím mají muži větší dispozice (např. zatlouct hřebík).“* (žena, 32 let)

- *„Ne, snad jen tehdy, když je práce „nežensky“ fyzicky náročná. Také vím, že muži neradi žehlí, nedeptala bych je.“* (žena, 60 let)

- *„Ne, nesouhlasím. Ale bohužel toto členění je v nás zakořeněné a je těžké se ho zbavit. Osobně jen nemám ráda, když vidím muže žehlit nebo prát, věsit prádlo. Ani nevím proč.“* (žena, 40 let)

- *„Ne tak docela: typicky mužské-práce vyžadující fyzickou sílu a práce technického charakteru (opravy v domácnosti) typicky ženské-praní,žehlení o ostatní práce mohou partneři zastávat po domluvě rovnocenně oba. Vysvětlení k diferenci: jakožto muž mám svou důstojnost a vykonávání některých domácích prací mi nepřísluší (platí dle mého názoru oboustranně). Na druhou stranu vidět mou partnerku demontovat ucpaný sifon by mohlo být mnohem zábavnější než pohled na mne za žehlicím prknem ☺.“*(muž, 22 let)

- *„Nesouhlasím, pokud žijí v bytě, zde odpadá starost muže o údržbu domu a proto není důvod, aby nemohl dělat práce "typicky ženské" i on. Řekla bych, že za tyto práce je považován úklid, jako vytírání podlahy, vysávání, utírání prachu, dále umývání nádobí, praní prádla, vaření, žehlení, umývání oken a našlo by se určitě ještě něco. Ale i když*

bydlí v domě, tak by mohl tyto práce dělat, protože většinou i žena pomáhá s údržbou domu, jako je natírání různých částí domu (okapové rýny, dveře, dřevěné obklady, okna atd.), malování stěn a další. Pomáhá i s tzv. "typicky mužskými pracemi" jako je chystání dřeva na topení, sekání trávy kolem domu atd. Takže si myslím, že je toto rozdělování docela zbytečné, alespoň v dnešní době.“ (žena, 31 let)

- „Tradiční dělení prací přirozeně vyplývá z odlišnosti pohlaví, každý si vybírá to, co mu víc sedí-muž se bude přirozeně radši „hrabat“ v autě, žena bude radši přirozeně šít apod. (existuje dost výjimek, ale jsou to stále jen výjimky !) Mužské práce – údržba auta a strojů v domácnosti, stavební práce na domě apod. Ženské práce – obecně jemnějšího charakteru.“ (žena, 38 let)

- „Ano a ne...Myslím že i muž dokáže žehlit a umývat okna.....ale když je tam žena tak to dělat nebude...nebo žena má z domu zakódováno že by to byla ostuda kdyby to za ni dělal muž...proto ty práce dělá sama. Ženské: mytí oken, žehlení převážně. Mužské: opravy všeho druhu (kape kohoutek, vržou dveře...). Společné: vaření, mytí nádobí.“ (žena, 26 let)

V jednom případě byl dokonce ke kladně zodpovězené otázce vypracován přesný seznam ženských, mužských a společných činností:

- „ANO. Mužské – Drobné opravy, Instalace nových věcí. Ženské – Praní, Žehlení. Společně –Vaření, Uklízení, Vysávání, Mytí nádobí, Nákupy.“ (muž, 26 let)

Je zřejmé, že se většina respondentů, opět v souladu s dosavadními výzkumy,¹⁴³ vyznačuje, alespoň navenek, slušnou dávkou tolerance. Těžko však lze, pouze na základě obdržených výpovědí a za předpokladu, že lidé mají snahu dělat se v podobných dotaznících „lepšími“, než jsou ve skutečnosti, zodpovědně prohlásit, že se popsány praktikami řídí i v běžném životě. Je také potřeba počítat s tím, že řada lidí bývá také mnohdy přesvědčenými zastánci tolerantních názorů, ovšem s jejich aplikací v praxi pak mívají značné potíže.

¹⁴³ Například na základě tiskové zprávy k výzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd ČR z konce roku 2007 vyplývá, že „spíše“ a „rozhodně“ vařit by měly ženy si myslí 76% dotázaných. Z rozložení odpovědí, dle pohlaví, také vyplynulo, že častěji jsou to muži, podle nichž má uklízet, starat se o děti, nakupovat potraviny a vařit „rozhodně žena“, zatímco ženy si častěji myslí, že by se o tyto činnosti měli podělit oba partneři rovným dílem.

Z odpovědí je rovněž patrné, že určité genderové stereotypy přetrvávají bez ohledu pohlaví či věku respondenta. Technické záležitosti (jimiž se míní například demontáž ucpaného sifonu či zatlučení hřebíku) jsou chápány jako mužská záležitost, naopak déletrvající činnosti (např. žehlení) a ruční práce vyžadující trpělivost jsou automaticky připisovány ženám, jako osobám v tomto ohledu kompetentnějším.

Vzhledem ke skutečnosti, že v minulosti kompletní starost o domácnost ležela zcela na bedrech ženy, lze nepochybně říci, že i na Rožnovsku došlo k významnému zlepšení jejího postavení. S určitostí se situace zlepšila především v úrovni myšlení a ideálních představ, praxe zřejmě bude, hlavně z důvodu pracovního uplatnění a finančního ohodnocení, pravděpodobně často úplně jiná a méně rovnoprávná, samozřejmě v neprospěch žen.

Následující dvě otázky se vztahovaly k péči o děti, jejich cílem bylo zjistit, jak tuto činnost respondenti vnímají v současnosti. Jestli, ve shodě s výzkumem Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR z konce roku 2007, budou považovat starost o děti za důležitou záležitost rovnocenné spolupráce obou rodičů. A také, zda je pro zdravý vývoj potomka, v souladu s minulým „mateřským kultem“, stejně významná také role otce.

3. Myslíte si, že péče o dítě by měla být především záležitostí ženy (matky)?

4. Domníváte se, že pro vývoj a výchovu dítěte je matka důležitější, než otec, nebo že oba plní stejně významnou funkci?

V odpovědích na tyto dvě vzájemně se prolínající otázky panovala pozoruhodná shoda, a to jak mezi muži a ženami, tak napříč mezi generacemi (respondenti patřili do rozsáhlé věkové kategorie 22-68 let). Nikdo z dotázaných nepochyboval o významu a nezastupitelnosti rolí obou rodičů pro zdravý a harmonický vývoj dítěte, proto také byla péče o dítě prohlášena za záležitost obou rodičů. Někteří respondenti pouze zdůraznili zvýšený význam matky pro první období vývoje dítěte, v souvislosti s její nezastupitelností spočívající ve schopnosti kojení.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Postoje vycházející z předpokladu, že role matky je pro raný vývoj dítěte nezastupitelná zastává velká část populace. Dokonce se uvádí, že až polovina populace je přesvědčena, že předškolní děti trpí v případě, že je jejich matka také zaměstnaná. Viz. Kuchařová, V., Haberlová, V. Rodina a zaměstnání v průběhu rodinného cyklu. In: Sirovátka, T., Hora, O. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. Boskovice/Brno: František Šalé-Albert, 2008, s. 50.

- „Zpočátku je matka určitě ten nejdůležitější člověk, později jsou zapotřebí oba rodiče a plní stejně významnou funkci. Pro správný psychický vývoj dítěte jsou moc důležité oba rodiče (když jeden chybí, dítě je vždy nějak poznamenáno).“ (žena, 31 let)
- „Pokud pomínu kojení, které podle výzkumů JE důležité pro vývoj dítěte, tak si myslím, že oba plní stejně významnou funkci, myslím, že výchovy by se měl ujmout ten trpělivější, zásadovější ...bez ohledu na pohlaví.“ (žena, 33 let)
- „Oba jsou důležití, matka je do určitého stupně vývoje dítěte, pochopitelně, důležitější.“ (muž, 36)
- „Do 3 let je to záležitost žen a dále na domluvě /sport, učení,.../.“ (žena, 44 let)
- „Péče o dítě by měla být věcí obou partnerů. Každý z nich vnáší do výchovy jiný prvek, pokud jeden chybí, resp. je jeden dominantní, ovlivňuje to negativně chování jedince (dítěte).“ (žena, 37 let)
- „Ne na péči o dítě by se měli podílet oba rodiče, i když v prvním roce když žena kojí má větší podíl žena. Ale neuznávám názor „do tří let se stará hlavně žena...dítě ještě moc brečí a nedokáže říct co chce, a od tří si pak hraje s dítětem muž....“ (žena, 26 let)

Je zřejmé, že došlo k poměrně významnému posunu resp. odklonu od dříve tolik preferovaného „kultu matky“, kdy žena byla považována, pro výchovu dítěte za absolutně stěžejní osobu a role otce se omezila na finanční zabezpečení a hlavní slovo v rozhodovacím procesu ohledně rodinných záležitostí. Dle obdržených výpovědí to vypadá, že i na Rožnovsku se pomalu ale jistě objevují tzv. „noví otcové“, kteří péči o děti a jejich aktivity nepovažují za nic méněcenného a zženštilého. Přesto se domnívám, že většina vypovídajících mužů si pod termínem „péče o dítě“ představuje zejména sportovní a herní aktivity s potomkem, plus participaci na zásadních rozhodnutích vztahujících se k dětem.

Úkolem následujícího dotazu bylo umožnit alespoň okrajové srovnání v přístupu k ženské a mužské roli z hlediska hlavního živitele rodiny. V minulosti byl za hlavního živitele obvykle automaticky považován muž, žena bývala v této funkci pouze v případě, že byla samoživitelkou z důvodu manželova úmrtí či jeho útěku apod. Současnost, ačkoliv se snaží udržovat navenek zdání, že primárním živitelem může být, dle vlastního uvážení, kterýkoliv z partnerů, však příliš změny oproti minulosti, v tomto ohledu, nepodporuje. Právě časté a běžné nižší finanční ohodnocení žen ve srovnání s muži je příčinou, že v převážné většině rodin, dochází její členové k pochopitelnému

rozhodnutí, že na rodičovské dovolené zůstane hůře vydělečná žena a muž bude tím, kdo rodinu finančně zabezpečí.

5. Myslíte si, že muž má být hlavním živitelem rodiny a že žena mu má být především oporou a poskytovat mu domácí zázemí?

Za hlavního živitele rodiny má být považován, dle převažujícího mínění dotázaných, ten z partnerů, jenž vydělává více, a druhý partner by mu pak měl vytvářet vhodné zázemí a oba by si měli být vzájemně oporou. Někteří z respondentů (převažovaly mezi nimi ženy) však přímo poukázali na fakt, že často, vzhledem k nerovným podmínkám na pracovním trhu, není z čeho vybírat a role v domácnosti jsou tak již nepřímo rozděleny předem.

- „*NE. Pokud vydělává žena víc, muž má jít na rodičovskou dovolenou nebo se starat o domácnost.*“ (muž, 26 let)

- „*Živitelem rodiny má být ten který na to má.*“ (muž, 36)

- „*Většinou to tak v naší tradiční rodině bývá, protože ženy vydělávají méně. Pokud je dítě kojeno, je to tak i lepší. Ale pokud je žena finančně lépe ohodnocena, nevidím důvod, proč by si nemohla prohodit roli s mužem.*“ (žena, 68 let)

- „*Ne, ale často to tak bývá. Rodiny, kde to funguje jako v položené otázce, by měly dříve nebo později navštívit manželskou poradnu. Jednak je ohrožena trvanlivost vztahu, a pro dítě to není zrovna ideální prostředí a ani životní příklad.*“ (muž, 38 let)

- „*Podle mě má být hlavním živitelem rodiny ten, kdo má lépe placenou práci, jedná-li se o to, kdo má být na mateřské dovolené. Pokud jsou oba v práci, pak by se to nemělo rozdělovat, kdo je hlavním živitelem, protože čas strávený v práci bývá většinou stejný a ani jeden nemůže za to, jak je ohodnocený, záleží na zaměstnavateli. Takže by se o domácnost měli starat stejným dílem, což se taky většinou neděje a stará se o ni žena.*“ (žena, 31 let)

- „*Ne, když má žena ambice a je ve svém oboru dobrá a dokáže „uživit“ rodinu neměla by své sny zahazovat kvůli tomu aby měl manžel, který dělá v práci podřadnou funkci, teplou večeři a umyté nádobí.... Prostě si myslím, že v dnešní době může zázemí zajišťovat jak žena tak muž, už platí trošku jiná pravidla než před sto lety.... a to že si muži na nějaké výhody toho ze kolem nich žena poskakuje zvykli tak by si měli rychle odvyknout....“* (žena, 26 let)

Někteří dotázaní sice projevili při této otázce názorovou toleranci, ovšem přiznávají, že praxe je jiná, jim v podstatě vyhovující či jsou toho mínění, že tradiční pojetí a spojení „muže živitele“ a „ženy pečovatelky“ je přirozenější.

- „V dnešní době se musí snažit oba a zároveň si být i oporou stejně, většinou to však je tak, že muž dokáže lépe zaopatřit a žena poskytnout zázemí, ale není to pravidlo.“ (muž, 22 let)

- „Ne. Závisí na povaze muže a ženy. V mém případě nám vyhovuje „tradiční“ zaměření, v případě nutnosti můžeme fungovat i opačně.“ (muž, 39 let)

- „Nemusí být, nicméně k vytvoření rodinného/domácího zázemí má žena (většinou) lepší předpoklady.“ (muž, 37 let)

- „Nemám nic proti tomu, aby hlavním živitelem rodiny byla žena. Muž by měl být ženě především morální oporou a vytvářet spolu s ní optimální rodinné zázemí vhodné pro dítě. Myslím si, že je pro muže těžké přijmout fakt, pokud má jeho žena vyšší příjem než on nebo je ve vyšší pracovní pozici.“ (žena, 40 let)

Naopak souhlas s tvrzením jako ideálním řešením rodinné situace vyjádřilo pět respondentek:

- „Je to historicky ověřená zákonitost, že pokud žena vytváří optimální domácí zázemí, rodina prosperuje lépe. Bohužel spousta mužů toho pouze zneužívá a neuvědomuje si dopady. Přirozené schopnosti a funkce –muž „lovec“ –živitel, žena –„matka“ jsou mechanismem, jak zachovat populaci. Jsou to všechno přirozené pudy dané přírodou. Pokud jsou v těchto rolích partneři v rodině spokojeni, je dobré je zachovat –pokud jsou rozumní, není problém najít kompromis. Každý extrém škodí.“ (žena, 38 let)

- „Ano, strážcem rodinného ohně byla odjakživa žena a mělo by to tak i zůstat.“ (žena, 24 let)

- „Měl by být, ale žena nemusí poskytovat jenom to zázemí.“ (žena, 44 let)

- „Mělo by to tak být ve většině případů, ovšem pokud je žena ambicióznější, nebo má větší perspektivu (věda, kariéra, umělec) - pak ne.“ (žena, 46)

- „Nemusí to tak být, není pravidlem, že muž by měl vydělávat víc, o to podle mě nejde, ale stále si myslím, že muž by měl být jistotou a žena vytvářet domácí pohodu.“ (žena, 34 let)

Uvedené názory jsou ve srovnání s minulostí naprosto odlišné a jen podporují obecná zjištění, že lidé jsou nakloněni k relativně flexibilnímu řešení rodinných poměrů

v závislosti na konkrétních okolnostech. Přestože řada z nich uvádí, že živitelem má být ten z partnerů, jenž vydělává více, mnohdy přiznávají, že tradiční pohled na věc jim v podstatě vyhovuje. Většině respondentů je jasné, že skutečný stav na pracovním trhu se hned tak nezlepší, takže jsou si, aspoň dle mého názoru, plně vědomi, že tento fakt jim jejich ideální představu bez problémů zajistí. Proto mohou na veřejnosti, bez ohledu na to, jestli je tomu skutečně tak, prosazovat rovnostářské myšlenky. Tato relativně patová situace je příčinou vzniku určitého „ideového alibismu“.

Další otázky záměrně směřovaly k problematice rodičovské dovolené, resp. k jejím relativně kontroverznějším variantám. Cílem bylo získat názor dotazovaných na situaci, kdy se malé dítě do věku tří let dostane do péče někoho jiného, než matky, jak bývá dosud nejčastěji praktikováno, a to z důvodu zájmu ženy zařadit se co nejdříve do pracovního procesu. Současně se jednalo o zjištění, jaký dojem si respondenti vytvoří o muži, který dobrovolně zůstane s dítětem doma na rodičovské dovolené a převezme tak na sebe převážnou část péče.

6. Co si myslíte o muži, který zůstane na rodičovské dovolené místo matky?

Představa muže na rodičovské dovolené byla všeobecně kladně přijata, ženy i muži shodně při charakteristice takového jedince nešetřili pochvalnými komentáři („*fandím mu, má kuráž, má rád rodinu, není ješitný, vážím si ho, myslím si jen to nejlepší, že je to hrdina atd.*“).

Někteří respondenti však souhlasné tvrzení uváděli do souvislosti a nutnosti vyššího výdělků ženy.

- „*Nic zvláštního, kdyby žena vydělávala víc než já, tak su doma též.*“ (muž, 36 let)
- „*Myslím, že k takovým případům většinou dochází, když žena vydělává výrazně více než muž a připadá mi logické, že doma zůstane muž.*“ (žena, 34 let)
- „*Pokud má žena lepší práci tak je to dle mého názoru úplně normální.*“ (žena, 32 let)
- „*Pokud muž vydělává méně než žena je naprosto v pořádku pokud zůstane muž s dítětem doma.*“ (žena, 40 let)
- „*Rád bych, ale stát a společnost obecně zvýhodňuje a podporuje především matky (kde najdete přebalovací pult na pánských toaletách? - výjimka IKEA). Pak je to také otázka fyziologických záležitosti (kojení) a výše příjmů matka/otec.*“ (muž, 38)
- „*Pokud vydělává méně jak žena – myslím, že je rozumný.*“ (žena, 31 let)
- „*Že je to machr! Mě se to líbí a myslím že muži tím že nejsou takové hysterky sou*

kolikrát v rodičovských povinnostech lepší a méně úzkostliví, jediné co nemohou je to kojení ☺.“ (žena, 26 let)

- *„Pokud má na to nervy a chuť bojovat, hurá do boje.“* (muž, 27 let)

Pouze jeden z názorů označil ženu za jednoznačně vhodnější adeptku na roli dětské pečovatelky, navíc biologicky determinovanou – *„Má to těžší než žena, pokud nemá zvýšenou hladinu estrogenu – slouží k lepšímu zvládnutí úkolů a situací vyplývajících ze starosti o malé dítě (mimo jiné, samozřejmě).“* (muž, 37 let)

7. A co si myslíte o ženě, která zkrátí rodičovskou dovolenou na minimum, aby se mohla vrátit do práce?

Zatímco muž na rodičovské dovolené byl akceptován jako veskrze kladný jev, na nějž je třeba pohlížet s respektem a uznáním, pohled na ženu, která dobrovolně vymění mateřské povinnosti za pracovní, již tak jednoznačný nebyl. Škála odpovědí zahrnovala jak odpovědi v zásadě kladné, tak odpovědi výrazně záporné. Žádná z reakcí však takovou situaci nehodnotila vyloženě jako pozitivní. Velká část respondentů se sice přikláněla v podstatě k souhlasnému tvrzení s rozhodnutím ženy k návratu do zaměstnání, ovšem svůj souhlas podmiňovali (mužští respondenti pak poněkud důrazněji) nezbytností zajištění plnohodnotné náhrady v zájmu zachování harmonického rozvoje dítěte a zamezení negativním vlivům při jeho výchově:

- *„Nemyslím si nic, každý má své osobní důvody a vliv na dítě to bude mít podle toho jak kvalitní mu za sebe najde náhradu v době své nepřítomnosti a nakolik se mu bude věnovat v momentech kdy s dítětem bude a kolik si takových momentů bude schopna vyšetřit.“* (žena, 24 let)

- *„O takové ženě si myslím, že má zajímavou práci nebo není schopna jiným způsobem zajistit odpovídající životní úroveň. Na vývoj dítěte má negativní vliv nedostatek času, který mu rodič věnuje. Žena, která je na mateřské dovolené, může zanedbávat dítě ve větší míře, než zaměstnaná žena. Jde o intenzitu času stráveného s dítětem.“* (žena, 37 let)

- *„Pokud si dokáže zaplatit adekvátní opatrování a věnuje se dítěti po práci.“* (muž, 26 let)

- *„S ohledem k profesnímu růstu, resp. udržení se na určité hladině „vědění“ je to zcela běžné, resp. nutné – např. lékařky či manažerky. Pokud je náhradní matka dostatečnou náhražkou (ať již otec dítěte či babička, resp. chůva – ta ale asi jen v bohatších*

rodinách), vývoj dítěte není dle mého soudu poznamenán (zdůrazňuji náhrada matky musí být kvalitní!).“ (muž, 33 let)

- „Je to ok. Výchova je složitá věc. Nezáleží jen na rodičovské dovolené.“ (muž, 38 let)

- „Myslím, že ji k tomu mohou vést finanční důvody, ale také to, že potřebuje změnu prostředí. V zásadě tím nemůžu dítě nijak negativně ovlivnit, jen že dítě si začne zvykat na jiné prostředí a kolektiv např. školka což je velmi důležité. Ale samozřejmě pokud je to dítě velmi malé např. 2, 3 roky tak není na místě, aby matka šla do práce.“ (žena, 23 let)

- „Nemůžu objektivně posoudit, ale pokud je o děti dobře a s láskou postaráno a rodiče jsou s dítětem v denním styku a udělají si na něj čas (pohrají si s ním, čtou mu, povídají) tak by to nemělo negativně ovlivnit vývoj dítěte.“ (žena, 61 let)

- „Brzký návrat do zaměstnání je na rozhodnutí dotyčné ženy a případně partnera, nechce-li ztratit své postavení, vrací se co nejdříve. Dítě to negativně ovlivnit nemusí, záleží komu svěří dítě, ale asi musí trochu počítat s rizikem, že nastanou situace, kdy by třeba sama řešila problémy s dítětem jinak, než osoba, které dítě svěříla.“ (žena, 47 let)

- „Podle toho co je to na minimum. Po půl roce – to si dítě nemusela pořizovat, není to věc, která se dá odložit. Optimální je asi do dvou let dítěte, aby mohla sledovat a věnovat se vývoji dítěte.“ (žena, 28 let)

Poněkud rozporuplný názor na tuto problematiku pak vyjádřil nejmladší respondent ze všech dotazovaných, jenž je evidentně zastáncem názoru, že péče o dítě je především starost ženy: „Pokud je její roli schopen plnohodnotně zastat její partner je vše v pořádku pokud žena tuší že partner ochoten a hlavně schopen nebude což se mi jeví jako docela přirozené je žena sobecká a měla se rozmyslet zda chce děti nebo budovat kariéru.“ (muž, 22 let)

Z odpovědí, přestože z velké části prezentovaly ty tolerantnější úsudky, je cítit, že „mateřský kult“ je v nás poměrně silně zakořeněn. Role matky a mateřská péče je stále považována za téměř nenahraditelnou, zejména pak v prvních letech života dítěte. Důraz, jenž byl bezvýhradně kladen na zabezpečení plnohodnotného zastoupení případně absentující matky a taktéž zvýšená potřeba vysvětlit právě tuto odpověď obšírněji, než jiné, je důkazem, jenž většinu dotazovaných usvědčuje z poněkud odlišného skutečného vnitřního přesvědčení. Většina respondentů také evidentně nepočítá s tím, že by podobná situace (muž s dítětem doma, žena v práci) mohla u nich

samotných vůbec kdy nastat, takže si mohou dovolit předkládat navenek své značně tolerantní soudy bez rizika, že se společensky znemožní.

Získané údaje také jen plně potvrzuje např. sociologický výzkum veřejného mínění o rovnosti mužů a žen z roku 2002, který uvádí, že s názorem, že by se muži i ženy měli rovnoměrně věnovat výchově a péči o dítě, rozhodně či spíše souhlasí skoro 80% mužů a přes 90% žen.¹⁴⁵ Z výzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR z roku 2007 vyplynulo, že péči o dítě považuje za rovnocennou záležitost obou pohlaví 56% respondentů.¹⁴⁶ Dá se předpokládat, že tak vysokých čísel bylo dosaženo především díky obecně rozšířené představě, že matka zajišťuje kompletní péči o prvotní vývojové období dítěte a otec se postupně přidává (občasné přebalování, krmení z láhve, vození dítěte v kočárku, uspávání atd.), ovšem jeho participace na výchově se převážně omezuje na herní aktivity a zábavu dítěte.

Ve srovnání s minulostí, kdy byla péče o děti výhradně v kompetenci ženy a matky, jakožto osoby, schopné nejlépe zajistit optimální a harmonický vývoj potomků, a kdy byla tato činnost považována za čistě ženskou záležitost nehodnou mužského zájmu, došlo k výraznému pokroku a zlepšení. Současní muži již v převážné většině nepopírají svou ochotu aktivně se podílet na péči a výchově svých dětí, přestože si svoji účast obvykle spojují s tou zábavnější částí socializačního procesu. Rovněž pozitivní je zjištění, že otec na rodičovské dovolené je v dnešní době vnímán velmi kladně, přestože většina lidí stále preferuje tradiční přístup, kdy s dítětem zůstává doma žena.¹⁴⁷

Zjistit postoj respondentů k stoupajícímu demografickému fenoménu dobrovolné bezdětnosti, smysluplnosti života takových lidí a také názor na nezbytnost poslání ženy stát se matkou bylo účelem dvou následujících otázek.

¹⁴⁵ Výzkum veřejného mínění o rovnosti mužů a žen, který provedla firma Taylor Nelson Sofres Factum, s.r.o., v březnu 2002 pro potřeby Ministerstva práce a sociálních věcí.

¹⁴⁶ Tisková zpráva k výzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd ČR z konce roku 2007.

¹⁴⁷ Tradiční přístup přisuzující ženě výhradní postavení v péči o malé dítě se mj. projevuje také v nízké akceptaci střídavého čerpání rodičovské dovolené. Muže na rodičovské dovolené s malým dítětem jsou ochotni tolerovat pouze necelé tři desetiny mužů a dvě pětiny žen, přičemž pro ženy je toto stanovisko typické, dokud samy nemají vlastní děti. Viz. Kuchařová, V., Haberlová, V. Rodina a zaměstnání v průběhu rodinného cyklu. In: Sirovátka, T., Hora, O. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. Boskovice/Brno: František Šalé-Albert, 2008, s. 50-51.

8. Je nezbytným posláním ženy mít děti? Co si myslíte o dobrovolně bezdětných ženách?

9. Mohou, dle Vašeho názoru, prožít bezdětní lidé smysluplný život?

Téměř všichni oslovení respondenti se shodně vyjádřili k otázce smysluplnosti bezdětného života, bezdětnost za překážku smysluplnosti lidské existence nepovažují, neboť předpokládají, že tento jev ve společnosti nepřeváží. Relativně tolerantní postoj zaujali dotázaní také k dobrovolné bezdětnosti žen, kdy často stručně odpovídali slovy: „*je to jejich volba*“ nebo „*jejich věc*“. Nicméně občas se někteří z odpovídajících nevyhnuli doplňujícím údajům:

- „*Okrádají se o spoustu lásky, radostí, ale i starostí – je to jejich rozhodnutí.*“ (žena, 61 let)

- „*Pokud se žena necítí a nechce být matkou, tak by neměla mít děti. Děti by měli mít jen lidé, kteří je doopravdy chtějí a jsou jim ochotni dát veškerou svou lásku!*“ (žena, 31 let)

- „*Pro mě to posláním je a jinak je to každého svobodná volba do které by neměli ostatní lidé zasahovat.*“ (žena, 24 let)

- „*To rozhodně není. To je svobodná volba každého jedince.*“ (muž, 37 let)

- „*Ne. Když jim to vyhovuje a nechtějí mít děti, nevím důvod proč by je měly.*“ (žena, 37 let)

- „*Těžko říct, záleží co je pro ně smysl života a jaké mají životní hodnoty. Já už si nedovedu svůj život bez dítěte představit. Než jsem měla dítě, tak jsem ani netušila o co všechno jsem byla ochuzena, ale díky mému dítěti se mi totálně změnil svět a úplně jsem přehodnotila své priority. Dítě dá člověku to, co mu nedokáže dát nikdo a nic jiného – radost, pocit štěstí a tolik lásky! (Jsou to samozřejmě i starosti, ale nedá se to vyrovnat těm kladům). Zkrátka mít dítě je to nejkrásnější co mě mohlo v životě potkat. Nikdy bych dříve nevěřila, že to takhle napíšu, ale já to tak cítím a jsem opravdu šťastná a proto nedokážu jasně odpovědět na tuto otázku.*“ (žena, 31 let)

- „*Posláním to samozřejmě je už od přírody, ale rozhodnutí je opět na ženě samotné, záleží co od života očekává. I když nemá vlastní děti, neznamená to, že k nim nemá dobrý vztah, jistě se s nimi setkává v blízkém okolí, rodině apod. Je jen dobře, že takových žen není většina, to by asi národ vymřel.*“ (žena, 47 let)

- „*Nemyslím si, že mít dítě je posláním. Je to jen divné, protože předpokládám, že potřebu mít potomka je vrozené. Pokud partner s takovým rozhodnutím souhlasí, není co namítat.*“ (žena, 37 let)

- „Je to jejich osobní věc. Ale myslím si, že nevědí, o co přicházejí., o co se okrádají. S dětmi začíná naše píseň znova...“ (žena, 68 let)
- „Je to jejich volba a pokud to tak cítí, pak je to v pořádku, je to lepší než děti v kontejneru, baby boxech a dětských domovech.“ (žena, 31 let)
- „Nezbytné to určitě není (tedy pokud pomínu zachování (jakéhokoli) živočišného druhu). Jejich pozice ve společnosti je určitě oproti ženám s dětmi složitější, nicméně přibývá jich, tudíž i okolí začíná být tolerantnější. Osobně nemám nic proti.“ (muž, 33 let)
- „Ne, každá žena má nárok zvolit si svoje priority a pokud v tom nejsou děti, smůla.“ (muž, 27 let)
- „Je to jejich věc, pokud se tak žena rozhodne a děti mít může - neodsuzuji to. Jiná situace je, když žena nemůže děti mít. V každém případě si myslím, že je to svobodná volba každé ženy.“ (žena, 40 let)
- „Věřím, že mají možnost se s dětmi stýkat a, na druhou stranu, mají víc možností realizovat své touhy a záliby, než s dětmi, takže každý život je smysluplný, i ten bez vlastních dětí.“ (žena, 31 let)
- „Není. Myslím si, že asi nechtěly děti.“ (muž, 36 let)
- „Každého volba. Nemyslím, že je třeba tyto lidi vůbec nějak posuzovat. Ženy nejsou chovnými stanicemi.“ (muž, 38 let)
- „Kdo je schopen definovat nezbytné poslání bytosti? Na Zemi o nikom nevím. Odpověď na první otázku tedy zní NE. Druhá otázka - každý si může rozhodovat o svém životě, jak chce. Můj postoj je zcela neutrální.“ (muž, 39 let)
- „Není to nezbytné poslání, pro dítě je lepší mít spokojenou matku, že ho má, než opačně. Dnešní doba dává ženám na výběr-to je obrovská výhoda. Protože všechny ženy nebudou pravděpodobně takto smýšlet – vždycky zřejmě převáží přirozený pud dítě mít, několik bezdětných žen zásadně neohrozí vývoj populace. Výkyvy jsou přirozené ve všem.“ (žena, 38 let)

Pouze menšinová skupina respondentů označila dobrovolnou bezdětnost ženy jako spíše negativní jev, případně jako známku jistého duševního bloku či psychické nevyrovnanosti nebo jako výraz sobeckého postoje. Přesto ani část těchto, názorově jinak vyhraněných, respondentů neodpírala takové ženě právo na vlastní volbu a rozhodnutí, což stále svědčí o relativně notné míře tolerance. Zajímavá na těchto negativně pojatých odpovědích byla pak zejména jejich stručnost:

- „Život bez dětí není úplně normální.“ (žena, 32 let)
- „Je to každého věc, ale sám sebe velice ochuzuje a život je velice prázdný a sobecký.“ (žena, 44 let)
- „Že mají asi nějaký blok, ale je to jen jejich rozhodnutí a mě do toho nic není.“ (muž, 22 let)
- „Ne nezbytným, ale pokud žena může, měla by mít děti.“ (žena, 32 let)

Prezentované odpovědi jsou plně v souladu s tolerantními postoji české veřejnosti k tomuto vzrůstajícímu fenoménu současnosti, jenž reflektuje změny tradiční reprodukční strategie soudobé společnosti.¹⁴⁸ Plození potomstva ztratilo spontánní charakter, lidé často plánují rodičovství s ohledem na svou profesní kariéru a mnohdy se také této roli cíleně vzdávají, neboť pro ně ztratila atraktivitu ve srovnání s alternativními rolami (cestování, kariéra, studium atd.), jež současnost nabízí. Porodit dítě, stát se matkou a splnit tak své ženské poslání není již považováno za nutný a přirozený úkol každé ženy.¹⁴⁹ Nicméně fakt, že se česká společnost obecně stává názorově otevřenější vůči bezdětnosti, neznamená, že se tím v praxi v takové míře řídí. Pro většinu lidí má mateřství a otcovství stále velký význam a přestože se k programově bezdětným staví velmi tolerantně, velká část z nich je ve skutečnosti značně skeptická k alternativním náhradám mateřství. To konečně potvrzují i výše citované výroky jednotlivých respondentů.

V minulosti se bezdětné ženy převážně stávaly zdrojem projevů soucitu a lítosti (v případě, že nemohly otěhotnět), zdrojem posměchu (ženy, které neměly děti, protože si nebyly schopné pro své špatné exteriérové či povahové vlastnosti nalézt manžela – např. staré panny a modré punčochy) a mnohdy také, bohužel, zdrojem vzteku a násilného chování (např. když ze zdravotních důvodů nebyly schopny dát muži potomka a dědice majetku a rodového jména). Z tohoto hlediska došlo k významnému ideovému progresu. V současnosti již nejsou ženy za bezdětnost stigmatizovány a nejsou ani terčem posměchu či násilí. Projevy soucitu a lítosti se převážně omezují pouze na případy nedobrovolně bezdětných žen, tzn. žen, které po dítěti marně touží.

¹⁴⁸ Sociolog I. Možný údajně dokonce nastínil otázku, zda se po roce 1990 nevytvořila první generace, která vlastně žádnou reprodukční strategii nemá. Viz. Mareš, P. Hodnota dítěte v životě českých rodin. In: Sirovátka, T., Hora, O. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. Boskovice/Brno: František Šalé-Albert, 2008, s. 105.

¹⁴⁹ Publikované výsledky studií European Values Study z let 1991 a 1999. Tamtéž, s. 107.

Účelem následujícího dotazu bylo vytvoření představy, jak dotazovaní vnímají příčiny poklesu porodnosti, v čem, dle jejich názoru, spočívají důvody úbytku počtu narozených dětí, případně, co zapříčinilo vznik fenoménu tzv. „odloženého rodičovství“¹⁵⁰ Budou-li si objasňovat hlavní příčiny nepříliš dobrou ekonomickou situací většiny lidí v produktivním věku či se přikloní k opačnému názorovému spektru a tyto jevy si budou vysvětlovat na základě zcela odlišných pohnutek.

10. Jaké jsou, podle Vás, hlavní příčiny poklesu počtu dětí v posledních letech, resp. proč lidé v současnosti často děti nemají nebo rozhodnutí mít potomka odkládají?

Ani v této otázce odpovědi respondentů příliš nepřekvapily. Příčiny klesající porodnosti byly spatřovány zejména ve změně životního stylu způsobeného hlavně atraktivními alternativními možnostmi, především cestováním, studiem a dlouhodobějšími pobyty v zahraničí. Často byly jako důvod uváděny také pracovní kariéra a zhoršení finančních možností. Ojedinele byly za pohnutky takového chování označeny změny tradičních rolí, uspěchaný životní styl a taktéž blahobyt a vlastní pohodlí potenciálních rodičů. Několikrát respondenti dokonce zmínili současný „baby boom“ a vyjádřili názor, že problematika poklesu porodnosti již není v současnosti zase až tolik aktuální.

- „*Chtějí se podívat po světě, zajistit zázemí pro rodinu, mít, kde bydlet.*“ (žena, 37 let)

- „*Tvrzení v první větě je nepravdivé, v posledních letech se naopak začíná rodit více dětí v důsledku ekonomické prosperity celé společnosti. Na druhou stranu roste počet bezdětných párů. Hlavní důvod vidím v tom, že lidé nejsou ochotni obětovat část svého pohodlí a blahobytu. Jsme bohatí, můžeme si dovolit vše, co chceme, navíc je jednoduché se starat jen o sebe.*“ (muž, 39 let)

- „*Nemyslím si, že by počet dětí klesal, jen ubývá 20letých maminek a přibývá 30letých. Podle mě je to i výchovou, neklade se důraz na to, že se musí žena hned vdávat a mít děti, ale dává se jim větší svoboda volby.*“ (žena, 31 let)

- „*Prudký rozvoj nových možností (podnikání, sport,...), ztráta důležitosti tradičních rolí Ž a M. Možnost volby – seberealizace je možná i mimo rámec rodiny. Prostě celková změna společnosti.*“ (muž, 37 let)

- „*Finanční a ekonomická situace, bydlení a osobní nezávislost.*“ (žena, 31 let)

¹⁵⁰ Častěji se hovoří o fenoménu tzv. odloženého mateřství, zřejmě v souvislosti s tím, že nakonec jsou to vždy ženy, na nichž závisí konečné rozhodnutí, zda mít či nemít dítě. Vycházíme-li z rovnostářského postoje, že o dítěti rozhodují stejnou měrou oba partneři, byť právo veta je fakticky pouze na straně ženy, jeví se termín „odložené rodičovství“ jako vhodnější.

- „Větší svoboda v rozhodování o svém životě.“ (žena, 46 let)
- „Protože si uvědomují, že vychovávat dítě s nedostatkem finančních prostředků a absolutním nedostatkem času, který zapříčiňuje tato uspěchaná doba, je čistě kontraproduktivním činem.“ (muž, 22 let)
- „Myslím , hlavními činitele poklesu dětí dnes můžeme spatřit v dnešním životním stylu, který není zaměřený na rodinný život člověka, ale na jeho kariéru a získání uznání ve společnosti. Druhým nejčastějším činitelem podle mého názoru je horší ekonomická situace ve státě, která finančně ne všem dovoluje finančně zajistit dítě.“ (žena, 23 let)
- „Toto snad už není pravda, ne? V současnosti se myslím porodnost zase zvyšuje. Nicméně obecně je to dáno asi tradicemi, které se stále mění, a způsobem života (rychlejší, více cestování, více možností kariéry, atd.).“ (muž, 38 let)
- „Mladí lidé tento krok odkládají na dobu až jsou schopni si zajistit pro sebe a své děti přijatelné bydlení, mají stále a lukrativní zaměstnání. Myslím si, že to mají v dnešní době těžší než měla předešlá generace za doby socialismu.“ (žena, 40 let)
- „V mém případě potomka odkládám (no nevím jestli se dá říct odkládám, když mám 27let) z důvodu zajištění zázemí tzn. koupi bytu, stavba domu. A jsem ráda, že jsem to tak udělala, jelikož nyní mohu posoudit kolik práce a peněz stojí budování bydlení. A taky se budu určitě rozhodovat kolik dětí si pořídím, jelikož jsem sama ze 4 dětí a vím, že to rodiče neměli jednoduché, jak po finanční stránce, tak nebyli schopni se nám tolik věnovat, trávit s námi dostatek času atd.“ (žena, 27 let)
- „Mezi hlavní příčiny patří kariéra, finance, neplodnost. Lidé si chtějí co nejvíc užít života a proto rozhodnutí mít děti odkládají.“ (žena, 28 let)
- „Široká paleta možností – ať již kariéra, otevřený svět (cestování), koníčky. Je pak zcela logické, že se rodina zakládá nejdříve kolem 30. roku života. Ostatně ve středních vrstvách to bylo běžné i v minulosti. Na často vyjadřovaný názor, že je „špatná doba“ z pohledu ekonomického vývoje - tak to je naprostý blud – vždy platilo a platí, že čím chudší rodina, tím více dětí a opačně. Pokud civilizaci něco zahubí, tak to je naopak bohatství širokých mas (a paradoxně vzdělání?) a nikoli úzké společenské skupiny (tak jak tomu bylo vždy, bohatší vrstvy, když vymřely, byly doplněny těmi úspěšnými z chudších vrstev – kdo bude doplňovat nyní, když jsme všichni relativně bohatí? - přistěhovalci).“ (muž, 33 let)
- „Dnešní doba je uspěchaná a lidé víc myslí na svoje nadstandardní žití a profesní růst, než živořit a plodit děti.“ (muž, 27 let)

Jak je z odpovědí respondentů zřejmé, většina z nich vidí příčiny zkoumaného fenoménu v širších souvislostech, v komplexu řady různých důvodů, které dohromady vytvářejí atmosféru, jež není příliš nakloněná aktivnímu reprodukčnímu smýšlení. Osobně jsem zastáncem názoru, že ekonomické poměry nijak významně rozhodnutí mít dítě neovlivní, pouze pravděpodobně zredukuje konečný počet dětí v konkrétní rodině. Oporou pro následující tvrzení poskytují především historická fakta, která prokazují, že chudé vrstvy měly většinou mnohem více potomků, než jejich bohatší vrstevníci, a také současný vývoj, který z velké části kopíruje minulost. Jak mj. dokazuje řada sociologických výzkumů, sociálně slabší rodiny obvykle nezůstávají bezdětnými a špatnou ekonomickou situaci si kompenzují pasivním přijímáním různých státních sociálních dávek. Naopak ze stejných výzkumů vyplývá, že právě dobrovolná bezdětnost je rysem často charakteristickým právě pro vzdělané vrstvy, které obvykle stojí na opačné straně sociálního členění a na hranici chudoby se rozhodně nepohybují.

6.3 Shrnutí výsledků získaných na základě odpovědí respondentů

Na základě jednotlivých odpovědí respondentů vyplynuly určité závěry, jimž není možné, jak již bylo výše uvedeno, přikládat obecnou platnost, nicméně jsou platnou výpovědí, která osvětluje část názorů a postojů dotazovaných z rožnovského regionu na problematiku sociálních rolí a rovných příležitostí. Převážná většina respondentů se ve svých reakcích vyjadřovala poměrně tolerantně, což lze zřejmě částečně přičíst na vrub také jejich převážně vysokoškolskému vzdělání, neboť je například známá existence přímé úměry mezi vyšším vzděláním a vyšší mírou dělby domácích prací.

Velká část dotazovaných viděla znevýhodňování žen zvláště v pracovní sféře, kdy nejčastěji zmiňovali nerovnosti v platovém ohodnocení v neprospěch žen, horší možnosti žen při kariérním postupu a rovněž nízký počet žen ve vysokých a manažerských funkcích. Zajímavé však bylo zjištění, že pouze minimum oslovených respondentů označilo za jinou oblast, v níž jsou ženy diskriminovány, domácnost a péči o rodinu. Rodina (resp. péče o děti) byla uvedena jako diskriminační faktor pouze výjimečně a obvykle pouze v souvislosti, kdy se žena uchází o pracovní místo a při jeho získávání je omezována faktem, že děti má (nezletilé děti, chybějící prarodiče, péče o děti v době nemoci atd.) nebo naopak, že děti nemá (v budoucnosti je určitě bude mít a s tímto mohou vyvstat některé z problémů uvedených výše).

Uvedené odpovědi by také stvrzovaly následné reakce na otázku ohledně dělby domácích prací, kdy většina dotázaných souhlasila s názorem, že určité rozdělení domácích činností je pro fungování domácnosti nezbytné. Většina dotázaných pak doplňovala, že o práce v domácnosti se skutečně dělí oba partneři, přestože větší část těchto povinností zůstává na starosti ženě, což je obvykle způsobeno faktem, že řada dotázaných žen či partnerek mužských respondentů pobývá v současnosti na rodičovské dovolené. Mateřská role pak ještě jejich výsadní postavení v domácích pracích jen upevňuje. Nicméně s tzv. tradičním dělením domácích prací nesouhlasili prakticky všichni respondenti, ovšem zde by asi bylo na místě, v rámci objektivního hodnocení, doplňující zjištění, co si pod takto stanoveným pojmem konkrétní jedinci představovali.

V problematice rodičovských dovolených se většina respondentů vyjádřila ve smyslu, že na rodičovské dovolené by měl zůstat ten z rodičů, jenž vydělává méně, bez ohledu, zda by se jednalo o muže či ženu. Názor zjevně pokrokový, postrádá však v podstatě významu, neboť česká společnost je charakteristická nerovnými platovými podmínkami v neprospěch žen téměř ve všech profesních sférách. Takže ve skutečnosti, s jedinou výjimkou, nemuseli oslovení respondenti tuto otázku vůbec kdy řešit, protože muž byl většinou vždy ten více vydělávající. Obávám se, že v případě, že by došlo na lámání chleba, určitý tradicionalismus v myšlení by si jistě vybral svou daň. Někteří respondenti se rovněž netajili s názorem, že jim takový systém dělení pracovních aktivit, zčásti v tradičním duchu, plně vyhovuje. Otázkou zůstává, zda tento obecně rozšířený postoj není částečně způsoben jistou pohodlností všech zúčastněných. Zaměstnaní muži se nemusí nudit nezáživnými domácími pracemi, mají relativně vyšší volnost pohybu a upevněné sebevědomí živitele rodiny, na němž jsou ostatní členové závislí. Naopak ženy mohou zůstat v domácnosti v relativním klidu a pohodlí, bez každodenního pracovního stresu a bez odpovědnosti za ekonomickou stránku a tím i celkové možnosti celé rodiny. Tradicionalismus se odrážel také v představách, že mužské práce v domácnosti jsou nejen ty fyzicky náročnější, ale zejména ty technického rázu (montáže, demontáže, spravování atd.) a ženám zase spíše přísluší činnosti vyžadující trpělivost (žehlení, šití apod.). Je zajímavé, že tvrzení podobného rázu byla vyslovena ze strany obou pohlaví a to dokonce napříč generacemi.

Až překvapivě vysoká názorová shoda panovala v otázce nezastupitelnosti obou pohlaví při výchově potomků. Někteří respondenti pouze zdůraznili zvýšený význam matky

pro prvotní vývojové období dítěte, často právě v souvislosti s kojením. Z odpovědí bylo patrné, že péče o dítě je v současnosti mnohem více považována za záležitost obou rodičů, přestože, v souladu s dosavadními sociologickými výzkumy, se otcovský díl starosti skládá především z té zábavnější části celkové péče o blaho a harmonický vývoj potomstva. Žena je zpravidla stále tou hlavní osobou, která zajišťuje řadový „provoz“ dětí – vaření, odívání, péče o nemocné děti atd.

Demografický fenomén současnosti „dobrovolná bezdětnost“ byla oslovenými přijata velmi tolerantně, většina se vyjádřila v tom smyslu, že takové rozhodnutí je zcela a pouze na konkrétních jedincích. Zajímavé tak bylo především zjištění, že mnohem větší názorová tolerance panovala, pokud byl dotaz směřován obecně na bezdětné osoby. Dobrovolná bezdětnost žen se již s tak vysokým konsensem nesešla. Dá se z toho vyvodit jediný závěr, mateřský kult a představa, že žena jako budoucí matka má mateřství v genech, proto je pro ni mateřství přirozeným vyústěním životních snah, jsou stále živé. Za příčiny celorepublikového poklesu porodnosti nepovažovala shodně většina respondentů pouze jediný jev či důvod, ale celý komplex nepříznivých okolností (např. problém skloubení kariéry a rodiny, finance, celkovou změnu životního stylu, studijní možnosti atd.), které příliš nepodporují prorodinné smýšlení mladé generace.

Na základě vyhodnocení jednotlivých odpovědí dotázaných respondentů z rožnovského regionu, lze konstatovat, že se tyto názorově nijak výrazně neodlišují od názorů vrstevníků z jiných regionů či lokalit, resp. ze získaných výsledků předloženého dotazníku nevyplývá žádná evidentní specifika či ideové abnormality odpovídajících.

Ze získaných informací je zřejmé, že otázka pojetí ženských rolí čistě z mužského hlediska by určitě čerpala mnohem více z tradiční koncepce. Většina českých mužů dnes už sice nechce mít doma ženu-služku, ovšem v jejich představách stále figuruje ideální partnerka především v roli manželky a matky. Věrná osoba, která s grácií sobě vlastní vytváří to správné teplo domova, neobtěžuje muže titěnými každodenními maličkostmi a nepotlačuje v muži přirozeného svobodného chlapeckého ducha. Na druhé straně lze reálně předpokládat, že ženské role z pohledu žen by se v takové míře k tradičním hodnotám určitě nevracely. Pro většinu žen je životním cílem harmonické skloubení profesních a rodinných ambicí za ochotné a nejlépe dobrovolné participace a podpory životního partnera.

Soudobé pojetí mužských rolí očima žen zahrnuje pak zejména představu spojující chápavého, milujícího partnera a zároveň dobrého otce. Muže, který je nejen schopen zajistit rodinu po stránce ekonomické, ale současně se v rodině angažuje citově. Základním požadavkem je, stejně jako v případě ženských rolí, harmonizace pracovní a rodinné sféry a celková časová vyváženost v obou zmíněných oblastech za vzájemné tolerance a respektu. To pojetí mužských rolí mužskými očima by zřejmě opět více inklinovalo k tradičnímu pojetí muže jako živitele a lovce, jež by mu, zvláště v některých případech, přineslo zpět ztracené sebevědomí a minimalizovalo krizi identity mužství.

Je však potřeba vzít v potaz také skutečnost, že pro muže je současná společenská transformace tradičních rolí mnohem složitější. Zatímco ženám se otevírají nové možnosti a začínají si uvědomovat svou hodnotu a prosazovat se i v tradičně mužských odvětvích, muži mají často pocit, že oni těmito změnami jen ztrácejí. Proto se jim logicky snaží bránit, proto mají tendenci lpět více na tradicích a stavět se do opozice. Lze očekávat, že postupně se budou jejich radikální postoje liberalizovat, neboť pochopí skutečný význam slov americké feministky a antropoložky Margaret Mead, která řekla, *že vždy, když dáme svobodu ženě, dáme zároveň svobodu i muži.*

Závěr

Role ženy i role muže jsou dvě životní role komplementárně spojené. Jak řekl už Tomáš Garrique Masaryk, otázka ženská je otázkou mužskou. Otázka ženských rolí je výsledkem pohledu mužského a současně i ženského a naopak, otázka mužských rolí je spoluvytvářena nejen muži ale i ženami. Všichni máme tudíž svůj podíl odpovědnosti na celospolečenském vnímání genderové problematiky, dokonce i ti, kteří se nijak neangažují ani nevyjadřují.

Analýzou dostupných archivních a historických pramenů převážně osobního charakteru bylo možné si vytvořit určitý náhled na problematiku pohledu rolí mužů a žen v minulosti ve vybraném regionu. Na jeho základě pak bylo možné zformulovat jisté závěry. Ženské i mužské role byly ve sledovaném období (cca od poloviny 19. století do 50. let 20. století) pojímány v tradičně patriarchálním duchu. Muž byl takřka neomezeným pánem i vládcem nad celou svou rodinou, a to i přesto, že pro tento extrémně chudý region bylo charakteristické, že ženy většinou pracovaly stejně tvrdě jako muži, navíc na nich spočívala celá tíha domácnosti a péče o rodinu. Zřejmě díky velice těžkému životu v rožnovském regionu (stejně jako na celém Valašsku) byl plošně značně rozšířen alkoholismus. Lépe na tom pochopitelně byla měšťanská společnost žijící přímo ve městě, které bylo svého času významným lázeňským a kulturním centrem celého regionu.

Současníci žijící též regionu již žádná specifika nevykazují, jejich názory na vnímání mužských a ženských rolí se pohybují v mezích normality, odpovídají v podstatě zjištěním adekvátních celorepublikových sociologických výzkumů s obdobnou tematikou. Zmizely taktéž, v minulosti markantní, sociální rozdíly mezi obyvateli malých měst a okolních obcí, a životní úroveň se stabilizovala také v dříve enormně chudých oblastech.

Cílem práce bylo postihnout co možná nejkomplexněji zvolenou problematiku ve vybrané oblasti a stanoveném časovém rozpětí na základě analýzy dostupných archivních dokumentů a tématicky zaměřené literatury a současně také nabídnout určité srovnání s nahlížením na tutéž problematiku ve stejné lokalitě v současnosti. Na základě výše uvedených informací lze považovat cíl diplomové práce za splněný.

O značné proměně ženských i mužských rolí, zvláště v posledních dvou desetiletích (myšlena situace v ČR) není pochyb. Je rovněž logické, že tyto změny, které navíc proběhly a probíhají neobvykle dynamicky, vyvolávají řadu pochybností a obav a že jsou nositeli jistých rizik a ohrožení dosavadních tradičních hodnot. Avšak vzhledem k tomu, že existuje reálný předpoklad, že se jedná o přeměny trvalejšího rázu, je nutné věnovat těmto jevům zvýšenou pozornost a nehodnotit průvodní jevy provázející společenskou transformaci a priori jako negativa. Při hledání identity a vnitřní jistoty v této poněkud hektické době, při orientaci v nových sociálních situacích a také při účinné participaci v rodině, škole či zaměstnání, nám může pomoci právě sociálněvýchovná činnost.

Často se hovoří o tom, že současný životní styl má vysoce negativní dopad právě na tradiční a přirozené hodnoty, že je příčinou růstu sociálně patologických jevů, desintegrace rodiny, příklonu ke konzumnímu způsobu života, poklesu porodnosti ve vyspělejších společnostech atd. Některé tyto skutečnosti lze jen těžko vyvracet, pouze je nutné vzít v potaz i myšlenku, že se jedná o přirozený vývoj lidstva, který nemusí být světu jen na škodu. I křesťanství bylo ve svých počátcích považováno za zhoubné, protože odporovalo původním tradicím. Stejně tak postupné zrušení otroctví, nevolnictví a poddanství se určitě ve svých počátcích nepovažovalo za příliš dobrý nápad, odporovalo totiž tradiční představě přirozeně třídně rozděleného světa. Takových příkladů z historie by bylo možné uvést nekonečně mnoho. Ale všechny nové myšlenky, které mají nahradit, částečně či zcela, ty tradiční, přicházejí na svět pomalu a za silných porodních bolestí. Nositelem veškerého pokroku lidstva vždy byla, je a bude i nadále lidská nespokojenost, touha posunout se dál, vyzkoušet něco nového. Jistě je možné namítnout, že potenciál našich nových možností se nejspíš limitně blíží nule, ale opět jde pouze o domněnku, kterou může potvrdit či vyvrátit až budoucnost.

Genderová tematika mužských a ženských rolí je stále otevřenou záležitostí, která každodenně ovlivňuje naše životy. Tradicionalismus ve vnímání těchto rolí je na ústupu a zásadní zásluhu na tom má feminismus, který mj. dokázal dát ženám jistotu, že i ony mají právo na volbu a svobodu názoru. Přes všechnen pokrok v oblasti rovných mezilidských vztahů a příležitostí je ještě stále co dohánět, protože konvenční myšlení se profilovalo řadu staletí a nelze všechny předsudky a stereotypy vymýt z povrchu zemského během pouhých 150 let. Proto je potřeba obrátit pozornost již k výchově

v dětství, kdy obvykle dochází k prvotní stereotypizaci rolí např. při výběru oblečení či dětských hraček, včetně rozdílného chování rodičů a ostatních dospělých vůči děvčátkům a chlapcům. Je nutné přestat vytvářet jasně definované obrazy tzv. přirozeného ženství a mužství a za nenaplněná očekávání udělovat sankce. Řešením je pochopení a přijetí faktu, že každý člověk je individualita s rovnocennými právy a možnostmi svobodně rozhodovat o svém osudu, samozřejmě s plnou odpovědností za následky svých rozhodnutí. A právě zde nabývá na významu také role sociální pedagogiky, jejímž hlavním cílem je výchova člověka, a tím i celé společnosti, k principům demokracie, tolerance a humanismu, k prosociálnímu chování a jednání.

Resumé

Diplomová práce je věnována problematice genderových rolí, jejich dělbě a vnímání, zejména z pohledu opačného pohlaví, v oblasti rožnovského regionu. Časově se práce pohybuje v období od poloviny devatenáctého století do poloviny století dvacátého a zároveň také mapuje situaci ve zvoleném regionu v současnosti. Celá práce je rozdělena do tří hlavních částí, které spolu vzájemně souvisí a současně také umožňují potřebná srovnání. Úvodní kapitoly jsou věnovány vybrané problematice obecně. Zabývají se především základní tématickou charakteristikou a pojmoslovím, vznikem a vývojem feministického hnutí a nemalý důraz je také kladen na vybrané sociální a demografické fenomény, které současnou společnost významně ovlivňují. Kapitoly zabývající se regionálně-historickým pohledem na zkoumanou problematiku obsahují stručný popis vzniku a rozvoje společensko-kulturního centra regionu – města Rožnova pod Radhoštěm, zkoumají rodinnou strukturu a vztahy, řeší postavení ženy v rámci rodiny i celého regionu a pozornost věnují také alkoholismus jako lokálně značně rozšířenému patologickému jevu. Obsáhlá část textu je pak věnována autentickým výpovědím vybraných osobností regionu vztahujících se k dané tématice, získaných ze studia a následné analýzy originálních archivních dokladů převážně osobního charakteru. Závěrečné kapitoly, vzniklé na základě informací získaných z dotazníkového průzkumu, nabízejí pohled na problematiku vnímání genderových rolí na Rožnovsku v současnosti.

Anotace

Diplomová práce je věnována aktuálnímu společenskému tématu, problematice genderových rolí na Rožnovsku v minulosti i v současnosti. Skládá se ze tří částí – obecné, historické a empirické. Obecná část se zabývá zejména tématickým pojmoslovím, problematikou vzniku a vývoje feminismu u nás a také věnuje pozornost některým sociálním a demografickým fenoménům současnosti. Historická část podává svědectví o vnímání a dělbě rolí mužů a žen v Rožnově pod Radhoštěm a okolí v období od druhé poloviny devatenáctého století do poloviny století dvacátého a to na základě analýzy archivních dokumentů. Soudobá část práce je výsledkem vyhodnocení odpovědí dotázaných respondentů na problematiku genderových rolí v rožnovském regionu v současnosti.

Klíčová slova

gender, genderové role, feminismus, rovné příležitosti, krize rodiny, krize mužství

Annotation

My diploma thesis is focused on historical and present-day's gender role problems in Roznov region. The thesis has three parts – general, historical and empirical. The general section defines the used terminology and describes the feminism development in Czech Republic. It also mentions some present-day's social and demographic topics. Gender role in Roznov region from the historical point of view is described in the second section. This section is based on the analysis of archival (historical) documents. The empirical section describes current gender roles in Roznov region based on questionnaire form

Keywords.

gender, gender role, feminism, equal opportunities, family crisis, men crisis

Seznam použité literatury a pramenů

A) Literatura

Bacci, M. L. Populace v evropské historii. Praha: Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-495-5.

Badinter, E. XY. O mužské identitě. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-727-0.

Badinter, E. Tudy cesta nevede. Slabé ženy, nebezpeční muži a jiné omyly radikálního feminismu. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0885-5.

Bahenská, M. Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Praha: Slon/Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4 (Libri), ISBN 80-86429-48-2 (Slon).

Bologna, J.-C. Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě. Praha: Volvo Globator, 1997. ISBN 80-7207-054-1.

Brouk, B. Lidská duše a sex. Praha: Odeon, 1992. ISBN 80-207-0406-X.

Brouk, B. Autosexualismus a psychoerotismus. Praha: Odeon, 1992. ISBN 80-207-0417-5.

Brožovičová, K. Porod jako determinanta postavení ženy ve společnosti? In: Národopisný věstník XXV (67), 2008, s. 39-44. ISSN 0323-2492.

Dowlingová, C. Neusínat sama. Proč se ženy bojí vzít život do svých rukou. Praha: Motto, 1994. ISBN 80-85872-04-8.

Ebner-Eschenbach, M. Má dětská léta. Životopisné črty. Brno: Barristel & Principal, 2005. ISBN 80-7364-014-7.

Fasora, L., Hanuš, J., et al. Člověk na Moravě 19. století. Praha: CDK, 2004. ISBN 80-7325-038-1.

Fasora, L., Hanuš, J., et al. Člověk na Moravě v první polovině 20. století. Praha: CDK, 2006. ISBN 80-7325-105-1.

Friedan, B. Feminine Mystique. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-893-2.

Giddens, A. Sociologie. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

Groult, B. Budiž žena! Praha: Knižní klub, 1996. ISBN 80-7176-188-5.

Hambálková, L. a kol. Rožnov lázeňský. Rožnov pod Radhoštěm: Malé tisky, 2005.

Hamplová a kol. České ženy. Vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Praha: SOÚ, 2003. ISBN 80-7330-040-0.

- Hauserová, E.** Jsi přece ženská...Malý, lehce feministický rádce. Praha: Grada, 1998. ISBN 80-7169-690-0.
- Hausmann, J.** Základy mužského šovinismu. Ústí nad Labem: Reneco, 1999. ISBN 80-902598-1-2.
- Hausmann, J.** Nahota feminismu. Ústí nad Labem: Reneco, 2002. ISBN 80-86563-03-0.
- Hausmann, J.** Mužský šovinismus pro pokročilé. Ústí nad Labem: Reneco, 2005. ISBN 80-86563-12-x.
- Hlošková, H., Leščák, M.** Žena z pohledu etnologie. Sborník ze semináře „Žena a ženský princip vo folklóre a v obradoch“. Bratislava: Prebudená pieseň-združenie, 1998. ISBN 80-967650-9-4.
- Horejsek, J.** Vývoj Rožnova pod Radhoštěm v polovině 19. a na počátku 20. století. In: Acta Universitatis Palackianae Olomuensis. Historica 24, 1988, s. 71-94.
- Horský, J., Seligová, M.** Rodina našich předků. Praha: NLN, 1997. ISBN 80-7106-195-6.
- Hosák, L.** Počátky osídlení a dějin Rožnova. In: Naše Valašsko, roč. XI., 1967, s. 9-13.
- Chřibková, M. a kol.** Nové čtení světa. Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: One Woman Press, 1999. ISBN 80-902443-6-X.
- Janiš, K.** Z dějin sexu a erotiky. Hradec Králové-Trutnov: Lupus, 2004. ISBN 80-903509-0-9.
- Janošová, P.** Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2284-9.
- Karsten, H.** Ženy-muži. Genderové role, jejich původ a vývoj. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-145-X.
- Klabouch, J.** Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962. ISBN 11-80-62.
- Kol. autorů.** Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Paseka, 1996. ISBN 80-204-0283-7.
- Kol. autorů.** Sex a tabu v české kultuře 19. století. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0685-0.
- Lamešová, A.** Symbolika, rituály a konvence v projevech vztahu muže a ženy v české měšťanské společnosti 19. a 20. století. Magisterská diplomová práce. Olomouc 2000. Archiv ÚP v Olomouci, č. 7942.
- Lenderová, M.** Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0379-9.

- Lenderová, M.** K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.
- Lenderová, M. a kol.** Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.
- Malinová, B.** Práce a zábava na Rožnovsku. Magisterská diplomová práce. Praha: 1996. Archiv VMP, R 524.
- Matoušek, O.** Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- Možný, I.** Rodina a společnost. Praha: Slon, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- Murín, G.** Sex kontra kultura. Praha: Hynek, 1999. ISBN 80-86202-28-3.
- Okres Vsetín: Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko.** Elektronická verze. Valašské Meziříčí: Hvězdárna 2002.
- Pásková, M.** Percepce hodnocení ženské a mužské role u vysokoškolských studentů. Magisterská diplomová práce. České Budějovice: 2004.
- Philipp, B., Xanten, S.** Musí existovat ženy? Zvláštní přísně tajné vyznání lásky. Vimperk: Tina, 1994. ISBN 80-85618-23-0.
- Rabušic, L.** Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. Praha: Slon, 2001. ISBN 80-86429-01-6.
- Renzetti, C.M.** Ženy, muži a společnost. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0525-2.
- Románková, E.** Dětský svět na Rožnovsku. Bakalářská diplomová práce. Brno: 2006. Archiv VMP, R 568.
- Románková, E.** Matka, babička, kmotra – tři ženy v dětském světě. In: Národopisný věstník XXIV (66), 2007, s. 74-82. ISSN 0323-249.
- Sirovátka, T., Hora, O.** Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. Boskovice/Brno: Albert, 2008. ISBN 987-80-7326-140-5.
- Sommerová, O.** O čem sní ženy. Praha: HAK, 2001. ISBN 80-85910-35-7.
- Suková, J.** Příručka militantního feminismu. Ústí nad Labem: Reneco, 2000. ISBN 80-902598-4-7.
- Šimůnková, A.** Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. In: Český časopis historický, roč. 95, č. 1, 1997, s. 55-109.
- Uhrová, E.** České ženy známé a neznámé. Praha: PhDr. Eva Uhrová, 2008. ISBN 978-80-254-3002-6.

Universum. Všeobecná encyklopedie, 1. díl, A-F. Praha: Odeon, 2002. ISBN 80-207-1114-7.

Universum. Všeobecná encyklopedie, 2. díl, G-L. Praha: Odeon, 2002. ISBN 80-207-1115-5.

Utrio, K. Dcery Eviny. Historie evropské ženy. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. ISBN 80-901646-0-9.

Veletovská-Humlová, H. Ženy na Moravě. Brno: Pokorný a spol., 1940.

Vilarová, E. Muž na vodítku. Praha: Brána, 1995. ISBN 80-85946-08-4.

Vodáková, A., Vodáková, O. Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme? Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-18-0.

Vošahlíková, P. Jak se žilo za časů Františka Josefa I. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0088-X.

B) Prameny

Bělunek, Alois. Doplnky o životě rožnovských Valachů (1850-1950). Nepublikovaná kopie rukopisu. Archiv VMP, R 535.

Kozelková-Prokopcová, Marie. Vzpomínky na mistra Bohumíra Jaroňka. Rukopisný text. Archiv VMP, karton E18, i.č. A 4274/1-3.

Lukášová, Karla. Rukopisný text. Archiv VMP, karton E18, i.č. A 7323/1-6.

Kronika obce Horní Bečvy, díl I., rok 1923. SOkA Vsetín, i.č. 13.

Kronika obce Horní Bečvy, díl II., rok 1933. SOkA Vsetín, i.č. 19.

Pamětní kniha obce Prostřední Bečvy pro léta 1930-1939. Elektronická verze na webových stránkách obce – www.prostrednibecva.cz.

Deník Bohumíra Jaroňka z let 1889-1896. Pozůstalost Bohumíra Jaroňka. Archiv VMP, karton E31, i.č. A 7321.

Korespondence rodiny Lukášovy s Bohumírem Jaroňkem. Pozůstalost Bohumíra Jaroňka. Archiv VMP, karton E11.

Korespondence Bohumíra Jaroňka. Pozůstalost Bohumíra Jaroňka. Archiv VMP, karton E04, i.č. A 9548.

Dopis Květoslava Paprskáře Bohumíru Kramolišovi z 30.3.1922. Pozůstalost Bohumíra Kramoliše. Archiv VMP, karton F09-1, nečíslováno.

Tvarůžek, Josef. Kroniky rodiny Josefa Tvarůžka. I. díl. Nepublikovaná kopie rukopisu. Rožnov pod Radhoštěm: 1952. Archiv VMP, R 229.

Tvarůžek, Josef. Kroniky rodiny Josefa Tvarůžka. II. díl. Nепublikovaná kopie rukopisu. Rožnov pod Radhoštěm: 1952. Archiv VMP, R 230.

Waltrová, Ida. Vzpomínky na život ve valašských horách. Rukopisný text. Archiv VMP, karton X01, nečíslováno.

Zrůnek, Klement. Kronika rodiny Billů. Nепublikovaný strojopisný text. Rožnov pod Radhoštěm: 1952. Archiv VMP, R 41.

C) Internetové zdroje

www.tucnak.fsv.cuni.cz

www.portal.cz

www.soc.cas.cz

www.encyklopedie.seznam.cz

www.slovník-cizich-slov.abz.cz

www.novezeny.eu

www.rovnopravnost.cz

www.svaz-muzu.cz

www.fsv.cuni.cz

www.nesehnuti.cz

www.wiki.csaf.cz

www.zenskaprava.ecn.cz

www.rvp.cz

www.feminismus.cz

www.is.muni.cz

www.fantasyplanet.cz

www.czso.cz

www.prostrednibecva.cz

www.zabanaprameni.cz

www.zvedavec.org

www.padesatprocent.cz